

***RELASI PARAGA SIRTU MEKARNDALU KALIYAN PARAGA JALER
WONTEN ING NOVEL NONA SEKRETARIS
ANGGITANIPUN SUPARTO BRATA
(PANALITEN FEMINISME)***

SKRIPSI

Katuraken dhumateng Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah
Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta
Minangka Jejangkeping Pandadaran Anggayuh
Gelar Sarjana Pendidikan

Dening :

Kuni Afifah

NIM 10205241035

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2015**

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Relasi* paraga Sirtu Mekarndalu kaliyan Paraga Jaler wonten ing *Novel Nona Sekretaris* Anggitanipun Suparto Brata (Panaliten *Feminisme*) menika sampun pikantuk palilah dening *pembimbing* sarta sampun samekta ing pandadaran.

Yogyakarta, 26 Februari 2015

Pembimbing,

Drs. Afendy Widayat, M. Phil

NIP. 19620416 1999203 1 002

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan “*Relasi Paraga Sirtu Mekarndalu kaliyan Paraga Jaler wonten ing Novel Nona Sekretaris* Angitanipun Suparto Brata (Panaliten *Feminisme*)” menika sampun dipunandharaken wonten ing pendadaran sangajenging Dewan Penguji tanggal 4 Maret 2015 saha dipuntetepaken lulus.

 DEWAN PENGUJI			
Asma	Jabatan	Tanda Tangan Asma	Tanggal
Drs. Hardiyanto, M.Hum.	Ketua Penguji		12/3/15
Nurhidayati, S.Pd., M. Hum.	Sekretaris Penguji		12/3/15
Prof. Dr. Suwardi, M.Hum.	Penguji Utama		9/3/15
Drs. Afendy Widayat, M. Phil.	Penguji Pendamping		12/3/15

Yogyakarta, 12 Maret 2015

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan

Prof. Dr. Zamzani, M. Pd

NIP 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tapak asma ing ngandhap menika, kula :

Nama : **Kuni Afifah**

NIM : 10205241035

Progrm Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

ngandharaken bilih *karya ilmiah* menika asli panaliten kula piyambak. Samangertos kula, *karya ilmiah* menika boten ngewrat *materi* ingkang kaserat dening priyantun sanes, kajawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pethik sarana kangge dhasar panyeratan kanthi nggatosaken tata cara saha paugeran panyeratan *karya ilmiah* ingkang limrah.

Seratan ing wedharan menika kaserat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukten bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jaweb kula minangka pribadi.

Yogyakarta, 26 Februari 2015

Panyerat,

Kuni Afifah

SESANTI

“Kawula mung saderma, mobah-mosiking kersaning Maha Kuwaos” (Pitutur)

“Aja gumampang, mundhak getun tembe mburine”

PISUNGSUNG

Linambaran kanthi pamuji syukur dhateng ngarsaning Allah SWT, skripsi menika kula pisungsungaken dhumateng tiyang sepuh kekalih Bapak M. Dhuri saha Ibu Zumaroh ingkang sampun paring panyengkuyung, pandonga, bea, saha sih katresnan.

PRAWACANA

Alhamdulillahirobbil'alamin, panyerat ngaturaken raos sukur dhumateng ngarsanipun Gusti Allah ingkang Maha Agung, ingkang sampun paring lumubering rahmat saha hidayahipun dhateng panyerat saengga skripsi kanthi irah-irahan “**Relasi Paraga Sirtu Mekarndalu kaliyan Paraga Jaler wonten ing Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata (Panaliten Feminisme)**” menika saged kaimpun kanthi nir ing sambekala. Skripsi menika kaserat kangge jejangkeping sarat anggayuh gelar sarjana pendidikan.

Panyerat ugi ngaturaken agunging panuwun dhateng sadaya pihak ingkang sampun paring pambiyantu saha panyengkuyungipun awit saking purwaka dumugi paripurnanipun skripsi menika. Kanthi raos ingkang tulus panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng :

1. Bapak Prof. Dr. Rochmad Wahab, M.Pd, M.A. minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring wekdal kangge sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah menika.
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M.Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat skripsi menika.
3. Bapak Prof. Dr. Suwardi Endraswara, M. Hum. minangka Pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring idin kangge nindakaken panaliten saha pandom salebeting kula sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
4. Bapak Afendy Widayat, M. Phil. minangka *Dosen Pembimbing* ingkang sampun kersa paring bimbingan, piwulang, saha pandonga dhateng panyerat.
5. Ibu Sri Harti Widyastuti, M. Hum. minangka Penasehat Akademik ingkang sampun paring piwulang ing salaminipun sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
6. Bapak saha Ibu Dosen Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring ngelmu, piwulang, miwah panjurung dhateng panyerat.
7. *Staf administrasi* jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sadaya pambiyantunipun.

8. Tiyang sepuh kekalih, Bapak M.Dhuri saha Ibu Zumaroh ingkang boten nate kendhat paring pandonga, panyengkuyung, saha katresnanipun.
9. Kanca-kanca saking Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2010 mliginipun kanca-kanca kelas A sarta sedaya pihak ingkang boten saged kula sebataken setunggal mbaka setunggal, ingkang sampun paring panyengkuyung saha paring panjurung dhateng kula.
10. Sedaya pihak ingkang sampun paring panyengkuyung saha pambiyantu ingkang boten saged dipunsebataken sedaya, satemah skripsi menika saged paripurna.

Skripsi menika temtu kemawon taksih dereng saged kawastan sae saha jangkep menapa malih sampurna. Pramila saking menika sadaya pamanggih saha panyaruwe ingkang tumuju murih langkung sae, jangkep, saha kasampurnaning skripsi menika tansah katampi kanthi raos bingah saha atur panuwun. Mugi-mugi skripsi menika tansah saged murakabi tumrap para pamaos. Wasana nyuwun agunging pangapunten saha maturnuwun.

Yogyakarta, 26 Februari 2015

Panyerat,

Kuni Afifah

PRATELAN ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
PRATELAN ISI	ix
PRATELAN TABEL	xii
PRATELAN LAMPIRAN	xiii
PRATELAN CEKAKAN	xiv
SARINING PANALITEN	xv

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	3
C. Watesaning Perkawis	3
D. Wosing Perkawis	4
E. Ancasing Panaliten	4
F. Paedahing Panaliten	4
G. Pangertosan	5

BAB II GEGARAN TEORI

A. Hakikat <i>Novel</i>	7
B. Unsur-Unsur Struktural wonten ing <i>Novel</i>	8
a. Paraga	9
b. <i>Karakter</i>	11
C. <i>Kritik Sastra Feminis</i>	13

D. <i>Gender</i>	15
E. Wujud <i>Ketidakadilan Gender</i>	16
F. Panaliten Ingkang Jumbuh	18
BAB III CARA PANALITEN	
A. Jinising Panaliten	20
B. Data saha Sumbering Data	20
C. Caranipun Ngempalaken Data	21
D. Pirantining Panaliten	22
E. Caranipun Nganalisis Data	23
F. Caranipun Ngesahaken Data	25
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN	
A. Asiling Panaliten	26
1. Penokohan Paraga Sirtu saha Paraga Jaler wonten ing <i>Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata</i>	26
2. <i>Relasi</i> Antawisipun Paraga Sirtu kaliyan Paraga Jaler wonten ing <i>Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata</i>	33
3. Wujud <i>Ketidakadilan</i> ingkang Dipunlampahi Paraga Sirtu wonten ing <i>Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata</i>	35
B. Pirembaganipun	39
1. Penokohan Paraga Sirtu saha Paraga Jaler wonten ing <i>Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata</i>	39
a. Sirtu	40
b. Pambudi	49
c. Bathara	53
d. Ugrasamsi	57
e. Wasistandya	64
2. <i>Relasi</i> Antawisipun Paraga Sirtu kaliyan Paraga Jaler wonten ing <i>Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata</i>	67
a. Pambudi	67

b. Bathara	69
c. Ugrasamsi	72
d. Wasistandya	75
3. Wujud <i>Ketidakadilan</i> ingkang Dipunlampahi Paraga Sirtu wonten ing <i>Novel Nona Sekretaris</i> Anggitanipun Suparto Brata	77
a. Sirtu kaliyan Pambudi	77
b. Sirtu kaliyan Bathara	82
c. Sirtu kaliyan Ugrasamsi	86
BAB V PANUTUP	
A. Dudutan	89
B. Implikasi	91
C. Pamrayogi	91
KAPUSTAKAN	92
LAMPIRAN	93

PRATELAN TABEL

	Kaca
Tabel 1 : Penokohan Paraga Sirtu saha Paraga Jaler.....	22
Tabel 2 : <i>Relasi</i> Antawisipun Paraga Sirtu kaliyan Paraga Jaler	22
Tabel 3 : Wujud <i>Ketidakadilan</i> ingkang Dipulampahi Paraga Sirtu.....	23

PRATELAN LAMPIRAN

	Kaca
Lampiran 1 : Sinopsis <i>Novel Nona Sekretaris</i> Anggitanipun Suparto Brata	93
Lampiran 2 : Penokohan Paraga Sirtu saha Paraga Jaler wonten ing <i>Novel Nona Sekretaris</i> Anggitanipun Suparto Brata	97
Lampiran 3 : <i>Relasi</i> Antawisipun Paraga Sirtu kaliyan Paraga Jaler wonten ing <i>Novel Nona Sekretaris</i> Anggitanipun Suparto Brata	124
Lampiran 4 : Wujud <i>Ketidakadilan</i> ingkang Dipulampahi Paraga Sirtu wonten ing <i>Novel Nona Sekretaris</i> Anggitanipun Suparto Brata	130

PRATELAN CEKAKAN

DM = *Didominasi*

SJ = *Sejajar*

MD = *Mendominasi*

**RELASI PARAGA SIRTU MEKARNDALU KALIYAN PARAGA JALER
WONTEN ING NOVEL NONA SEKRETARIS
ANGGITANIPUN SUPARTO BRATA
(PANALITEN FEMINISME)**

**Dening Kuni Afifah
NIM 10205241035**

SARINING PANALITEN

Ancasing panaliten menika kangge ngrembag babagan *relasi* saha *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paragatama Sirtu. Panaliten menika ngandharaken penokohan, wujud *relasi*, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu Mekarndalu wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.

Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif kualitatif* ingkang migunakaken pendekatan *feminisme*. Data saking panaliten menika awujud narasi, pacelathon, saha lelampahanipun paraga. ingkang nedahaken babagan penokohan, wujud *relasi*, saha wujud *ketidakadilan*. Sumber datanipun saking *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata. Data dipunpanggiaken kanthi teknik maos saha nyerat. Caranipun nganalisis data migunakaken teknik *deskriptif*, kanthi cara: (1) *kategorisasi*, (2) *tabulasi*, (3) *interpretasi*, saha (4) *inferensi*. Panaliten menika migunakaken *validitas semantis*, inggih menika nafsiraken data saha migunakaken *reliabilitas intrarater* saha *interrater*.

Perwatakan paraga wonten ing panaliten menika kaperang dados tigang *aspek*, inggih menika *aspek fisiologis*, *psikologis*, saha *sosiologis*. Paraga Sirtu tiyang ingkang gadhah *status sosial* sae, gadhah pasuryan sulistya saha gadhah kapribaden prasaja, lugu, pangerten, boten pelit, prigel, jujur, *humoris*, tresna dhumateng Ugrasamsi, saha wicaksana. Ananging wonten kabribaden ingkang boten sae antawisipun, *berprasangka buruk*, galak, saha *agresif*. Paraga Pambudi, tiyang ingkang gadhah kalenggahan ananging gadhah kapribaden ala atawisipun, munafik, umuk, kurangajar, saha remen ngala-ala. Paraga Bathara, tiyang ingkang gadhah *status sosial* inggil njalari gadhah sifat *mendominasi* Sirtu, ananging gadhah kapribaden sae antawisipun pangerten, pitados saha tresna dhumateng Sirtu. Paraga Ugrasamsi, tiyang ingkang dados wakil dhirektur, gadhah kapribaden sopan, prigel, grapyak, saha gadhah prinsip. Ananging ing sawingkingipun nyidhem wadi antawisipun *hidhung belang*, remen ngrayu, saha ngumbar janji. Paraga Wasistandya, tiyang ingkang gadhah kalenggahan, gadhah pasuryan ingkang bagus saha gadhah kapribaden remen ngalem Sirtu, *gentleman*, saha pangerten. Wujud *Relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler inggih menika *didominasi*, *sejajar*, saha *mendominasi*. Saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan paraga jaler awujud *subordinasi*, *marginalisasi*, *stereotip*, saha *kekerasan (seksual saha verbal)*

Pamijining Tembung : *relasi, paraga, novel Nona Sekretaris, feminisme*

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Novel inggih menika salah satunggaling karya seni ingkang ngandharaken sedaya perkawis pagesangan paraga ingkang ngemot unsur-unsur ingkang nyengkuyung lampahipun cariyos. Panganggit sastra ngandharaken perkawis ingkang dipunlampahi tiyang gesang lumantar paraga-paraga ingkang wonten ing salebetipun. *Novel* nyariosaken pagesangan tiyang utawi paraga ingkang gadhah karakter saha mawarna-warni perkawis kaliyan paraga sanes. *Novel* menika nggambaraken perkawis pagesangan tiyang ingkang *kompleks*, salah satunggalipun inggih menika *problematika* antawisipun tiyang estri kaliyan tiyang jaler wonten ing pagesangan.

Tiyang estri ing pagesangan samenika, taksih dipunanggep dados tiyang ingkang sekeng, tiyang ingkang langkung ngandhap tinimbang tiyang jaler. Tiyang estri boten kedah ngudi ngilmu ingkang nginggil, saha hak-hak tiyang estri dipunwatesi ing perangan kulawarga minangka garwa saha ibu kemawon. Kanthi mekaten, tiyang jaler ngraos dipunbetahaken saha nguaosi pejah gesanging tiyang estri. Perkawis-perkawis antawisipun tiyang estri kaliyan tiyang jaler menika, mila kathah ingkang dipungambaraken wonten ing karya sastra awujud cerkak utawi *novel*. Salah satunggaling *novel* abasa Jawi inggih menika *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.

Novel Nona Sekretaris anggitanipun Suparto Brata menika nyariosaken paragatama Sirtu, prawan saking Sragen ingkang tindak menyang kitha Jakarta

pados pengalaman enggal. Saking kitha menika Sirtu lajeng gadhah *relasi* kaliyan tiyang jaler ingkang gadhah gegayutan kaliyan paraga-paraga sanesipun. *Novel Nona Sekretaris* menika narik dipunkaji ngginakaken kritik sastra feminis lumantar aspek *relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan tiyang jaler amargi *novel* menika gadhah kaluwihan ing cariyosipun, inggih menika perkawis katresnan ingkang dipunlampahi Sirtu.

Panaliten menika ngginakaken paraga Sirtu kangge neliti penokohan, *relasi* kaliyan tiyang jaler saha wujud ketidakadilan ingkang dipunlampahi amargi Sirtu menika paragatama ingkang langkung kathah dipuncariyosaken. Sirtu minangka subjek utawi objek prastawa saha asring gadhah *relasi* kaliyan paraga sanesipun, mliginipun *relasi* kaliyan tiyang jaler antawisipun Pambudi, Ugrasamsi, Bathara, saha Wasistandya.

Wonten ing *relasi* menika, Sirtu asring pikantuk ketidakadilan saha raos kuciwa nalika gadhah sesambetan kaliyan tiyang jaler. Salah satunggaling nalika kaliyan Pambudi, Sirtu asring pikantuk *pelecehan seksual*. Nalika kaliyan Ugrasamsi, Sirtu dipunselingkuhi kaliyan Julaeha kancanipun piyambak. Nalika kaliyan Bathara, Sirtu dipunpeksa nikah. Ananging pungkasanipun Sirtu saged pikantuk tiyang jaler ingkang langkung sae tinimbang Pambudi, Ugrasamsi, saha Bathara, inggih menika Wasistandya.

Adhedhasar andharan ing nginggil, panaliti badhe nganalisis penokohan Sirtu kaliyan paraga jaler ingkang gadhah *relasi* kaliyan piyambakipun, wujud *relasi* antawisipun Sirtu kaliyan tiyang jaler, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan tiyang jaler.

B. Underaning Perkawis

Saking perkawis ingkang wonten ing ngingil, undheraning perkawis ingkang saged dipunpendhet inggih menika.

1. Paraga-paraga wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.
2. Penokohan paraga Sirtu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.
3. *Relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.
4. Wujud *ketidakadilan* ingkang dipun lampahi paraga Sirtu wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.
5. Konflik antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.

C. Watesaning Perkawis

Perkawis ing panaliten menika dipunwatesi namung dumugi.

1. Penokohan paraga Sirtu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.
2. *Relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.
3. Wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.

D. Wosing Perkawis

Adhedhasar watesaning perkawis, saged kapanggihaken wosing perkawis. Wosing perkawis kasebut inggih menika.

1. Kados pundi penokohan paraga Sirtu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata?
2. Kados pundi *relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata?
3. Kados pundi wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata?

E. Ancasing Panaliten

Adhedhasar wosing perkawis wonten nginngil, ancasing panaliten inggih menika.

1. Deskripsikaken penokohan paraga Sirtu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.
2. Deskripsikaken *relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.
3. Deskripsikaken wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.

F. Paedahing Panaliten

Panaliten menika dipunkajengaken saged paring paedah dhateng panaliti saha pamaos. Paedah kasebut inggih menika.

1. Paedah *Teoritis*

Paedah teoritis, panaliten menika seged kangge pangrembakaning ilmu kasusastraan kritik sastra Indonesia mliginipun kritik sastra feminis wonten ing sastra Jawi.

2. Paedah *Praktis*

Panaliten menika dipunkajengaken saged ningkataken kesadaran pamaos ngengingi *relasi* antawisipun tiyang estri kaliyan tiyang jaler supados boten ngawontenaken ketidakdilan *gender*.

G. Pangertosan

1. Paraga, inggih menika tiyang ingkang nglampahi cariyos ingkang dipunekspresikaken lumantar pacelathon saha solah bawa ing salebeting karya naratif.
2. *Perwatakan*, inggih menika gegambaranipun watak utawi sipat tokoh utawi paraga ingkang mujudaken citra tokoh utawi paraga kasebut wonten ing cariyos.
3. *Gender*, inggih menika beda tindak-tanduk (*behavioral differences*) antawisipun tiyang estri kaliyan tiyang jaler ingkang dipun-konstruksi kanthi *sosial* utawi *cultural*.
4. *Relasi gender*, inggih menika *pola hubungan* antawisipun tiyang tiyang estri kaliyan tiyang jaler awujud *didominasi*, *sejajar*, saha *mendominasi*.

5. *Ketidakadilan gender*, inggih menika tumindak ingkang bedakaken salah satunggaling jinis *kelamin* tartamtu ingkang saged nuwuhaken *kesenjangan sosial*.
6. *Kritik Sastra Feminis*, inggih menika salah satunggaling kajian karya sastra adhedhasar pandangan *feminisme* ingkang gadhah kekajengan supados *eksistensi* tiyang estri minangka panyerat saha objek wonten ing karya sastra menika pikantuk *keadilan*.

BAB II **GEGARAN *TEORI***

A. *Hakikat Novel*

Novel inggih menika salah satunggaling *genre* sastra ingkang gadhah gegayutan ingkang raket kaliyan pagesangan tiyang ing masarakat. Miturut Wellek saha Warren (1990: 282) *novel* inggih menika wujud *realitas* ingkang nyariosaken kasunyatan ingkang dipunpadhu kaliyan imajinasi panganggit. *Realitas* ingkang dipunmaksud inggih menika kasunyatan sosial ingkang ngewrat perkawis-perkawis sosial.

Kasunyatan sosial wonten ing novel menika wiyar, ngandharaken perkawis saha konflik ingkang kathah boten namung konflik tunggal. Sayuti (2000: 10) ngandharaken bilih novel sipatipun *expands "meluas"* ingkang ngewrataken *complexity* utawi *kompleksitas*. *Kompleksitas* menika ngndharaken sedayanipun kanthi *detil*. Umpaminipun pangrembakaning setunggal *karakter*, kahanan sosial ingkang ruwet, gegayutan paraga setunggal kaliyan paraga sanesipun, saha prastawa ruwet ing taun-taun kepungkur (Stanton, 2007: 90). Dados novel menika dipunserat kanthi *skala besar* saengga ngewrat *satuan-satuan organisasi* ingkang langkung wiyar.

Memper sami kaliyan Stanton, Nurgiyantoro (2010 :10-11) ngandharaken bilih *novel* inggih menika wujud gegambaran ngengingi pagesangan tiyang ingkang gadhah sifat *fragmentaris*. Dipunandharaken kanthi padhet saha antawisipun unsur setunggal lan sanesipun dados unsur ingkang padhu. *Novel* nyariosaken prastawa saking paraga-paraga ing salebetipun. Saking prastawa

menika dadosaken setunggal konflik ingkang saged nemtokaken nasib paraganipun. Sanesipun, *novel* menika minangka *struktur organisasi* ingkang kompleks saha *unik*.

Saking pangertosan *novel* ing nginggil, Nurgiantoro (2010: 23-24) ngandharaken bilih *kesatuan organisasi* ingkang wiyar wonten ing *novel* dipunsebut *unsur pembangun*. *Unsur-unsur pembangun* wonten ing *novel* saged dipunperang dados 2, inggih menika *unsur intrinsik* saha *unsur ekstrinsik*. *Unsur intrinsik novel* inggih menika unsur ingkang langsung tumut ndamel cariyos. Unsur menika antawisipun prastawa, cariyos, plot, penokohan, tema, latar, sudut pandang, lan sapanunggalanipun. Wondene *unsur ekstrinsik novel* inggih menika *unsur-unsur* ingkang wonten ing njawi karya sastra, ananging kanthi boten langsung saged paring pengaruh ing *totalitas sistem organisasi* ingkang dipuasilaken.

Saking andharan ing nginggil, saged dipunpendhet dudutan bilih *novel* inggih menika salah satunggaling karya sastra ingkang nyariosaken pagesangan setunggal paraga kaliyan paraga sanesipun kanthi perkawis sosial ingkang kompleks, ingkang gadhah *kesatuan organisasi* ingkang dipunsebut *unsur pembangun*, inggih menika unsur intrinsik saha unsur ekstrinsik.

B. Unsur-Unsur Struktural wonten ing Novel

Karya sastra (*novel*) gadhah *kesatuan organisasi* ingkang dipunsebut *unsur pembangun*. *Unsur-unsur pembangun* fiksi antawisipun paraga, alur, latar, irah-irahan, sudut pandang, tema, *gaya* saha *nada* (Wiyatmi, 2006:30). Kanthi

mekaten, mila sedaya karya sastra mliginipun *novel* saged dipunpahami lumantar *unsur-unsur pembangun* karya sastra kasebut.

Analisis struktur *novel* saged nggampilaken nalika analisis kanthi feminis, ananging boten sedaya unsur saged mbiyantu analisis kanthi feminis. Panaliten menika langkung fokus wonten ing penokohan, amargi kanthi mahami watak saha sifat antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, mila analisis *relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler langkung gampil dipuntindakaken.

Wonten ing panaliten menika unsur ingkang dipunanalisis namung penokohan kemawon, inggih menika penokohan paraga utama Sirtu kaliyan paraga jaleripun. Menika dipuntindakaken amargi penokohan gadhah *relevansi* kaliyan objek ingkang badhe dipunteliti, mila prelu dipuntindakaken panaliten paraga saha *karakter*-ipun.

Unsur penokohan wonten ing karya fiksi minangka unsur ingkang prayogi, amargi saking penokohan menika saged dipunmangertosi sinten ingkang dipuncariyosaken, sinten ingkang dados subjek saha objek prastawa, saha sinten ingkang mlebet wonten ing konflik (Nurgiyantoro, 2010: 164). Unsur penokohan wonten ing karya fiksi menika dipunperang dados paraga saha *karakter* utawi perwatakan.

a. Paraga

Miturut Wiyatmi (2006: 30) paraga inggih menika tiyang ingkang wonten ing karya fiksi. Jumbuh kaliyan pamanggihipun Wiyatmi, Aminuddin (1995: 79) ngandharaken bilih paraga inggih menika tiyang ingkang ngemban prastawa ing cariyos fiksi saengga prastawa menika dadosaken setunggal cariyos.

Wondene paraga (*character*) miturut Abrams (wonten ing Nurgiyantoro, 2010:165) inggih menika tiyang ingkang wonten ing karya naratif utawi drama ingkang dipuntafsiraken kaliyan pamaos gadhah kualitas moral, ekspresi saking pacelathon saha saking solah bawanipun. Saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih paraga menika minangka tiyang ingkang nglampahi cariyos ingkang dipunekspresikaken lumantar pacelathon saha solah bawa ing salebeting karya naratif.

Jinising paraga miturut Nurgiyantoro (2010: 176-190) inggih menika wonten paraga utama saha paraga tambahan, paraga protagonis saha paraga antagonis, paraga sederhana saha paraga bulat, paraga statis saha paraga berkembang, paraga tipikal saha paraga netral. Panaliten menika wonten paraga utama saha paraga tambahan.

Miturut Nurgiyantoro (2010:177) paraga utama inggih menika paraga ingkang dipunutamakaken panganggit. Paraga utama menika paraga ingkang kathah dipuncariyosaken, saged dados subjek utawi objek prastawa. Wondene paraga tambahan inggih menika paraga ingkang dipuncariyosaken namung sekedik, boten langkung prayogi, saha namung wonten bilih gadhah gegayutan kaliyan paraga utama. Wonten ing *novel Nona Sekretaris* menika ingkang dados paraga utama inggih menika Sirtu Mekarndalu. Wondene ingkang dados paraga tambahan inggih menika paraga Pambudi, Bathara, Ugrasasmsi, saha Wasistandya.

b. *Karakter*

Karakter utawi perwatakan nedahaken paraga tartamtu kanthi watak tartamtu wonten ing setunggal cariyos. Miturut Jones (wonten ing Nurgiyantoro, 2010:165) penokohan inggih menika gegambaran ingkang cetha dhumateng salah satunggaling paraga ingkang wonten ing cariyos. Paraga wonten ing cariyos sami kaliyan tiyang ing pagesangan, masthi gadhah watak-watak tartamtu.

Miturut Kenny (wonten ing Nurgiyantoro, 2010:194) wonten 3 cara ingkang dipunginakaken pangaggit kangge nggambaraken watak paraga ing cariyos, inggih menika.

1) Metode Analisis/ Langsung/ Diskursif

Wonten ing metode menika, pangaggit langsung nggambaraken kahanan saha sifat paraga, umpaminipun ala, sae, crewet, ayu, lan sapanunggalanipun. Sayuti (2000: 90) ngandharaken bilih diskursif langkung prasaja saha ekonomis. Ananging wonten kekirangan saking metode diskursif inggih menika partisipasi imajinasi pamaos namung sekedhik.

2) Metode Dramatik/ Boten Langsung

Watak paraga dipungambaraken boten langsung, pangaggit kanthi samar ngandharaken kahanan paraga. Watak paraga saged dipundudut saking penggalhipun wonten ing tembung-tembung, pacelathon, saha tindak-tandukipun paraga.

Panganggening metode dramatik kangge nggambaraken watak paraga saged ngginakaken mawarna-warni teknik (Sayuti, 2000: 93) inggih menika.

- a. Teknik *naming* utawi dipuncaosi nama tartamtu.
- b. Teknik cakapan.

- c. Teknik nggambaraken penggalhipun paraga.`
- d. Teknik *stream of consciousness* utawi *arus kesadaran*.
- e. Teknik nggambaraken raosipun paraga.
- f. Teknik tindak-tandukipun paraga.
- g. Teknik solah bawa paraga.
- h. Teknik pandangan paraga sanes dhateng paraga tartamtu.
- i. Teknik nggambaraken fisik paraga.
- j. Teknik nggambaraken latar.

3) Metode kontekstual

Wonten ing metode menika, watak paraga dipundudut saking basa ingkang dipunginakaken panganggit. Metode menika saged dipuntindakaken kanthi nedahaken panganggening basa paraga, pacelathon ingkang dipunginakaken, saha gaya pawincantenan.

Perwatakan menika gayut kaliyan tigang aspek ingkang nedahaken praupan saha ciri mligi satunggaling paraga. Tigang aspek menika antawisipun fisik, psikis, saha sosial. Aspek fisik saged katingal saking ciri fisik utawi badan, yuswa, jinis kelamin, saha praupan saking satunggal paraga.

Aspek psikis katingal saking psikologisipun utawi kejiwaan, emosi, sikap, saha tumindak satunggal paraga. Wondene aspek sosial saged katingal saking padamelan paraga, kalenggahan paraga, peran ing kulawarga saha masarakat, status sosial, saha pendhidhikan paraga.

Gegayutan kaliyan penokohan ing novel, paraga menika wonten paraga estri saha paraga jaler. Antawisipun paraga kekalih kasebut, identitas, watak, tindak-tanduk ugi beda. Sami wonten ing pagesangan padintenan, antawisipun tiyang estri saha tiyang jaler ugi dipunbedakaken kanthi sosial kultural ing perangan tugasipun piyambak-piyambak. Tiyang estri asringipun dipungambaraken dados

tiyang ingkang lembut, nurut, dados tiyang nomer kalih sasampunipun tiyang jaler.

Tiyang estri Jawi mliginipun, kedah taat saha patuh kaliyan tiyang jaler minangka bapak, tiyang sanak, utawi dados garwa. Bab menika ingkang ngawontenaken kathah *kritik* mliginipun *kritik sastra feminis*. *Kritik sastra feminis* wonten kangge *mensejajarkan* hak antawisipun tiyang estri saha tiyang kakung sami supados boten wonten pihak ingkang *tertindas*.

C. *Kritik Sastra Feminisme*

Kanthi etimologis, tembung *feminisme* asiling saking tembung *femme* (*women*), ateges wanita (tunggal) ingkang *berjuang* kangge hak-hak kaum wanita (jamak) (Ratna, 2004: 184). Dados saking pangertosan menika kaum *feminis* gadhah ancas lumantar *gerakan feminisme*.

Dipunandharaken dening Djajanegara (2000: 4) ancasipun *fenimisme* inggih menika ningkataken kalenggahan utawi drajat tiyang estri supados sami/ sedrajat kaliyan kalenggahan utawi drajat tiyang jaler. Dados *feminisme* inggih menika salah satunggaling gerakan ingkang nginggilaken hak-hak tiyang estri saha ngupiya ningkataken drajat tiyang estri supados sami kaliyan drajat tiyang jaler.

Pamanggihipun Djajanegara kala wau jumbuh kaliyan andharanipun Wiyatmi (2006: 113) bilih *kritik sastra feminisme* inggih menika salah satunggaling kajian karya sastra adhedhasar pandangan *feminisme* ingkang gadhah kekajengan supados *eksistensi* tiyang estri minangka panyerat saha objek wonten ing karya sastra menika pikantuk *keadilan*.

Lajeng Yoder (wonten ing Suhihastuti, Suharto, 2002: 5) ngandharaken bilih *kritik sastra feminis* boten gadhah teges ngritik tiyang estri utawi ngritik panganggit tiyang estri. Kritik sastra feminis inggih menika kritik ngengingi karya sastra kanthi sadar bilih wonten jenis kelamin ingkang gadhah gegayutan kaliyan budaya, sastra, saha pagesangan.

Jenising *kritik sastra feminis* ingkang wonten ing masarakat inggih menika. *Kritik Sastra Feminis Ideologis, Kritik Sastra Feminis Genokritik, Kritik Sastra Feminis Sosialis-Marxis, Kritik Sastra Feminis Psikoanalitik, Kritik Sastra Feminis Lesbian*, saha *Kritik Sastra Feminis Ras/ Etnik*.

Wonten ing panaliten menika, panaliti ngginakaken jenis *Kritik Sastra Feminis Ideologis*. Kritik menika nglibataken tiyang tiyang estri mliginipun kaum feminis minangka pamaos. Ingkang dados titikanipun kawigatenan pamaos inggih menika citra saha *stereotip* tiyang estri wonten ing karya sastra. Kritik menika nliti *kesalahpahaman* bab tiyang estri saha sebab-sebabipun dene kawontenan saha *kedudukan* tiyang estri boten dipunpetang wonten ing masarakat.

Saking andharan ing nginggil, mila panganggening *pendekatan feminisme* trep kangge nganalisis *relasi* paraga Sirtu Mekarndalu kaliyan paraga jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata. Bab menika ketingal saking *kedudukan* saha *peran* paraga estri wonten ing karya sastra mliginipun karya sastra Jawa taksih asring dipun-*dominasi* kaliyan paraga jaler. Kanthi mekaten, panganggening *kajian* menika pamaos sastra saged mangertosi bilih wonten *ketimpangan gender* wonten ing karya sastra kadosta ingkang ketingal wonten ing masarakat.

D. Gender

Saderengipun mangertosi *istilah gender*, prelu dipunbedakaken antawisipun *seks* saha *gender*. Miturut Fakih (wonten ing Sugihastuti, 2007: 95) *seks* dipuntegesi minangka perangan saking satunggal tiyang ingkang dipuntemtokaken kanthi *biologis* wonten ing *jinis kelamin* tartamtu. Umpaminipun, tiyang jaler gadhah *penis*, kalamenjing, saha ngasilaken *sperma* menawi tiyang estri, gadhah *vagina* saha *payudara*. Kanthi *biologis*, piranti kasebut boten saged dipunewahi antawisipun tiyang estri saha tiyang jaler amargi sampun dados kodrat. Wondene *gender* inggih menika satunggaling sipat tiyang estri saha tiyang jaler ingkang dipunkonstruksi kanthi *sosial* utawi *cultural*. Umpaminipun, tiyang estri dipuntepang dados tiyang ingkang ayu, solah bawanipun sae, saha keibuan. Wondene tiyang jaler dipuntepang dados tiyang ingkang kiyat, *rasional*, saha perkasa.ciri saking sipat kasebut saged dipunewahi utawi dede kodrat.

Jumbuh kaliyan pamanggihing Sugihastuti, Ratna (2007: 219) ngandharaken bilih *gender* gadhah sifat *psikologis struktural*, minangka beda antawisipun *maskuline-feminine*, wondene *seks* gadhah sifat *fisiologis*, kanthi kodrati minangka beda antawisipun *male-female*.

Wonten ing masarakat kathah pamanggih ingkang boten trep ngengingi *gender*. Miturut Fakih (wonten ing Sugihastuti, 2009: 154) *gender* menika dipunkonstruksi kanthi sosial budaya ingkang dipunanggep dede kodrat Tuhan. Dados *gender* menika dede ciptaan Tuhan, ananging ciptaan masarakat . Pamenggalihing masarakat bilih ing salebeting *jenis kelamin* menika wonten *gender*.

Dados, *gender* inggih menika beda tindak-tanduk (*behavioral differences*) antawisipun tiyang estri kaliyan tiyang jaler ingkang dipun-konstruksi kanthi *sosial* utawi *kultural*. Saking tindak-tanduk menika lajeng ndamel setunggal *pola hubungan* antawisipun tiyang estri saha tiyang jaler ingkang dipunsebut *relasi gender*. *Relasi gender* menika saged awujud *didominasi*, *sejajar*, saha *mendominasi*.

E. Wujud Ketidakadilan Gender

Miturut Sugihastuti (2007 : 96) beda *peran* saha *fungsi* antawisipun tiyang estri saha tiyang jaler ingkang langkung nginggil dipunsebut *perbedaan gender* ingkang saged nuwuhaken *ketidakadilan gender*. *Ketidakadilan gender* ingkang dipuntuwuhaken saking *perbedaan gender* menika dados perkawis *pendorong* gerakan feminisme. Miturut Fakih (wonten ing Sugihastuti, 2007: 96) wujud *ketidakadilan gender* antawisipun.

1. *Marginalisasi* tiyang estri, inggih menika wujud *kemiskinan jenis kelamin* tartamtu mliginipun tiyang estri amargi *gender*. *Marginalisasi* menika wujud ketidakadilan gender kanthi matesi tumindakipun tiyang estri. *Marginalisasi* saged tuwuh saking kabijakan pamrentah, kapitadosan, tafsiran agama, kapitadosan tradisi, saha adat padintenan.
2. *Subordinasi*, inggih menika anggapan bilih tiyang estri menika *irrational* utawi *emosional* saengga tiyang estri boten saged dados pemimpin, saengga kalenggahan tiyang estri boten prayogi. *Subordinasi* menika tumindak ngremehaken tiyang estri utawi tumindak ingkang mapanaken drajatipun tiyang

estri ing sangandhaping tiyang jaler. Tiyang estri dipunanggep dados tiyang ingkang sekeng saha tiyang ingkang asring dipunkuwaosi dening tiyang jaler

3. *Stereotip*, inggih menika pelabelan *pelabelan negatif* dhateng tiyang estri. Salah satunggaling jenis *stereotip* inggih menika ingkang sumberipun pandangan *gender*. Ketidakadilan menika umumipun kathah dipunlampahi kaum tiyang estri. Masarakat gadhah kapitadosan bilih tugas utami tiyang estri menika namung ngladosi garwanipun.

4. *Kekerasan*, tiyang estri menika identik kaliyan kekerasan (*violence*). Salah satunggaling kekerasan ing setunggal jenis kelamin tartamtu dipunsebabaken amargi wonten bias *gender*. Jinis saha wujud *kekerasan gender* antawisipun *pemeriksaan, pemukulan, penyiksaan ing alat kelamin tiyang estri, prostitusi, pornografi, pemaksaan sterilisasi, kekerasan terselubung, saha pelecehan seksual*.

5. *Beban kerja*, wonten pamanggih bilih kaum tiyang estri gadhah sifat njagi saha sregep, saha boten trep menawi mimpin kulawarga. Akibatipun sedaya padamelan domestik kulawarga dados tanggungjawabipun tiyang estri.

Kajian *relasi gender* saha wujud *ketidakadilan gender* wonten ing novel mbetahaken *pendekatan* panaliten ingkang trep inggih menika *pendekatan feminisme*. *Pendekatan feminisme* inggih menika salah satunggaling kajian sastra awit saking asumsi lan pandangan bilih wonten ketidakadilan antawisipun tiyang estri saha tiyang jaler ingkang katingal wonten ing karya sastra.

F. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten ingkang jumbuh kaliyan Panaliten *relasi* Paraga Sirtu Mekarndalu Kaliyan Tiyang Jaler Wonten ing *Novel Nona Sekretaris* Anggitanipun Suparto Brata inggih menika panaliten dening Susilowati (2010) Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia kanthi irah-irahan *Analisis Gender Terhadap Novel Primadona Karya Ahmad Munif Kajian Kritik Sastra Feminis*. Panaliten kasebut ngandharaken wujud *relasi gender*, peran *gender*, wujud *ketidakadilan gender*, saha tindak-tanduk tiyang estri nalika nglampahi *ketidakadilan gender* ingkang wonten ing *novel Primadona* karya Ahmad Munif.

Asiling panaliten kasebut inggih menika wujud *relasi gender* wonten ing *novel Primadona* karya Ahmad Munif antawisipun sejajar, ndominasi, utawa dipundominasi paraga. Paraga jaler ingkang kathah ndominasi tiyang estri inggih menika Om Bardi. Peran *gender* sektor domestik wonten ing *novel Primadona* karya Ahmad Munif dipunlampahi dening Tante Lena, wondene peran *gender* sektor publik dipundominasi paraga jaler inggih menika Om Bardi, Ibrahim, saha Sabri.

Wujud *ketidakadilan gender* wonten ing *novel Primadona* karya Ahmad Munif inggih menika *subordinasi*, *stereotip*, saha kekerasan ingkang dipulampahi paraga estri. Wondene tindak-tanduk tiyang estri nalika nglampahi *ketidakadilan gender* ingkang wonten ing *novel Primadona* karya Ahmad Munif inggih menika sikap nolak saha pasrah lumantar paraga Ning Swasti/Santi.

Panaliten menika relevan kaliyan panaliten kasebut amargi sami-sami mundhut fokus kajian *kritik sastra feminisme* awujud *relasi gender* saha

ketidakadilan gender. Faktor ingkang bedakaken panaliten menika kaliyan panaliten saderengipun inggih menika sasaran utawi subjek ingkang dipukaji inggih menika *relasi gender* saha *ketidakadilan gender* wonten ing *Novel Nona Sekretaris* Anggitanipun Suparto Brata.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten menika ngginakaken *pendekatan feminisme* utawi asring dipunsebut *kritik sastra feminis*. Jinising panaliten kalebet panaliten *kualitatif*, amargi data ingkang dipunpendhet awujud tembung-tembung ingkang ngasilaken data *deskriptif kualitatif* (Endraswara, 2003: 146). Panaliten dipuntindakaken kanthi nganalisis data, ancasipun kangge ngandharaken penokohan paraga, *relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing salebeting *novel Nona Sekretaris*.

Sanesipun ngginakaken *teori sastra feminis*, panaliten menika ugi ngginakaken *teori struktural novel*. *Kritik sastra feminis* dipunginakaken kangge analisis perkawis *relasi* saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu kaliyan tiyang jaler. Wondene *teori struktural novel* dipunginakaken kangge mangertosi kados pundi penokohan paraga Sirtu saha paraga jaleripun wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata.

B. Data saha Sumbering Data

Sumber data panaliten inggih menika *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata. *Novel* menika kacethak dening Narasi ing Yogyakarta taun 2010. *Novel* menika kadadosan saking 264 kaca.

Data wonten ing panaliten inggih menika sedaya fakta ingkang nedahaken wujud penokohan paraga Sirtu saha paraga jaler, *relasi* antawisipun paraga Sirtu

kaliyan paraga jaler, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan paraga jaler. Data menika saged awujud narasi, pacelathon, saha lelampahanipun paraga.

C. Caranipun Ngempalaken Data

Caranipun ngempalaken data wonten ing panaliten menika kanthi cara maos saha nyerat. Cara kasebut dipunwiwiti saking maos *novel Nona Sekretaris* kanthi premati. Salajengipun inggih menika nyerat data-data ingkang dipunbetahaken. Data ingkang dipunginakaken inggih menika ukara, pacelathon, utawi narasi ingkang wonten sambet rapetipun kaliyan wujud penokohan paraga Sirtu saha paraga jaler ingkang gadhah *relasi* ing *novel*, *relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan tiyang jaler, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan tiyang jaler. Cara maos saha nyerat ingkang dipuntindakaken inggih menika.

1. *Novel Nona Sekretaris* dipunwaos kanthi permati kangge madosi data-data ingkang jumbuh kaliyan ancas panaliten.
2. Data-data saking *novel Nona Sekretaris* ingkang jumbuh kaliyan ancas panaliten lajeng dipunserat wonten ing kertu data. Kertu data menika awujud *tabel*, inggih menika *tabel* penokohan paraga Sirtu saha paraga jaler ingkang gadhah *relasi* wonten ing *novel*, *tabel relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan tiyang jaler, saha *tabel* wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan tiyang jaler.
3. Asiling data lajeng dipunrembag wonten ing pirembagan.

D. Pirantining Panaliten

Piranti ingkang dipunginakaken ing panaliten inggih menika kertu data. Kertu data dipunginakaken kangge nyerat asiling maos *novel* supados langkung gampang anggenipun ngempalaken data. Data ingkang dipunserat wonten ing kertu data inggih menika data ingkang wonten sambet rapetipun kaliyan penokohan paraga Sirtu saha paraga jaler ingkang gadhah *relasi* wonten ing *novel*, *relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan tiyang jaler, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan tiyang jaler. Wujudipun kertu data inggih menika.

Tabel 1. Penokohan Paraga Sirtu saha Paraga Jaler

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
1	"Suwaramu apik ora?" Sirtu gedheg. "Eman, lho! Rupamu ayu mrakati. Yen swaramu apik, kowe mesthi diuber-uber cameramen TV! Njoged? Njoged jaipongan apa dhangsah rege iso ora?"	13	Ayu			Nedahaken bilih Sirtu menika tiyang ingkang gadhah praupan ayu.

Tabel 2. Relasi Antawisipun Paraga Sirtu Kaliyan Paraga Jaler

No. Data	Paraga Jaler	Data	Kaca	Wujud Relasi			Katrangan
				DM	SJ	MD	
1	Bathara	"Iki jan aneh banget!" nom-noman kuwi gedheg-gedheg. "Kena apa?" "Bathara Nainggolan ditaraktir cah wadon! Bathara	36		√		Bathara <i>menghargai</i> niat Sirtu ingkang badhe

		Nainggolan putrane Paradha Nainggolan sing duwe Nainggolan Motors, ditraktir kancane wadon!" "Ah, ora sah dipikir dawa! Wong nasibmu lagi apes! Karuwane aku sing isih beja!" Anggone muni ngono Sirtu karo ngelus gegere Bathara, nuduhake akrabe lan tuluse atine anggone gelem nraktir.					nraktir sanajan sajatosipun Bathara gengsi bilih dipunraktir tiyang estri.
--	--	--	--	--	--	--	--

Katrangan :

DM : *Didominasi*

SJ : *Sejajar*

MD : *Mendominasi*

Tabel 3. Wujud Ketidakadilan Ingkang Dipunlampahi Paraga Sirtu

No. Data	Nama Paraga	Data	Kaca	Wujud Ketidakadilan
1.	Sirtu kaliyan Bathara	"Bathara Nainggolan ditraktir cah wadon! Bathara Nainggolan putrane Paradha Nainggolan sing duwe Nainggolan Motors, ditraktir bocah wadon!"	36	<i>Subordinasi</i>

E. Caranipun Nganalisis Data

Cara nganalisis data ingkang dipunginakaken inggih menika teknik analisis deskriptif. Teknik analisis deskriptif dipunginakaken kangge ndeskripsikaken

penokohan ingkang wonten ing *novel*. Cara ingkang dipunginakaken kangge nemtokaken ketidakadilan ingkang dipunlampahi Sirtu wonten ing *novel Nona Sekretaris* inggih menika kanthi madosi perkawis kedudukan paraga sirtu kaliyan tiyang jaler, lajeng dipunanalisis ngginakaken *kritik sastra feminis*.

Urutanipun cara *analisis* inggih menika.

1. Kategorisasi

Kategorisasi inggih menika mengkategorisasikan utawi ngempalaken data miturut *kategori* ingkang sampun dipuntemtokaken jumbuh kaliyan wosing panaliten inggih menika wujud penokohan wonten ing *novel*, *relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan tiyang jaler, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan tiyang jaler.

2. Tabulasi

Wonten ing *tabulasi* data ingkang sampun dipunkempalaken lajeng dipunlebetaken utawi dipunserat wonten ing *tabel*.

3. Interpretasi

Interpretasi inggih menika mahyakaken asiling *kategorisasi* dipungayutaken kaliyan *Pendekatan Feminisme*.

4. Inferensi

Inferensi inggih menika simpulan utawi dudutan adhedhasar data ingkang sampun dipunkasilaken.

F. Caranipun Ngesahaken Data

Caranipun ngesahaken data ing panaliten menika ngginakaken *validitas* saha *reliabilitas*. Panaliten menika ngginakaken *validitas semantis*, inggih menika kanthi ningali tataran kesensitifan teges simbolik ingkang gayut kaliyan konteks (Endraswara, 2003: 164). Uji validitas semantis katindakaken kanthi ngukur kesensitifan data-data panaliten wonten ing novel *Nona Sekretaris* ingkang awujud monolog, dialog paraga, saha *deskripsi* paraga dening panganggit ingkang trep kaliyan *konteks*-ipun.

Reliabilitas ingkang dipunginakaken inggih menika *reliabilitas intrarater*. Cara menika dipuntindakaken kanthi maos data makaping-kaping, lajeng dipunserat supados pikantuk data ingkang ajeg. *Reliabilitas* sanesipun ingkang dipunginakaken inggih menika *reliabilitas interrater*, cara menika katindakaken kanthi cara ngrembag asiling data kaliyan dosen pembimbing.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

A. Asiling Panaliten

Asiling panaliten *Relasi* Paraga Sirtu Mekarndalu kaliyan Paraga Jaler wonten ing *Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata* (Panaliten *Feminisme*) inggih menika awujud andharan babagan (1) penokohan paraga Sirtu kaliyan paraga jaler (2) *relasi* antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, saha (3) wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan paraga jaler. Asiling panaliten menika dipunandharaken mawi tigang perangan gayut kaliyan watesaning perkawis saha saben perangan dipunandaraken mawi tabel.

1. Penokohan Paraga Sirtu saha Paraga Jaler wonten ing *Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata*

Penokohan wonten ing panaliten menika kaperang dados tigang *aspek*, inggih menika *aspek fisiologis (fisik)*, *aspek psikologis (psikis)*, saha *aspek sosiologis (sosial)*. *Aspek fisiologis* inggih menika gambaran fisik, yuswa, jinis kelamin, badan, saha pasuryan. *Aspek psikologis* inggih menika gambaran kawontenanipun jiwa, emosi, sikap saha tumindak. Wondene *aspek sosiologis* inggih menika gambaran *status sosial*, padamelan, saha *tataran* pendhidhikan. Tigang *aspek* kasebut estunipun ing *realitas* angel anggenipun badhe misah, saengga mesthi gadhah gegayutan antawisipun setunggal *aspek* saha *aspek* sanesipun.

Ing panaliten menika penokohan ingkang dipunrembag inggih menika paragatama Sirtu saha paraga jaler ingkang gadhah *relasi* kaliyan Sirtu, antawisipun, Pambudi, Bathara, Ugrasamsi, saha Wasistandya. Penokohan paraga-paraga kasebut kaandharaken ing tabel ngandhap menika.

Tabel 4. Penokohan Paraga Sirtu saha Paraga Jaler

No.	Nama Paraga	Perwatakan		Katrangan	No. Data
1.	Sirtu	Fisik	Ayu	Sirtu gadhah pasuryan ingkang sulistya, manis, merakati, saha nyengsemaken.	1, 6, 17, 22, 28
			Awak apik	Sirtu gadhah awak ingkang apik kados pragawati	3, 38
			Rikma cemeng panjang sapundhak	Sirtu gadhah rikma warni cemeng ingkang panjangipun sapundhak.	39
		Psikis	Prasaja	Sirtu tansah prasaja bab dandan saha ngginakaken rasukan.	2, 23, 33
			Lugu	Sirtu tiyang ingkang lugu boten neka-neka.	4, 26, 29, 30
			Pangerten	Sirtu tansah pangerten saha nglelipur kaliyan sinten kemawon.	5, 36
			Ora pelit	Sirtu tansah loma kaliyan sinten kemawon.	7, 11
			Prigel	Sirtu gadhah kaprigelan saengga saged dados	9

Tabel Salajengipun

No.	Nama Paraga	Perwatakan	Katrangan	No. Data
			sekretaris.	
		Jujur	Sirtu tansah jujur, ngendika menapa kawontenan pribadinipun	12, 34
		<i>Humoris</i>	Sirtu gadhah sipat remen guyon kaliyan tiyang jaler.	13, 18, 37
		<i>Berprasangka buruk</i>	Sirtu tansah menggalih negatif menapa ingkang dereng dipunmangertosi.	19, 24, 25, 41
		Galak	Sirtu gadhah sipat galak nalika boten remen kaliyan ngendikanipun tiyang sanes.	20, 32, 35
		<i>Agresif</i>	Sirtu gadhah sipat <i>agresif</i> kaliyan tiyang jaler.	21, 40
		Tresna dhumateng Ugra	Sirtu gadhah raos tresna dhumateng Ugrasamsi	27, 31
		Wicaksana	Sirtu tansah wicaksana anggenipun mungkasi perkawis babagan Ugrasamsi kaliyan Juliahaque.	42
		Sosial	Putranipun tiyang gadhah Sirtu menika putra saking tiyang ingkang cepak saha gadhah.	16

Tabel Salajengipun

No.	Nama Paraga	Perwatakan		Katrangan	No. Data
			Dados sekretaris	Sirtu nyambut damel dados sekretaris.	8
			Lulusan SMA	Sirtu menika lulusan SMA.	10,14, 15
2.	Pambudi	Fisik	Tiyang jaler	Kanthi fisik Pambudi menika tiyang jaler.	2
		Psikis	Munafik	Pambudi gadhah sipat munafik, <i>cari muka</i> kaliyan atasanipun, penghasut, saha remen cidra kaliyan Sirtu.	1, 6, 11, 12
			Umuk	Pambudi gadhah sipat umuk babagan bandha saha padamelanipun.	3
			Kurangajar	Pambudi asring tumindak kurangajar kaliyan Sirtu.	7, 8
			Remen ngala-ala	Pambudi ingkang remen nylathu Sirtu saha kulawarganipun.	9, 10
		Sosial	Pegawe negeri	Pambudi nyambutdamel dados pegawe negeri ing Kantor Walikota Sedhumateng.	4
			Sarjana	Pambudi menika lulusan sarjana.	5
3.	Bathara	Fisik	Enem	Bathara menika tiyang ingkang taksih enem.	1

Tabel Salajengipun

No.	Nama Paraga	Perwatakan		Katrangan	No. Data
			Gagah	Bathara gadhah awak ingkang gagah.	6, 9
		Psikis	Remen ngrayu Sirtu	Bathara remen ngrayu Sirtu kanthi tembung-tembung ingkang nyengsemaken manah.	2, 7, 14
			Gengsi	Bathara tansah gengsi nalika dipuntraktir Sirtu.	3, 4, 16
			Pangerten	Bathara gadhah sipat pangerten dhumateng Sirtu.	5, 15
			Pitados dhumateng Sirtu	Bathara tansah pitados sanget kaliyan Sirtu babagan arta kontrakan.	8
			Grusa-grusu	Bathara tansah grusa-grusu dadosaken Sirtu tunanganipun.	10
			Tresna dhumateng Sirtu	Bathara rumaos tresna sanget dhumateng Sirtu.	12
		Sosial	Putra tiyang brewu	Bathara menika putranipun tiyang brewu.	11, 13
4.	Ugrasamsi	Fisik	Bagus	Ugra gadhah pasuryan ingkang bagus.	13, 19
			Awak lencir	Ugrasamsi gadhah awak ingkang lencir.	2
			Rikma lurus	Ugra gadhah rikma lurus	3

Tabel Salajengipun

No.	Nama Paraga	Perwatakan		Katrangan	No. Data
			Waja pethak, ageng saha rancak.	Ugrasamsi gadhah waja ingkang pethak, ageng saha rancak.	18
		Psikis	Sopan	Ugra tansah sopan kaliyan tiyang sanes.	4
			Prigel	Ugra gadhah kaprigelan mliginipun babagan ngawontenaken pagelaran.	5, 11
			Grapyak	Ugra tansah grapyak kaliyan sinten kemawon.	7, 9
			<i>Hidhung belang</i>	Ugra gadhah sipat <i>playboy</i> , remen ngrayu tiyang estri ingkang sulistya.	8, 10, 12, 21, 22, 27, 28
			Gadhah prinsip	Ugra gadhah dhasar dhumateng menapa ingkang badhe katindakaken.	14,
			Remen ngrayu	Ugra remen ngrayu Sirtu kanthi tembung-tembung ingkang nyengsemaken manah.	17, 26
			Ngumbar janji	Ugra remen ngumbar janji badhe nglamar Sirtu.	20, 23, 24, 25

Tabel Salajengipun

No.	Nama Paraga	Perwatakan		Katrangan	No. Data
		Sosial	Wartawan	Ugrasamsi nate nyambut damel dados wartawan.	1, 16
			Wakil Dhirektur	Ugrasamsi nyambut damel dados Wakil Dhirektur.	6
5.	Wasistan dya	Fisik	Bagus	Wasis gadhah pasuryan ingkang bagus.	2, 6, 9
			Rapi	Nggambaraken wasis menika tiyang ingkang rapi.	5
		Psikis	Remen ngalem	Wasis remen ngalem Sirtu kanthi tembug-tembung ingkang nyengsemaken manah.	1
			<i>Gentleman</i>	Wasis gadhah sipat ingkang <i>gentlemen</i> nalika ngandharaken raos tresnanipun dhumateng Sirtu saha badhe enggal nglamar Sirtu.	4, 8
			Pangeten	Wasistandya purun nguntabaken Sirtu wangsul dhumateng Jakarta.	7
		Sosial	Dhirektur Pratama	Wasistandya dados Dhirektur Pratama pabrik elektronik.	3

2. *Relasi Antawisipun Paraga Sirtu kaliyan Paraga Jaler wonten ing Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata*

Relasi gender inggih menika *pola hubungan* antawisipun tiyang estri kaliyan tiyang jaler wonten ing kulawarga utawi masarakat. *Relasi gender* saged awujud *didominasi, sejajar, saha mendominasi*.

Tabel 5 ing ngandhap menika ngandharaken wujud *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler antawisipun Pambudi, Bathara, Ugrasamsi, saha Wasistandya. Ing *tabel* menika katingal kadospundi *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, menapa *didominasi, sejajar, utawi mendominasi*. Katingal wonten paraga jaler ing perangan tartamtu, piyambakipun *mendominasi* Sirtu, ananging ing perangan sanesipun piyambakipun saged *sejajar* utawi *didominasi* kaliyan Sirtu, inggih menika paraga Bathara kaliyan paraga Ugrasamsi.

Tabel 5. *Relasi Antawisipun Paraga Sirtu Kaliyan Paraga Jaler*

No.	Paraga Jaler	Wujud Relasi	No. Data	Katrangan
1.	Pambudi	<i>Mendominasi</i> Sirtu	2, 3, 5, 13	Kalenggahan Sirtu ingkang <i>didominasi</i> kaliyan Pambudi katingal saking tumindakipun Pambudi asring ngrudhapeksa Sirtu supados purun dikekep saha dipunaras, sanajan Sirtu boten wantun nolak, ananging ing batosipun Sirtu rumaos kapeksa.
2.	Bathara	<i>Mendominasi</i> Sirtu	6	Kalenggahan Sirtu <i>didominasi</i> kaliyan Bathara katingal saking tumindakipun Bathara kanthi

Tabel Salajengipun

No.	Paraga Jaler	Wujud Relasi	No. Data	Katrangan
				sepihak nepangaken Situ kaliyan bapakipun dados tunangnipun, sanajan tepang kaliyan Sirtu dereng wonten setunggal wulan.
		<i>Sejajar</i>	1, 4, 11	Kalenggahan Sirtu <i>sejajar</i> kaliyan Bathara katingal saking tumindakipun Bathara ingkang taksih <i>menghargai</i> saha <i>memperlakukan</i> Sirtu dados tiyang estri ingkang dipuntresnani.
		<i>Didominasi Sirtu</i>	7, 8	Kalenggahan Sirtu <i>mendominasi</i> Bathara katingal saking Sirtu kanthi galak nolak Bathara, ngendika bilih boten purun ditresnani saha boten purun dados garwanipun Bathara.
3.	Ugrasamsi	<i>Mendominasi Sirtu</i>	9	Kalenggahan Sirtu <i>didominasi</i> kaliyan Ugrasamsi katingal saking agengipun raos tresna Sirtu dhumateng Ugrasamsi, ingkang dadosaken Sirtu gampil luluh kaliyan pesonanipun Ugra, mila nalika Ugra ngrudhapeksa ngekep saha ngaras, Sirtu boten saged nulak.

Tabel Salajengipun

No.	Paraga Jaler	Wujud Relasi	No. Data	Katrangan
		<i>Sejajar</i>	12	Kalenggahan Sirtu <i>sejajar</i> kaliyan Ugrasamsi katingal saking tumindakipun Ugra purun ngalah nalika dhebat kaliyan Sirtu bab samangke nalika sampun krama badhe lenggah wonten Sragen menapa wonten kitha sanes.
		<i>Didominasi Sirtu</i>	10	Kalenggahan Sirtu <i>mendominasi</i> Ugrasamsi katingal saking Ugrasamsi teluk dhumateng Sirtu nalika Sirtu nggetak saha nggebrak meja supados pitados kaliyan Sirtu bilih boten wonten sesambetan menapa-menapa antawisipun Sirtu kaliyan Bathara.
4.	Wasistan dya	<i>Sejajar</i>	14	Kalenggahan Sirtu <i>sejajar</i> kaliyan Wasistandya katingal saking Wasis langkung mirengaken printahipun Sirtu tinimbang printahipun Normasari saha kanca-kanca. Amargi Wasis menika sajatosipn badhe kepanggih kaliyan Sirtu.

3. Wujud *Ketidakadilan* ingkang Dipunlampahi Paraga Sirtu wonten ing *Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata*

Asiling panaliten peranan wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi

paraga Sirtu wonten ing *Novel Nona Sekretaris*, katingal saking *tabel 6* ing ngandhap menika.

Tabel 6. Wujud Ketidakadilan Inggang Dipunlampahi Paraga Sirtu

No.	Paraga	Wujud <i>Ketidakadil-an Gender</i>	Aspek <i>Ketidakadilan Gender</i>	Katrangan	No. Data
1.	Sirtu kaliyan Pambudi	<i>Subordinasi</i>	Tiyang jaler (Pambudi) asring meksa Sirtu kedah manut.	Sirtu purun srawung raket saha nuruti sedaya kekajenganipun Pambudi amargi Pambudi meksa Sirtu lan Sirtu ing samenika dereng wantun kaliyan tiyang jaler.	4, 16
		<i>Stereotip</i>	<i>Stereotip</i> bilih tiyang estri gampil kagodha tiyang jaler ingkang sampun mapan	Pambudi nganggep Sirtu dados tiyang ala, tiyang planyahan, saha remen saba <i>nite club</i> ing Jakarta.	14
		<i>Kekerasan</i>	<i>Kekerasan seksual</i> : ngemek perangan badan tanpa idin	Pambudi sampun dipungadhang dados sisihanipun Sirtu lajeng wantun ngekep saha ngarasi lathinipun Sirtu kanthi nyolong-nyolong.	2, 3, 17

Tabel Salajengipun

No.	Paraga	Wujud <i>Ketidakadilan Gender</i>	Aspek <i>Ketidakadilan Gender</i>	Katrangan	No. Data
			<i>Kekerasan verbal</i> : nylathu kanthi tembung-tembung kasar	Panganggep saha tembung kasar saking Pambudi dhumateng Sirtu.	15
2.	Sirtu kaliyan Bathara	<i>Marginalisasi</i>	Tiyang estri boten pareng nyambut damel	Sirtu diken medal saking padamelanipun dados sekretaris saha enggal tunangan kaliyan Bathara.	7
			Tumindakipun tiyang estri dipunwatesi	Bathara ngangken Sirtu supados tingkat pasrawungan ing masarakat owah nginggil nalika benjang palakrama.	13
		<i>Subordinasi</i>	Mapanaken drajat tiyang estri ing sangandhaping tiyang jaler	Bathara rumaos boten pantes bilih tiyang estri nraktir tiyang jaler.	1
			<i>Dominasi</i> tiyang jaler dhumateng	Bathara nguwaosi Sirtu supados purun dipuntepangaken	5, 6, 8

Tabel Salajengipun

No.	Paraga	Wujud <i>Ketidakadilan Gender</i>	Aspek <i>Ketidakadilan Gender</i>	Katrangan	No. Data
			tiyang estri	kaliyan Bapak dados tunanganipun.	
		<i>Stereotip</i>	Tiyang estri tansah mmbetahaken bandhanipun tiyang jaler	Bathara minangka tiyang brewu, rumaos saged nyekapi sedaya kabetahanipun Sirtu.	9
3.	Sirtu kaliyan Ugrasamsi	<i>Subordinasi</i>	Andharan bilih tiyang estri tansah gumantung kaliyan bandhanipun tiyang jaler	Ugrasamsi menggalih bilih Sirtu bakal gesang kepenak dados mantunipun tiyang brewu, boten sah nyambut damel.	10
			Andaran tiyang estri minangka korban selingkuhan tiyang jaler.	Sirtu dados korban selingkuhanipun Ugrasamsi kaliyan Juliahaque, kanca raketipun piyambak.	18
		<i>Stereotip</i>	<i>Stereotip</i> tiyang estri gampil kagodha.	Ugrasamsi nganggep Sirtu tiyang estri gampang ingkang saged dipunpanggihi ing margi.	11

Tabel Salajengipun

No.	Paraga	Wujud <i>Ketidakadilan Gender</i>	Aspek <i>Ketidakadilan Gender</i>	Katrangan	No. Data
			<i>Stereotip</i> tiyang estri menika tiyang ingkang sekeng.	Ugrasamsi mastani bilih Sirtu menika sekeng lajeng boten saged galak.	12

B. Pirembaganipun

Saking asiling panaliten ing nginggil, salajengipun badhe kaandharaken pirembagan ngengingi penokohan paraga Sirtu saha paraga jaler, *relasi gender* antawisipun paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan tiyang jaler wonten ing *novel Nona Sekretaris*.

1. Penokohan Paraga Sirtu saha Paraga Jaler wonten ing Novel Nona Sekretaris

Unsur penokohan wonten ing karya fiksi menika dipunperang dados paraga saha perwatakan. Paraga inggih menika tiyang utawi pelaku wonten ing cariyos, wondene perwatakan inggih menika paraga tartamtu kanthi watak-watak tartamtu ing satunggaling cariyos. Penokohan wonten ing panaliten menika kaperang dados tigang *aspek*, inggih menika *aspek fisiologis (fisik)*, *aspek psikologis (psikis)*, saha *aspek sosiologis (sosial)*.

1). Sirtu

a. Fisik

Sirtu Mekarndalu minangka paraga utama wanodya wonten ing salebeting *Novel Nona Sekretaris*. Sirtu ing *novel* menika dados pusat panyariosing paraga, ingkang dipuncariyosaken saking wiwit dumugi pungkasan saha gadhah kathah *relasi* kaliyan paraga sanesipun, mliginipun paraga jaler.

Kanthe *fisiologis*, Sirtu kagambaraken minangka tiyang estri ingkang sulistya. Sirtu kagambaraken minangka tiyang ingkang gadhah pasuryan ingkang sulistya, kados ingkang kaandharaken data ing ngandhap menika.

Nomnoman kuwi ora gage nyekel gagang telpon sing dituding Sirtu, nanging saya andreng anggone nyawang Sirtu, seneng weruh rupa kang endah. (Suparto Brata, 2010: 33)

Saking data ing nginggil menika, Sirtu gadhah pasuryan ingkang sulistya, katingal saking pethikan “*rupa kang endah*” nedahaken bilih Sirtu gadhah pasuryan ingkang endah sulistya ingkang ndadosaken tiyang jaler ing kantoripun Sirtu kasengsem anggenipun nyawang Sirtu. Kejawi sulistya, Sirtu ugi gadhah badan ingkang endah, ingkang andadosaken kasulistyanipun Sirtu langkung katingal. Kados data ing ngandhap menika.

*"Aku ora gela. Aku ora ketarik dadi peragawati."
"Lo, bayarane gedhe! Dietung jam-jaman. Gek yen awake apik lan rupane ayu kaya kowe ngono mesthi dienggo terus karo Bu Artati. (Suparto Brata, 2010: 17)*

Data ing nginggil nedahaken bilih Sirtu kejawi sulistya ugi gadhah badan ingkang endah kados peragawati kados pethikan data “*Gek yen awake apik lan rupane ayu kaya kowe ngono mesthi dienggo terus karo Bu Artati*”. Mila nalika Sirtu nglamar dados sekretaris, kaliyan pegawe kantoripun dipunsengguh dados

peragawati, amargi Sirtu gadhah pasuryan ingkang sulistya saha badan ingkang endah.

Minangka tiyang estri ingkang sulistya, kaendahan Sirtu boten namung katingal saking badan saha pasuryan ingkang ayu kemawon, ananging ugi saking rikmanipun ingkang panjang ngrembyak sapundak warni cemeng, kados data ing ngandhap menika.

Esuke Sirtu nganggo clana cutdoray ireng ngepres, klambine kaos abang, mbrenjul-mbrenjul lan nggag-nggik awake katon jelas, rambute ngrembyak ireng sapundhak. (Suparto Brata, 2010: 108)

Saking data ing nginggil katingal bilih nalika Sirtu ngginakaken clana cutdoray warni cemeng ngepres, kaos warni abrit, saha rikmanipun ingkang warni cemeng panjang sapundhak dipunrembyak andadosaken badan ingkang endah menika langkung katingal cetha. Kawontenan fisik menika andadosaken kasulistyaanipun Sirtu langkung sampurna.

b. Psikis

Kanthi psikis Sirtu kagambaraken minangka tiyang ingkang prasaja, boten neko-neko anggenipun ngginakaken rasukan sinaosa sampun dados tiyang Jakarta kados data ing ngandhap menika.

Sirtu isih risi nganggo kaya ngono sanajan mlebu menyang nite club. Karo dene ramane Bathara rak iyo wis ngelem-elem Sirtu merga nganggo lugu lan prasaja? Sirtu duwe klambi lima-enem stel wae cukup. Kuwi wae potongane prasaja, ora srawean kaya klambi panggung! (Suparto Brata, 2010: 162)

Saking pethikan data “Sirtu duwe klambi lima-enem stel wae cukup. Kuwi wae potongane prasaja, ora srawean kaya klambi panggung!” ing nginggil, katingal bilih Sirtu menika tiyang ingkang prasaja, amargi Sirtu namung gadhah

rasukan gangsal enem stel mawon sampun cekap, boten sarwa mewah kados rasukan ingkang dipunginakaken nalika pentas ing panggung kadosta tiyang-tiyang brewu ing Kitha Jakarta. Ananging kawontenan menika ingkang dadosaken Bapakipun Bathara remen kaliyan Sirtu.

Sirtu kagambaraken minangka tiyang estri ingkang taksih lugu, dereng gadhah pengalaman mliginipun sawung kaliyan tiyang jaler kados data ing ngandhap menika.

"Hm! Kowe isih enom, ora duwe pengalaman sawung karo wong lanang sajake. Lunga menyang Jakarta sangu kepinteran, rumangsa dadi lan kaconggah ngadhepi Jakarta, ora ngretia atimu kecolongan! Angel nemokake bali. Bakal angel tamban-tambanane, marga kowe kasmaran dhumateng Ugra!" (Suparto Brata, 2010: 136).

Saking pethikan *"Hm! Kowe isih enom, ora duwe pengalaman sawung karo wong lanang sajake"* nedahaken bilih Sirtu ugi taksih lugu ing bab sesrawungan celak kaliyan tiyang jaler ing kantoripun inggih menika Ugrasamsi. Sirtu namung nengenaken kekajenganipun piyambak, sampun rumaos tresna sanget kaliyan Ugrasamsi, ananging dereng mangertos sajatosipun sipat Ugrasamsi ing wingking kados pundi. Watak Sirtu ingkang lugu ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

Ugrasamsi nggatekake sikep ringase Sirtu. Prawan ayu iki pancen isih murni. (Suparto Brata, 2010:130)

Saking data ing nginggil nedaheken bilih Sirtu menika prawan ingkang taksih murni, sedaya tindak tanduk saha pitutur Sirtu menika jujur ingkang ndadosaken Ugrasamsi ingkang asring nyembranani tiyang estri lajeng gadhah raos ngajeni dhumateng Sirtu.

Dereng dangu Sirtu wonten ing Jakarta, ananging sampun gadhah kanca kathah. Sirtu menika tiyang ingkang gampil srawung saha pangerten kaliyan tiyang sanes. Salah satunggalipun kaliyan Bathara ingkang saweg dipuntepangi ing kantor.

"Wis, aja dipikir dawa-dawa. Aja dirasa-rasa mundhak ngrekasa! Pak Baharudin suwarane pancen bantas. Nanging ora duwe karep ngancurake usahane liyan. Sranekna sedina rong dina engkas, mengko dheweke rak gelem nampa kowe. Atine lembut kok, biyasane. Saiki dheweke lagi kemaruk karo pegawene lawas kang arep bali mrene. Kowe ora prelu sedhih!" Karo mlangkah njejeri lanang nglokro mau Sirtu terus wae ngomong nglelipur. Marga katone wong mau sedhih banget. (Suparto Brata, 2010: 33).

Data ing nginggil nyariosaken Sirtu nglelipur Bathara nalika saweg sisah amargi bisnisipun kaliyan Pak Baharudin diputus sepihak. Sirtu ingkang ningali Bathara medal saking ruanganipun Pak Baharudin kanthi nglokro saha polatanipun sedhih lajeng ngraos mesakake. Saking pethikan data *"Karo mlangkah njejeri lanang nglokro mau Sirtu terus wae ngomong nglelipur"* katingal bilih Sirtu gadhah sipat pangerten kanthi paring lelipur kejawi saweg pitepungan sapisan kaliyan Bathara.

Kejawi gadhah sipat pangerten dhumateng kanca, Sirtu uga gadhah sipat *royal*, boten pelit sinaosa gaji dados sekretaris menika dereng kathah. Kadosta data ing ngandhap menika.

Bathara pesen sate rong puluh, sajak anggak arep nraktir Sirtu. Nanging ing batin Sirtu arep mbayari. Dheweke rumangsa, sing ngajak mangan mau dheweke. Bathara mung sadrema ngeterke. Dadi sapa sing wani ngajak,. Kudu wani cucul dhuwit. Apa meneh ngerti yen nasibe Bathara dina kuwi lagi apes. (Suparto Brata, 2010: 35-36).

Sasampunipun tepang ing kantor, sontenipun Bathara menyang kontrakanipun Sirtu lajeng ngajak Sirtu nedha sareng ing warung sate. Saking

pethikan data “*Nanging ing batin Sirtu arep mbayari. Dheweke rumangsa, sing ngajak mangan mau dheweke* “ Sirtu sampun gadhah niat badhe mbayari Bathara amargi ngraos nasibipun Bathara dinten menika saweg apes.

Sinaosa Sirtu menika boten lulusan sarjana, ananging Sirtu gadhah kaprigelan ingkang kathah asiling kursus-kursus ing Sragen. Kaprigelan menika ingkang dadosaken Sirtu cepet pikantuk padamelan ing Kantor Biro Pentas Artis dados sekretsris. Kadosta data ing ngandhap menika.

"Wah kowe pinter banget ya! Yen ora pinter mangsa gampanga ngono ndang cekel gawe! Priye ta olehmu ngangsu kaprigelan lan ketrampilan?"
"Ah, biyasa wae. Wong nggonku ndesa, ora ana sekolah dhuwur sekretaris, dadi ya les ngetik telung sasi, ditambah les basa Inggris nem sasi. Yen basa Inggris mono nalika ana ing SMA rak diajari, dadi mung kari nlanyahake lan nyinau korespondensi wae. Ya mung kuwi sanguku lunga menyang kutha metropolitan iki." (Suparto Brata, 2010: 37)

Saking data ing nginggil nedahaken bilih Sirtu sinaosa boten sarjana lulusan sekretaris, ananging sampun les ngetik saha les basa Inggris ing Sragen, kawontenan menika ingkang andadosaken Sirtu gadhah kaprigelan ingkang kathah saengga saged katampi dados sekretaris ing Kantor Biro Pentas Artis.

Sirtu ugi gadhah sipat ingkang jujur kaliyan sinten kemawon, kados data ing ngandhap menika.

Sajrone sapatemon kuwi, Bathara takon-takon luwih njlimet bab pribadine Sirtu. Lan Sirtu mangsuli apa pitakone Bathara kanthi jujur. Isih prawan, durung duwe pacar, saka ndesa, durung genep sesasi neng Jakarta, dudu sarjana, sinaune ngranggeh karir mung saka kursus-kursus. Pancen ora ana wewadi kang perlu ditutup-tutupi, wong niyate srawung karo wong Batak kuwi rak marga memitran. (Suparto Brata, 2010: 43-44).

Saking pethikan data “*lan Sirtu mangsuli apa pitakone Bathara kanthi jujur*” nedahaken bilih Sirtu gadhah sipat jujur. Nalika Bathara paring pitakonan bab pribadhinipun Sirtu, Sirtu mangsuli pitakenanipun Bathara kanthi jujur, menapa

kawontenanipun. Niatipun srawung kaliyan Bathara menika kangge nambah kanca saha memitran, saengga boten prelu nutupi wewadi ing pribadhinipun Sirtu.

Sipat humoris ing pribadhinipun Sirtu ugi ingkang njalari Sirtu gampil celak kaliyan tiyang sanes, kadosta kaandharaken ing data ing ngandhap menika.

"Aku duwe perlu liya, Sirtu. Kalilana nyingkir dhisik!"

"Ora mampir dhisik?"

"Jaremu wingi ibu kosmu kereng?"

"Lan yen kowe kepengen digembrong, bengi-bengi kok maradhayoh menyang nggonku! Iki mau satemene ya mung lamis-lamis lambe!" ujare Sirtu nglucu. (Suparto Brata, 2010: 44).

Saking pethikan data *"Lan yen kowe kepengen digembrong, bengi-bengi kok maradhayoh menyang nggonku! Iki mau satemene ya mung lamis-lamis lambe!" ujare Sirtu nglucu"* katingal bilih Sirtu menika remen nglucu nalika Bathara badhe mampir ing kontrakanipun ananging wayah sampun langkung ndalu. Kangge lamis-lamis lambe kemawon Sirtu ngendika ngangken Bathara mampir, sanajan sampun sami mangertos bilih ibu kosipun kereng.

Dados tiyang estri ingkang gesang piyambak ing kitha ageng kados Jakarta, dadosaken Sirtu menika boten gampil pitados kaliyan tiyang sanes. Mila nalika sesrawungan, Sirtu asring *berprasangka buruk* dhumateng tiyang sanes, mliginipun tiyang jaler kadosta data ing ngandhap menika.

"Ah kowe ki ngawur wae! Aja gawe ala aku lo, ya! Yen aku bengok-bengok, wong-wong ngarepan kuwi bakal nulungi aku!" ujare Sirtu karo ngedohi Bathara. (Suparto Brata, 2010: 75).

Saking data ing nginggil katingal bilih Sirtu *berburuk sangka* kaliyan Bathara. Nalika Sirtu kaliyan Bathara ningali griya ingkang badhe dipunsade Bathara dhumateng Ugrasamsi ing Lurung Melawai, Sirtu nate menggali negatif,

mbokmenawa Bathara wantun tumindak ala nalika Sirtu dipunajak mlebet. Sipat *berburuk sangkanipun* Sirtu ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

"Aku ora ngerti. Aku durung tau dikekep lan dingenekake iki dening piya. Kowe kerep ya, nglakoni ngene?" (Suparto Brata, 2010: 111).

Data ing nginggil ngandharaken sipat *berburuk sangkanipun* Sirtu kaliyan Ugrasamsi. Nalika wonten ing Puncak, Ugra nate ngekep, ngaras gulu, pipi, saha lathinipun Sirtu. Lajeng Sirtu nginggati Ugra tumindak kados mekatèn. Sirtu ngendika dereng nate dipunkekep saha dipunaras ngoten menika, lan menggali negatif bilih ugrasamsi sampun asring tumindak ngoten menika kaliyan tiyang estri sanes.

Sinaosa Sirtu menika lugu saha prasaja, ananging Sirtu ugi gadhah sipat galak menawi wonten ingkang ngendika boten ngremenaken manahipun Sirtu. Kados data ing ngandhap menika.

Wong-wong mau padha saya adreng anggone nggatekake bareng Sirtu bengok-bengok ngunek-unekake Danang. Sapa wong wadon ayu kuwi kok wani ngelok-elokake pegawe Pentas Artis? Ayu nanging galak! Danang ya klincutan disemprot kaya mengkono. (Suparto Brata, 2010: 141).

Data ing nginggil nyariosaken raos boten remenipun Sirtu nalika Danang ngrembag bab Sirtu kaliyan Bathara ingkang sampun tunangan, Sirtu bakal dados mantunipun Paradha nainggolan ingkang gadhah NAC *nite club* ingkang kapacak ing koran Caraka. Amargi pawarta menika namung gosip, kasunyatanipun Sirtu menika dede tunanganipun Bathara. Nalika kepanggih Danang ing gedhung Cempaka Putih menika, Sirtu nylathu Danang supados boten ngrembag-ngrembag pawarta menika malih.

Sirtu menika tiyang estri ingkang gadhah sipat *agresif* dhumateng tiyang jaler. Kaandharaken ing data ing ngandhap menika.

Sirtu ngrangkul bangkekane Ugra lan nyelehake sirah kang dibuntel rambut lembut kuwi ing pundhake Ugra. (Suparto Brata, 2010: 89).

Saking data ing ngiggil katingal bilih Sirtu menika *agresif* kaliyan Ugrasamsi. Kasunyatan ing samenika, Sirtu kaliyan Ugra dereng gadhah sesambetan menapa-menapa. Saweg langkung celak amargi Ugra nyuwun tulung Sirtu dipunpadosaken omah kontrakan, lajeng nedha siang bareng ing restoran Lembur Keuring. Sirtu ngraos bingah sanget, rumaos wonten raos tresna ing manahipun dhumateng Ugrasamsi awit sapisanan pitepangan, kados data ing ngandhap menika.

"Aku ngerti, Sirtu! Aku wis krasa wiwit sepisanan Ugra mlebu kantor iki! Kowe gupuh lan nggregeli nyekeli map, wusana jiblok! O, gampang wae nyetitekake prawan kasmaran kuwi! Wiwit kuwi aku ngreti, atimu kecanthol Ugra! Tutupana sekeng sagunung anakan, wong nyawang luwih waskitha!" (Suparto Brata, 2010: 136-137)

Data ing nginggil nedahaken bilih wiwit sapisanan tepang kaliyan Ugrasamsi, Sirtu sampun rumaos tratapan saha nggregeli nalika nyawang Ugra ngantos map ingkang dipuncepeng dhawah kethetheran. Pak Baharudin ingkang ningali solah bawanipun Sirtu sampun mangertos bilih Sirtu menika kasmaran kaliyan Ugra. Ngantos dumugi Sirtu dipunblenjani kaliyan Ugra, inggih menika nalika Ugrasamsi selingkuh kaliyan Juliahaque, Sirtu nedahaken sikap wicaksana, kados data ing ngandhap menika.

"Apa Ugra lan Juliahaque arep koktandangi dhewe? Ah, aku melu cancut, arep melu melehake Ugra! Dakewangi Sirtu!"
"Ora! Bab Ugra lan Juliahaque dakpasrahake kowe kabeh! Embuh kono sakarepmu arep matrapi paukuman! Aku ora arep melu-melu nggawe prekara!" (Suparto Brata, 2010: 256).

Data ing nginggil nyariosaken bilih Sirtu menika gadhah watak ingkang wicaksana. Katingal saking tumindakipun Sirtu nalika ngonangi Ugrasamsi selingkuh kaliyan kanca celakipun piyambak Juliahaque. Sirtu boten badhe damel perkawis dhumateng Ugrasamsi saha Juliahaque, mila dipunpasrahaken dhumateng Normasari saha kanca-kancanipun.

c. Sosial

Kanthi *sosiologis*, *status sosial* Sirtu kagambaraken saking kulawarga ingkang gadhah saha kacekapan. Bapakipun Pradangga Praba dados panganggit buku Inpres, buku wacan kangge bocah. Ibunipun nyambut damel dados guru. Kados kaandharaken data ing ngandhap menika.

Pradangga Praba tinggal donya nalika Sirtu anyak sekolah ing SMA. Nanging uripe Sirtu meh ora ana owah-owahane, marga tinggalane bandhane Pradangga Praba wis kebacut cukup. Ibune isih tetep ngajar. (Suparto Brata, 2010: 58)

Data ing nginggil nyariosaken sasampunipun Bapakipun tilar donya, pagesangan Sirtu kaliyan kulawarganipun taksih sami. Sirtu taksih kacekapan amargi bandhainggalanipun Bapak taksih kathah. Ibunipun ugi taksih nyambut damel dados guru. Kawontenan menika nedahaken bilih Sirtu gadhah status sosial ingkang inggil. Sinaosa Sirtu menika saking kulawarga ingkang kacekapan, ananging Sirtu gadhah kekajengan nyambut damel dados sekretaris. Kanthi tekad ingkang kiyat, Sirtu lajeng tindak Jakarta nyambut damel dados sekretaris.

Lagi esuke Sirtu ketemu Juliaha ing Warung Ijo. Diblakani yen Sirtu nyambut gawe dadi sekretarise Baharudin Jarum, Juliaha erame jamak. (Suparto Brata, 2010: 36)

Saking data ing nginggil nyariosaken nalika Sirtu sampun ketampi dados sekretarisipun Baharudin Jarum ing Kantor Biro Pentas Artis, lajeng nyariosaken

kawontenan menika kaliyan kanca raketipun ing Jakarta, inggih menika Juliaha. Sirtu saged pikantuk padamelan dados sekretaris ing Kantor Biro Pentas Artis saking anggenipun kursus, sinaosa Sirtu menika naming lulusan SMA, kados data ing ngandhap menika.

"Ah, biyasa wae. Wong nggonku ndesa, ora ana sekolah dhuwur sekretaris, dadi ya les ngetik telung sasi, ditambah les basa Inggris nem sasi. Yen basa Inggris mono nalika ana ing SMA rak diajari, dadi mung kari nlanyahake lan nyinau korespondensi wae. Ya mung kuwi sanguku lunga menyang kutha metropolitan iki." (Suparto Brata, 2010: 37)

Data ing nginggil nedahaken bilih ing desanipun Sirtu dereng wonten sekolah sekretaris, mila sasampunipun lulus SMA, Sirtu lajeng les ngetik tigang wulan saha les basa Inggris enem wulan. Ketrampilan saking les menika ingkang dados sangu Sirtu tindak menyang Jakarta pados padamelan. Kawontenan menika nedahaken bilih Sirtu menika namung lulusan SMA.

2). Pambudi

a. Fisik

Drs. Pambudi inggih menika tiyang ingkang gadhah sesrawungan raket kaliyan Sirtu ing Sragen. Sesrawungan ingkang raket menika boten namung kaliyan Sirtu, ananging ugi sampun kaliyan kulawarganipun Sirtu.

Kanthi *fisiologis*, paraga Pambudi namung dipungambaraken minangka tiyang jaler ingkang gadhah sesrawungan raket kaliyan Sirtu nalika ing Sragen.

Kados data ing ngandhap menika.

Sirtu kelingan Pambudi. Ya, wong lanang siji kuwi sing wis tau ngekep lan ngaras dheweke! (Suparto Brata, 2010: 50)

Saking pethikan data “*Ya, wong lanang siji kuwi*” katingal bilih kanthi fisik, Pambudi menika gadhah jinis kelamin jaler. Dipunsebut tiyang jaler ingkang sampun nate ngekep saha ngaras Sirtu nalika ing Sragen.

b. Psikis

. Kanthi *psikologis*, Pambudi dipungambaraken dados tiyang ingkang boten becik. Sejatipun Sirtu menika boten remen kaliyan Pambudi, amargi sipatipun Pambudi ingkang asring umuk bab bandhanipun kados data ing ngandhap menika.

Pambudi saploke srawung diarep-arep tembung panglamare dhumateng Sirtu wes kerep teka menyang Sragen, nginep ing omahe Sirtu. Biyasane nggawa mobil plat abang. Mobil dhines. Wiwit sasi Juni kepungkur, rong sasi sadurunge Sirtu budhal menyang Jakarta, jare mobil dhines kuwi wis dituku, dadi duweke dhewe. Pambudi umuk jare mobile kurang apik, arep diijolake karo sing luwih apik, tukar tambah. (Suparto Brata, 2010: 52).

Saking pethikan data “*Pambudi umuk jare mobile kurang apik, arep diijolake karo sing luwih apik, tukar tambah*” nedahaken bilih Pambudi gadhah sipat umuk. Nalika dhumateng griyanipun Sirtu, Pambudi asring nitih mobil plat abrit. Pambudi ngendika bilih mobil dhines kasebut sampun dipunpundhut piyambakipun. Lajeng umuk bilih mobil kasebut kirang sae, badhe dipuntukar tambah kaliyan mobil ingkang langkung sae.

Sanesipun asring umuk bab bandha, Pambudi menika gadhah sipat ala inggih menika munafik. Dipunwastani munafik amargi Pambudi menika boten amanah kaliyan kewajibanipun dados pegawe negeri ing kantor. Kaandharaken data ing ngandhap menika.

Sirtu ora ngerti piye carane nyambutgawene Pambudi. Sok-sok dina Jumuah wis teka ing Krapyak, mulih Senen isuk! Dadi pegawe negeri kuwi kok gampang timen oleh wektu prei! Kuwi diumukakae dening Pambudi, nyambutgawene kepenak, bejane gedhe, gampang munggah pangkat lan blanjane saben taun mundhak! Angger pinter setor rai ngomong dhumateng

panggedhene, apa-apa dadi gampang. Kudu kerep ngetok. Lan aja lali, apik dhumateng wong-wong personalia sing nggarap unggah-unggahan pangkat lan blanja. Yen diunggahake blanjane aja lali karo wong-wong kuwi! Kudu diujuri! (Suparto Brata, 2010: 53).

Saking andharan ing nginggil katingal bilih Pambudi ingkang nyambut damel dados pegawe negeri menika namung *makan gaji buta*. Nyambut damel boten tememen. Sanesipun menika Pambudi asring namung *cari muka* kaliyan panggedhenipun. Ugi srawung raket kaliyan bagian personalia sopados pangkatipun minggah. Sipat munafik Pambudi sanesipun katingal saking data ing ngandhap menika.

"Jebule Drs. Pambudi ki wis omah-omahan. Malah wis duwe anak!" (Suparto Brata, 2010: 260)

Salah satunggaling ciri tiyang munafik inggih menika bilih ngendika berdusta utawi cidra. Saking data ing nginggil Pambudi cidra dhumateng Sirtu saha keluarganipun. Pambudi ngaku taksih legan, dereng krama ananging sajatosipun Pambudi menika sampun krama, malah sampun gadhah putra.

Ing sajroning sesrawungan raket kaliyan Sirtu, Pambudi gadhah pakulinan ingkang ala, inggih menika asring ngrudhapeksa Sirtu supados purun dipunkekep saha dipunaras kados data ing ngandhap menika.

Wong lanang Drs. Pambudi kuwi kerep wae dianggep kaduk wani kurangajar, cluthak, wani ngrudapeksa ngekep lan ngambung dheweke kanthi nyolong-nyolong. (Suparto Brata, 2010: 55).

Data ing nginggil nedahaken sikap kurangajaripun Pambudi dhumateng Sirtu. Pambudi sampun wantun meksa, cluthak, saha wantun ngrudhapeksa Sirtu supados purun dipunkekep saha dipunaras kanthi nyolong-nyolong. Tumindak kurangajar Pambudi ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

Drs. Pambudi saya kerep meksa lungguh pepet-pepetan, sesenggolan, malah wani ngrangkul lan ngambung! Sidane judhege ora kena disayuti, mbedhal ora karuwan bareng Pambudi nduweni pakulinan elek dhumateng dheweke, yakuwi saya kerep ngekep lan ngarasi lambene! (Suparto Brata, 2010: 56)

Saking data ing nginggil katingal bilih Pambudi sansaya asring meksa lenggah pepet-pepetan, sesenggolan, wantun ngrangkul saha ngaras. Tumindakipun Pambudi menika lajeng dados pakulinan ala ingkang dipuntindakaken dhumateng Sirtu, inggih menika sansaya asring ngekep saha ngaras lathinipun Sirtu.

Sanesipun gadhah watak ingkang kurangajar, Pambudi ugi remen ngala-ala nylatu Sirtu saha kaluwarganipun kadosta data ing ngandhap menika.

"Pambudi priye Bu?" kaya Raden Permadi dhumateng Buta Cakil, ditakoni durung mangsuli ganti takon.

"Ah, Allah, kowe ki pancen pinter gawe geger kok! Weruh gambarmu dipacak neng koran, gage esuke Kangmasmu mrene. Mencak-mencak! Ngonek-ngoneke aku saemoh-emohe! Kowe diclathu jare dadi hostess, sabamu nyang nite club! Dadi wong elek, wong planyahan! Kowe disebut.....wis ta, nistha banget! Aku dielok-elokake jare wongtuwa ora bisa ndhidhik, guru nanging ora bisa muruk! Sirtuuu, Sirtu! Ngretia ta, Sirtu! Dadi ibu kuwi abot sanggane! Kae galo, aku dikirim layang sadhabreg! Daksimpen ing laci meja tengah!" (Suparto Brata, 2010: 204).

Saking data ing nginggil katingal bilih Pambudi menika remen ngala-ngala. Nalika maos pawarta ing koran Caraka ngengingi Sirtu dados tunanganipun tiyang brewu ing Jakarta Bathara Nainggolan putranipun Paradha Nainggolan, lajeng Pambudi nylathu ibunipun bilih Sirtu menika ing kitha Jakarta sampun dados tiyang ingkang boten pener, dados tiyang planyahan ingkang sabanipun wonten ing *nite club*.

c. Sosial

Kanthi *sosiologis*, Pambudi menika dipungambaraken minangka tiyang ingkang gadhah pangkat ingkang nyambut damel ing Kantor Walikota Sedhumateng, saha lulusan sarjana. Kados kaandharaken ing data ngandhap menika.

Drs. Pambudi kuwi jare cekel gawe ana ing Kantor Walikota Sedhumateng. Pegawe negeri, pangkate dhuwur wong sarjana. (Suparto Brata, 2010: 52)

Saking data ing nginggil nedahaken bilih Pambudi menika nyambut damel dados pegawe negeri ing Kantor Walikota Sedhumateng. Saking pethikan data “*Pegawe negeri, pangkate dhuwur wong sarjana*” nedahaken bilih Pambudi ugi sampun gadhah pangkat ingkang inggil saha tiyang ingkang berpendhidhikan ngantos dados sarjana.

3). Bathara

a. Fisik

Bathara Nainggolan inggih menika tiyang batak putranipun Paradha Nainggolan ingkang gadhah Nainggolan Motors saha *nite club NAC*. Ananging magertosipun Sirtu Bathara menika pegawe srabutan. Wiwit pitepungan sapisan ing kantor Biro Pentas Artis, Sirtu kaliyan Bathara lajeng dados kanca memitran.

Kanthi *fisiologis*, Bathara dipungambaraken minangka tiyang ingkang taksih enem. Kados data ing ngandhap menika.

"Dadi priye aku iki, Pak?" pitakone dhayoh mau. Isih enom, omonge logat Batak. (Suparto Brata, 2010: 32)

Saking pethikan data “*Isih enom, omonge logat Batak*” ing nginggil nedahaken bilih Bathara menika tiyang ingkang taksih enem, saha gadhah logat

pawincantenan khas Batak. Kejawi dipungambaraken minangka tiyang enem, Bathara ugi dipungambaraken dados tiyang jaler ingkang gagah kados data ing ngandhap menika.

"Wahdhuh! Gagah temen yen ngene iki arekku!" aloke Sirtu bareng nemoni Bathara!

Dhasar nyata! Clanane ireng njanges, klambine putih plenik-plenik biru lengen dawa, nganggo dhasi biru plenik-plenik putih. (Suparto Brata, 2010: 97)

Saking data ing nginggil nedahaken bilih Bathara gadhah badhan ingkang gagah kados ingkang dipunandharaken dening Sirtu nalika mapag piyambakipun. Bathara ngginakaken clana cemeng, rasukan lengen panjang pethak tlenik-tlenik biru, saha ngginakaken dhasi biru plenik-plenik pethak ingkang dadosaken Bathara katingal langkung gagah.

b. Psikis

Kanthi *psikologis*, Bathara dipungambaraken minangka tiyang jaler ingkang remen ngrayu Sirtu. Wiwit sapisan tepang kaliyan Sirtu, Bathara sampun ngraos remen saha tresna dhumateng Sirtu, mila Bathara remen ngrayu-ngrayu Sirtu kadosta data ing ngandhap menika.

"Ora, maksudku karo kowe. Jenengmu sapa?"

"Sirtu! Utawa kandha sekretaris ngono wae rak uwis."

"Sirtu! Iki wae, manis diucapake, kaya wonge." (Suparto Brata, 2010: 34).

Saking data ing nginggil nyariosaken sapisanan tepang kaliyan Sirtu, Bathara sampun ngrayu Sirtu, ngendika bilih Sirtu menika manis, sanajan kasunyatanipun Sirtu menika pancen manis saha sulistya. Bathara menika tiyang jaler ingkang gadhah sipat *gengsi*, kaandharaken ing data ing ngandhap menika.

"Lho aku rak sing pese sate!"

"Alah suk wae yen rejekimu mrenthel, aku traktiren."

"Iki jan aneh banget!" nom-noman kuwi gedheg-gedheg.

"Kena apa?"

"Bathara Nainggolan ditaraktir cah wadon! Bathara Nainggolan putrane Paradha Nainggolan sing duwe Nainggolan Motors, ditaraktir kancane wadon!" (Suparto Brata, 2010: 36)

Saking pethikan data *"Iki jan aneh banget!" nom-noman kuwi gedheg-gedheg*" katingal bilih Bathara menika gengsi nalika badhe dipuntraktir Sirtu. Bathara rumaos limrahipun tiyang jaler ingkang nraktir tiyang estri. Ananging amargi Sirtu meksa saha rumaos mesakake kaliyan Bathara ingkang nasibipun saweg apes, bathara ngalah saha purun dipuntraktir dening Sirtu.

Bathara gadhah sipat pangerten dhumateng Sirtu, kaandharaken data ing ngandhap menika.

"Iya, aku ya prasakan! Wis sesuk wae dakampiri meneh, ya, yen arep mangan? Wektune lan enggone kaya iki mau!" (Suparto Brata, 2010: 44)

Sesrawungan raket antawisipun Bathara kaliyan Sirtu, dadosaken Bathara kaliyan Sirtu asring nedha sesarengan. Bathara ugi langkung nedahaken sipat pangertenipun dhumateng Sirtu. Bathara sampun asring mapag Sirtu nalika badhe nedha sareng.

Sanesipun gadhah sipat pangerten dhumateng Sirtu, Bathara ugi gadhah raos pitados dhumateng Sirtu, kados data ing ngandhap menika.

"Lo, wacanen dhisik, kowe setuju apa ora. Kok kaya wong wuta aksara wae!"

"Aku ora ngerti ngene-ngene iki, Sirtu. Aku percaya wae dhumateng kowe."

"Yen aku ngapusi lan gawe pitunanmu?"

"Aku gelem kok, kokapusi." (Suparto Brata, 2010: 90).

Data ing nginggil nyariosaken Bathara masrahaken sadaya prosedur bab kontak omah kaliyan Sirtu. Bathara babar pisan boten preduli ngengingi prosedur

ingkang limrah. Sirtu ingkang damel surat perjanjian kontrak omah, langsung kemawon Bathara tapak asma tanpa dipunwaos. Bathara katingal pitados sanget dhumateng Sirtu, Sirtu cidra boten dados perkawis dhumateng Bathara.

"Sirtu. Aku wis matur bapak! Bengi iki aku nggawa tunanganku. Mengko kowe daktepingake karo bapak.gelem ya?!"

"Ah, kowe ki aneh-aneh wae! Tepungan wong wadon durung nganti sesasi wis rumangsa cocog didadekake bojo! Nalarmu ki nyang endi, gek kepriye?!"
(Suparto Brata, 2010: 99).

Data ing nginggil ngandharaken bilih Bathara menika gadhah sipat grusa-grusu, sanajan pitepangan kaliyan Sirtu dereng wonten setunggal wulan, kanthi raos tresna dhumateng Sirtu, Bathara langsung nepangaken Sirtu kaliyan bapakipun dados tunanganipun. Kawontenen menika dadosaken Sirtu duka dhumateng Bathara. Sirtu lajeng boten purun srawung raket malih kaliyan Bathara.

"Oh, Sirtu! Mati aku yen ngono! Aku ora bisa urip tanpa kowe! Dakjaluk kanthi banget, Sirtu, aja kokinggati aku! Aja ngomong sing elek bab sesrawungan kita! Ora papa kowe saiki nesu! Nesua! Nesua! Nanging aja nyepatani kang ala-ala, kang misahake kowe lan aku! Aja, ya, Sirtu."
(Suparto Brata, 2010: 108).

Saking data ing nginggil katingal bilih Bathara gadhah raos tresna kaliyan Sirtu. Nalika Sirtu duka amargi Bathara kanthi sepihak dadosaken piyambakipun tunangan, Bathara lajeng mbujuk Sirtu supados boten nginggati pasrawungan ingkang sampun raket antawisipun Sirtu kaliyan piyambakipun. Bathara boten purun pisah kaliyan Sirtu.

c. Sosial

Kanthi *sosiologis*, *status sosial* Bathara kagambaraken minangka putra saking tiyang brewu, kados data ing ngandhap menika.

"Heh, Sirtu! Ora kliru ta pangrungonku? Kowe nampik dadi mantune Paradha Nainggolan?! Nulak dadi mantune wong sugih brewu sing nguwasani kabeh microlet?" (Suparto Brata, 2010: 120)

Saking pethikan data "*Kowe nampik dadi mantune Paradha Nainggolan?! Nulak dadi mantune wong sugih brewu sing nguwasani kabeh microlet?*" nedahaken bilih Bathara menika putranipun Paradha Nainggolan, salah satungaling tiyang brewu ing Jakarta saha ingkang gadhah Nainggolan Motors.

4). Ugrasamsi

a. Fisik

Ugrasamsi, priya ingkang sampun damel Sirtu kesengsem awit pitepangan sapisan ing kantor Biro Pentas Artis. Saderengipun, Ugra menika nyambut damel ing manca negara, lajeng wangsul malih ing kantor Biro Pentas Artis.

Kanthi *fisiologis*, Ugrasamsi kagambaraken minangka tiyang jaler ingkang gadhah pasuryan bagus, kados data ing ngandhap menika.

"Tetep! Pasaran wis dibiyantu dening Ugra, pegawe anyar nanging trampil masarake karcis. Wonge bagus rupane, grapyak tangkepe dhumateng kanca-kancane!" (Suparto Brata, 2010: 73)

Saking data ing nginggil nedahaken bilih Ugrasamsi gadhah pasuryan ingkang bagus katingal saking pethikan "*Wonge bagus rupane*". Ugrasamsi ugi grapyak dhumateng tiyang sanes ingkang dadosaken gampil celak kaliyan sinten kemawon. Kejawi gadhah pasuryan ingkang bagus, Ugrasamsi ugi gadhah dedeg ingkang lencir kados data ing ngandhap menika.

Dina kuwi jeneng Ugrasamsi ngumandhang ing Kantor Pentas Artis. Sirtu dicritani Atik, jare Ugra wonge simpatik, awake lencir, rambute lurus, lan sikape sopan. (Suparto Brata, 2010: 31)

Kejawi bagus, ugrasamsi ugi dipungambaraken gadhah dedeg ingkang lencir kados pethikan data “*jare Ugra wonge simpatik, awake lencir*”. Sanesipun dedegipun lencir, saking pethikan data “*rambute lurus*” nedahaken bilih Ugrasamsi gadhah rikma ingkang lurus. Ingkang nambahi baguse Ugrasamsi inggih menika waja ingkang putih kados data ing ngandhap menika.

Ugra nyawang Sirtu karo ngguyu. Untune katon putih, gedhe, lan rancak, nambahi nggenthenge wong lanang kuwi. (Suparto Brata, 2010: 109)

Saking pethikan data “*Untune katon putih, gedhe, lan rancak, nambahi nggenthenge wong lanang kuwi*” katingal bilih Ugrasamsi gadhah waja ingkang putih, ageng, saha rancak. Mila nalika ngguyu saged ndamel pasuryan ingkang bagus menika katon langkung bagus ingkang saged ndamel kasengsem tiyang estri mliginipun Sirtu.

b. Psikis

Kanca-kanca ing kantor sami ngendika bilih Ugra menika tiyang ingkang gadhah solah bawa ingkang sopan, kados data ing ngandhap menika.

Dina kuwi jeneng Ugrasamsi ngumandhang ing Kantor Pentas Artis. Sirtu dicritani Atik, jare Ugra wonge simpatik, awake lencir, rambute lurus, lan sikape sopan. (Suparto Brata, 2010: 31)

Saking pethikan data “*sikape sopan*” ing nginggil nedahaken bilih Ugra dipunalem dados tiyang ingkang simpatik saha gadhah solah bawa ingkang sopan. Sanesipun sopan, Ugra menika ugi gadhah kaprigelan bab mentasaken pagelaran, mila Pak Baharudin bingah sanget nalika Ugrasamsi wangsul badhe nyambut damel malih ing kantor Biro Pentas Artis.

Ugrasamsi dadi kembang lambe. Luwih meneh Baharudin, anggone ngumukake keprigelane Ugra ora entek-entek. (Suparto Brata, 2010: 31)

Kaprigelan Ugra menika katingal saking pinter masaraken karcis, damel resensi saha pasang iklan. Menika ingkang dadosaken pagelaran Normasarigangsal taun kepungkur sukses. Ugrasamsi ugi dipuntepang dados tiyang ingkang grapyak kaliyan sinten kemawon, kados data ing ngandhap menika.

Mlebune Baharudin dietut dening Ugrasamsi. Kaya padatan, wong lanang kang cepet ngrayuk kuwasa dadi bayangkarine Biro Pentas Artis jumangkah amba lan rikat. Dedege pideksa, sorot mripate mranani kaya ngajak memitran dhumateng saben uwong sing sawung karo dheweke. (Suparto Brata, 2010: 60)

Saking pethikan data “*sorot mripate mranani kaya ngajak memitran dhumateng saben uwong sing sawung karo dheweke*” ing nginggil nedahaken bilih Ugra menika gadhah sipat grapyak. Remen aruh-aruh ngajak memitran sinten kemawon ingkang sawung kaliyan piyambakipun. Sipat grapyak ugi katingal saking sikapipun Ugra dhumateng Sirtu kados data menika.

Ora eling priye kawitane, mara-mara tangane wis digegem Ugra. Sirtu saya angglong atine. Ndredheg kabeh kaya wong pasa ngenteni dhenge bedhug buka!
"Sing krasan nyambut gawe neng kene, ya," ujare Ugra kaya dhumateng adhine wae. (Suparto Brata, 2010: 41)

Ugra menika cepet sawung kaliyan tiyang sanes ingkang saweg dipuntepang. Amargi sikap grapyakipun Ugra dhumateng Sirtu ing data ing nginggil menika ingkang dadosaken Sirtu rumaos remen kaliyan Ugra.

Raos remen Sirtu dhumateng Ugrasamsi sansaya kathah wiwit Sirtu mangertosi bilih Ugra menika tiyang jaler ingkang gadhah prinsip kangge pagesangan ing samangke. Kados data ing ngandhap menika.

"Dadi nyambutgawe ing Biro Pentas Artis iki mung kokanggo tambel butuh, nyambung umur?"

"Ora nyambung umur, nanging ngiseni urip. Sanajan bayaranku akeh, lan Pak Bahar nguja aku marga aku dianggep paling cocog bisa mbiyantu usahane, nanging aku ora rumangsa lega. Ora bakal kalegan. Aku rumangsa dicencang, marga priye-priyea uripku tetep gumantung dhumateng pak Bahar. Dhumateng Biro Pentas Artis. Aku kepingin ngadeg dhewe, ora gumantung menyang liyan nanging dhumateng karyaku lan bejaku." (Suparto Brata, 2010: 87).

Saking data ing nginggil ngandharaken bilih Ugrasamsi gadhah prinsip badhe dados tiyang ingkang mandiri, boten gumantung kaliyan tiyang sanes. Nyambut damel ing kantor Biro Pentas Artis namung kangge ngisi gesang padintenen, sinaosa bayaranipun kathah. Sajatosipun Ugra menika gadhah gegeyuhan dados pengarang, ingkang gesangipun bebas, mardhika, namung gumantung kaliyan karyanipun saha kabegjan, kados bapakipun Sirtu, Pradangga Praba.

Sesrawungan atawisipun Sirtu kaliyan Ugra sansaya raket, raos tresnanipun Sirtu dhumateng Ugra ugi langkung kathah, amargi Ugra menika asring ngrayu Sirtu ngginakaken tembung-tembung ingkang nyengsemaken manahipun Sirtu, kados data ing ngandhap menika.

"Lo, kena apa? Rupamu ki ayu, lo, Sirtu. Ayu, manis, merakati. Sing sapa nyawang kowe, apa meneh yen kok jak omong, mesthi sengsem! Nyawang kowe ki rasane donya dadi padhang lan ngresepake." (Suparto Brata, 2010: 93).

Ugra ingkang gadhah hobi motret badhe dadosaken Sirtu *photo-modhel*, ananging Sirtu boten purun bilih asilipun photo menika dipunkirimaken ing kalawarti. Lajeg Ugra ngayu saha ngalem Sirtu bilih Sirtu menika gadhah pasuryan ingkang sulistya, manis, merakati, saha nyengsemaken sinten kemawon ingkang nyawang. Sanesipun remen ngrayu Sirtu, Ugra ugi remen ngumbar janji dhumateng Sirtu, kadosta data ing ngandhap menika.

"Kowe dijanjeni apa karo Ugra?" Baharudin takon alon, suwarane mbapaki. Panyawange landhep ngiris raine wong ayu Sirtu.

.....
"Kowe abot karo janjine Ugra! Lan koklabuhi nulak donya-branane Nainggolan!Hm!" Baharudin gedheg-gedheg kaya mau. (Suparto Brata, 2010: 136)

Saking data ing nginggil, Pak Baharudin sampun mangertos kados pundi sipatipun Ugra ingkang remen ngumbar janji dhumateng tiyang estri. Lajeng kanthi mbapaki, Pak Baharudin nyuwun pirsa kaliyan Sirtu sampun dijanjeni menapa kemawon kaliyan Ugra ngantos Sirtu nulak raos tresnanipun Bathara. Salah satunggaling janji ingkang dipunucapaken dening Ugra dhumateng Sirtu inggih menika Ugra badhe sowan ibunipun wonten ing Sragen lajeng badhe nglamar Sirtu.

*"Aku mengko sowan ibumu nglamar kowe!"
 "Tenan kuwi?!" ujare Sirtu karo nyablek. Kenese prawan Jawane metu.
 "Apa aku tau cidra?" (Suparto Brata, 2010: 193)*

Wangsul saking pagelaran pentas wonten ing Jogja, Sirtu kaliyan Ugrasamsi sios sowan ibu ing Sragen. Ananging ngantos Sirtu kaliyan Ugra pamit badhe nglajengaken pentas wonten ing Surabaya, tembung nglamar dereng medal saking gunemanipun Ugra. Kawontenen menika ingkang dadosaken Sirtu gela saha anyel dhumateng Ugra ingkang sampun mblenjani janji.

*Nanging wong nyatane nganti saprene durung kewetu guneme nglamar kowe!
 Apa meneh nganggo cara kuna sarana nekakake rama-ibune, nembung kanthi resmi wae durung ana tembunge! (Suparto Brata, 2010: 213)*

Sanesipun remen ngumbar janji dhumateng Sirtu badhe nglamar, Ugra inggih katingal dados priya hidhung belang. Kados data ing ngandhap menika.

Saka lirikan mripate Sirtu weruh Ugra lagi omong-omong gegojegan karo wong wadon sing rambute diore. Ora mung grapyak ing omonge, nanging

uga dibarengi mlaku karo lengene ngrangkul bangkekane wong wadon cedhake. (Suparto Brata, 2010: 62)

Saking data ing nginggil katingal Ugra sawung raket kaliyan tiyang estri ingkang gadhah rigma diore, inggih menika Kuntum Ambarsari *choreographer*-ipun Normasari. Nalika wonten rapat ing kantor Biro Pentas Artis Ugra kaliyan Kuntum katingal mesra, kawontenan menika dadosaken Sirtu butarepan kaliyan Kuntum. Watak hihung belang Ugra ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

Dene Ugrasamsi agahan marani Kuntum, imbal wicara karo main mata. Sajake Ugra nawani mangan awan bebarengan ing sawenehe restoran. (Suparto Brata, 2010: 68)

Bibar rapat ing kantor Biro Pentas Artis, ngancik wekdal ngaso siang. Katingal Ugra manggihi Kuntum lajeng ngajak dhahar siang sesarengan. Ingkang nedahaken bilih Ugra menika hidhung belang inggih nalika ngajak dhahar sareng, Ugra sinambi main mata kaliyan Kuntum, lajeng mlampah rentang-renteng ing sangajenging kantor.

"Manut firasatku kok nyalawadi timen tingkahe wong loro kuwi! Ugra lan Julaehaque, arep padha ngajak rusak-rusakan! Sing wedok wis genah manungsa bejat! Sing lanang- ah, Sirtu, wiwit biyen aku rak kandha, Ugra kuwi wong lanang lecekan! Thukmis! Hidhung belang! Saiki ayo padha dikunthit! Ala-ala wong elek kaya Normasari ngene iki eman karo wong suci kaya kowe kuwi, Sirtu!" (Suparto Brata, 2010: 244)

Data ing nginggil ugi nedahaken bilih Ugra menika priya hidhung belang. Nalika Sirtu kaliyan Normasari ngonangi Ugra mlampah sareng ing satunggal mobil kaliyan Julaehaque, Normasari blaka bilih Ugra menika wiwit rumiyen sampun gadhah watak boten sae. Dados priya lecekan, thukmis, saha hidhung belang ingkang remen ngrayu tiyang estri.

c. Sosial

Kanthi *sosiologis*, Ugrasamsi dipungambaraken minangka tiyang ingkang nate nyambut damel dados wartawan manca, kados data ing ngandhap menika.

"Heh, Lilis! Lilis! Delengen! Layange Ugra! Ugrasamsi! Ugra arep bali mrengse! Arep bali mbiyantu aku! Hebat! Iki wacanen! Dheweke wis bosen dadi wartawan perang kluyuran neng Birma, Kamboja, Vietnam!" (Suparto Brata, 2010: 30)

Data ing nginggil nyarosaken Pak Baharudin bingah sanget nalika mangertosi kabar bilih Ugrasamsi badhe wangsul malih nyambut damel wonten Kantor Biro Pentas Artis. Saking pethikan data *"Dheweke wis bosen dadi wartawan perang kluyuran neng Birma, Kamboja, Vietnam!"* nedahaken padamelan Ugrasamsi dados wartawan manca. Ananging rumaos sampun bosen dados wartawan, Ugra wangsul malih dados Wakil Dhirekturipun Pak Baharudin, kados data ing ngandhap menika.

Wis kulina srawung kaya nalikane Ugra isih dadi andhahane Baharudin. Meja lan kamare sing lawas, ora susah diprentah Dhirektur wis padha dicepakake. Pancen saprana-seprene Wakil Dhirektur kuwi durung ana sing ngajuli. (Suparto Brata, 2010: 39)

Saking data ing nginggil nedahaken bilih Ugrasamsi rumiyen sampun dados andhahanipun Pak Baharudin dados Wakil Dhirektur. Lajeng Ugra ketarik dados wartawan manca, ananging rumaos sampun bosen, lajeng Ugrasamsi wangsul malih dados Wakil Dhirekturipun Pak Baharudin.

5). Wasistandya

a. Fisik

Wasistandya inggih menika Dhirektur Pratama pabrik barang-barang elektronik ing Sedhumateng. Pitepengan Sirtu kaliyan Wasis inggih menika nalika pabrik Sunar VJW nggarap video pagelaranipun Normasari.

Kanthi *fisiologis*, Wasistandya dipungambaraken minangka tiyang jaler ingkang sigrak saha gantheng, kados data ing ngandhap menika.

Saka rumangsane Sirtu, wong lanang kang duwe panggonan kuwi katon sigrak lan nggantheng, sanajan penganggone ora nganggo dhasi kaya dhek mertamu neng Jakarta biyen. (Suparto Brata, 2010: 229)

Saking pethikan data “*Saka rumangsane Sirtu, wong lanang kang duwe panggonan kuwi katon sigrak lan nggantheng*” nedahaken bilih Wasistandya gadhah pasuryan ingkang bagus saha katon sigrak sanajan boten ngginakaken dhasi kados wonten ing Jakarta kala wingi. Pasuryan ingkang bagus menika ingkang ndadosaken Sirtu kasengsem awit sapisan tepang kaliyan Wasistandya.

Data ingkang nedahaken bilih Wasistandya menika gadhah pasuryan ingkang bagus ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

"Oh,oh! Iki kanca-kancaku, Mas! Ratih! Iki Kuntum. Isih legan kabeh, gek artis-artis kondhang! La iki pangarsane pagelaran, Normasari! Kanca-kanca, iki Ir. Wasistandya, adhike Mas Kasandanu!"

"Ooo! Layak! Ngganthenge padha!" ujare Normasari.

"O, ya nggantheng iki sithik!" Ratih numpangi. (Suparto Brata, 2010: 239)

Saking data ing nginggil, ingkang ngalem Wasis gadhah pasuryan ingkang bagus boten namung Sirtu kemawon, ananging Normasari, Kuntum, saha Ratih. Sadaya sami ngendika bilih Wasis menika nggantheng, malah langkung nggantheng tinimbang kangmasipun, inggih menika Mas Kasandanu.

Sanesipun gadhah pasuryan ingkang bagus, Wasistandya ugi kalebet tiyang ingkang rapi, kados data ing ngandhap menika.

Sawise parkir, sing numpak mlebu lobi hotel, priya nganggo sandhangan sarwa cereng, sepatune gilap, rambute jungkatan klemis. (Suparto Brata, 2010: 237)

Saking pethikan data “*priya nganggo sandhangan sarwa cereng, sepatune gilap, rambute jungkatan klemis*” nedahaken bilih Wasistandya menika tiyang ingkang rapi. Katingal nalika Wasistandya ngginakaken rasukan sarwa cemeng sepatunipun gilap saha rikmanipun ingkang dipunjungkati klemis nedahaken bilih Wasistandya gadhah fisik ingkang rapi.

b. Psikis

Awit sapisan Sirtu kaliyan Wasis sajak sampun sami gadhah raos remen. Lajeng nalika Sirtu mirsani pabrik kepanggih kaliyan Wasistandya. Katingal wasis bingah saged kepanggih malih kaliyan Sirtu, kados data ing ngandhap menika.

*"Jeng Sirtu! Wah,wah, anglese atiku, ketekan widadari saka Jakarta!"
"Ah, Mas Wasis!" Sirtu klincutan. (Suparto Brata, 2010: 229)*

Wasis katingal bingah sanget nalika Sirtu sowan ing pabrik, lajeng ngalem Sirtu kados widadari ingkang dadosaken Sirtu isin saha klincutan piyambak. Sanesipun remen ngalem, ingkang dadosaken Sirtu kasengsem inggih Wasis menika sigrak saha gadhah pasuryan ingkang bagus.

Wasistandya ugi gadhah sipat pangerten dhumateng Sirtu. Nalika Sirtu badhe wangsul ing Jakarta, Wasistandya rila nguntabaken Sirtu ing Bandhara, amargi rumaos taksih dangu saged kepanggih kaliyan Sirtu malih, ajrihipun mundhak nandang wuyung dhumateng Sirtu, kados data ing ngandhap menika.

"Ora! Ora wigati. Anu, kok, malah ora ana gegayutane karo seniman-seniwati kae. Aku mung kepengen nguntabake budhale sliramu. Marga kira-kira bakale suwe maneh awake dhewe iki ora srawung. Bakal suwe aku ora bisa nyawang sliramu. Yen aku kangen priye, hara?" (Suparto Brata, 2010: 240)

Sanesipun nedahaken sipat pangerten dhumateng Sirtu, Wasistandya ugi nedahaken sipat *gentleman*, katingal saking data ing ngandhap menika.

"La sing isih legan pancen mung awake dhewe. Upama ditutugake seteruse dadi sajodho tenan rak ora papa ta?" wangsulane Wasis. (Suparto Brata, 2010: 234)

Saking data ing nginggil nyariosaken nalika Sirtu dipunajak Wasis dhahar siang ing dalemipun, kanthi *gentleman* Wasis wantun nepangaken Sirtu kaliyan tiyang sepuhipun saha ngandharaken kekajenganipun ingkang badhe jejodhoan kaliyan Sirtu. Sipat *gentleman* Wasistandya ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

"Bapak, Ibu, priye, Mas? Rak padha kasugengan ta?"

"Iki mau nakoke sliramu, kapan mrana meneh? Ya dakwangsli, mengko yen urusane wis genah, mesthi marak meneh."

"Genah? Urusan apa?"

"Yen genah Jeng Sirtu dadi calon mantune!" (Suparto Brata, 2010: 241)

Saking data ing nginggil katingal Wasistandya kanthi *gentleman* sampun gadhah niat badhe dadosake Sirtu garwanipun. Sampun matur dhumateng tiyangsepuhipun badhe mboyong Sirtu nalika sampun dipunlamar dados calon mantunipun.

c. Sosial

Kanthi *sosiologis*, Wasistandya kagambaraken dados tiyang ingkang nyambut damel dados Dhirektur Pratama, kados data ing ngandhap menika.

Sirtu saya reti menawa pabrik barang-barang elektronik kuwi Dhirektur Pratamane Wasistandya. Mula nganglang menyang jerone pabrik ing endi wae tansah diurmati banget dening pegawene. (Suparto Brata, 2010: 230)

Saking pethikan data “*Sirtu saya reti menawa pabrik barang-barang elektronik kuwi Dhirektur Pratamane Wasistandya*” nedahaken bilih Wasistandya gadhah kalenggahan ingkang inggil dados Dhirektur Pratama ing pabrik barang-barang elektronik. Kawontenan menika ingkang dadosaken Wasistandya dipunurmati sanget kaliyan pegawenipun.

2. Relasi Antawisipun Paraga Sirtu Kaliyan Paraga jaler wonten ing Novel Nona Sekretaris

Paraga jaler wonten ing *Novel Nona Sekretaris* ingkang gadhah *relasi* kaliyan Sirtu menika wonten 4, inggih menika Pambudi, Bathara, Ugrasamsi, saha Wasistandya. Kalenggahan paraga Sirtu kaliyan paraga jaler menika saged *didominasi, sejajar, saha mendominasi*.

Paraga Pambudi wonten ing *karakteristik* kalenggahan *didominasi*. Paraga Bathara saha Paraga Ugrasamsi wonten ing *karakteristik* kalenggahan *didominasi, sejajar, saha mendominasi*. Wondene paraga Wasistandya wonten ing *karakteristik* kalenggahan *sejajar*.

a. Pambudi

Paraga Pambudi inggih menika tiyang ingkang gadhah sesrawungan raket kaliyan Sirtu nalika wonten ing Sragen. Sajatosipun Sirtu boten gadhah raos remen dhumateng Pambudi, amargi Pambudi asring meksa Sirtu supados dados sisihanipun. Ngantos dangu, Sirtu sampun boten betah kaliyan tumindakipun

Pambudi ingkang asring ngrudhapeksa Sirtu supados purun dipunkekep saha dipunaras saremenipun piyambak. Kalenggahan Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan paraga Pambudi inggih menika mesthi *didominasi*.

1). *Didominasi*

Didominasi inggih menika *penguasaan* pihak ingkang kiyat dhumateng pihak ingkang sekeng. Wonten ing *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, *didominasi* gadhah teges kalenggahan paraga Sirtu dipunkuwaosi kaliyan paraga jaler. Pambudi menika sampun srawung raket kaliyan Sirtu nalika wonten ing Sragen, ingkang asring ngrudhapeksa Sirtu supados purun dipunkekep saha dipunaras kanthi peksan, katingal saking data ing ngandhap menika.

Wong lanang Drs. Pambudi kuwi kerep wae dianggep kaduk wani kurangajar, cluthak, wani ngrudapeksa ngekep lan ngambung dheweke kanthi nyolong-nyolong. Sirtu pancen ora wani nulak utawa bengok-bengok nalika dikekep peksa. Nanging gragapan, bingung, lan rumangsa kepeksa. Nanging marga njaga becike pasrawungan, Sirtu tansah mangapura. Mangapura peksan! (Suparto Brata, 2010: 55)

Saking data ing nginggil katingal bilih Pambudi asring tumindak ala dhumateng Sirtu. Pambudi wantun ngrudhapeksa ngekep saha ngaras Sirtu saremenipun piyambak. Sirtu boten wantun nulak amargi Pambudi menika sampun celak saha sampun dipunanggep putranipun piyambak kaliyan ibunipun Sirtu, lajeng Sirtu njagi pasrawungan ingkang sampun raket menika kanthi ngapunteni tumindakipun Pambudi. Kawontenan menika nedahaken bilih Pambudi nguwaosi Sirtu minangka pihak ingkang langkung sekeng. Kalenggahan paraga Sirtu dipunkuwaosi kaliyan Pambudi ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

Mbokmenawa biyen kae Sirtu pancen isih prawan kencur. Gek dipeksa-peksa cedhakan karo Drs. Pambudi , ya semu girap-girap, blingsatan. Emoh-emoh, nanging ora wani sentak penampike. Durung wani karo wong lanang. (Suparto Brata, 2010: 98)

Data ing ngingil ugi nedahaken *penguasaan* Pambudi dhumateng Sirtu minangka pihak ingkang langkung sekeng. Sirtu boten saged nulak tumindak ala Pambudi, sanajan sajatosipun Sirtu rumaos girap-girap saha boten purun, amargi Sirtu menika taksih polos saha dereng wantun kaliyan tiyang jaler. Dados Sirtu namung saged pasrah kaliyan tumindakipun Pambudi.

b. Bathara

Paraga Bathara inggih menika paraga ingkang gadhah raos remen saha tresna dhumateng Sirtu wiwit pitepangan sapisan ing kantor Biro Pentas Artis. Bathara dipuntepangi Sirtu minangka tiyang biasa ingkang gadhah padamelan srabutan, ananging sajatosipun Bathara menika tiyang brewu putranipun Paradha Nainggolan ingkang gadhah Nainggolan Motors saha *nite club NAC*. Kalenggahan Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan paraga Bathara inggih menika *didominasi, sejajar, saha mendominasi*.

1). Didominasi

Didominasi inggih menika *penguasaan* pihak ingkang kiyat dhumateng pihak ingkang sekeng. Wonten ing *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, *didominasi* gadhah teges kalenggahan paraga Sirtu dipunkuwaosi kaliyan paraga jaler. Kalenggahan Sirtu dipunkuwaosi kaliyan Bathara katingal saking data ing ngandhap menika.

"Sirtu. Aku wis matur bapak! Bengi iki aku nggawa tunanganku. Mengko kowe daktepingake karo bapak. Gelem ya?!"

"Ah, kowe ki aneh-aneh wae! Tepungan wong wadon durung nganti sesasi wis rumangsa cocog didadekake bojo! Nalarmu ki nyang endi, gek kepriye?!"
"Wis, pokoke aku mengko matur bapak yen kowe tunanganku! Yen perlu ya dipestakake pisan!" (Suparto Brata, 2010: 99-100)

Saking data ing nginggil katingal bilih Bathara kanthi sepihak nepangaken Sirtu kaliyan bapakipun dados tunanganipun. Sanajan Sirtu sampun nulak saha duka dhumateng Bathara amargi pitepangan antawisipun Sirtu kaliyan Bathara menika dereng dangu. Ananging Bathara tetep meksa Sirtu supados purun dipuntepangaken minangka tunanganipun. Kawontenan menika nedahaken bilih Bathara nguwaosi Sirtu minangka pihak ingkang langkung sekeng.

2). *Sejajar*

Sejajar inggih menika salah satunggaling *relasi* ingkang salaras utawi kalenggahanipun sami. Wonten ing *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, *sejajar* gadhah teges kalenggahan paraga Sirtu gadhah derajat ingkang sami, mesthi *dinamis*, saha paraga Sirtu saged *mengeksistensikan* piyambakipun kaliyan *lingkungan* saengga tiyang estri menika saged *dihargai* dening tiyang jaler. Data ing ngandhap menika nedahaken sikap Sirtu dhumateng Bathara kangge njajaraken bilih tiyang estri menika saged saha pantes nraktir tiyang jaler.

"Saiki genten giliranku lo sing mbayari! Janji dhisik. Yen kowe nulak, aku emoh nggonceng kowe. Arep golek warung dhewe."
"Kowe kok kuwatir emen aku suda dhuwitku, Sirtu? Aku yo mampu, lo, Sirtu!"
"Gak! Yen gak gelem ya wis! Iki prinsip!"
"Oke! Oke! Beneran gak ngetokake dhuwit!" (Suparto Brata, 2010: 72)

Saking data ing nggigil katingal bilih Sirtu badhe bayari Bathara dhahar, amargi sampun giliranipun Sirtu. Sanajan Batrara katingal boten sarujuk, ananging menika sampun dados prinsipipun Sirtu. Prinsipipun Sirtu menika

kangge njajaraken piyambakipun kaliyan Bathara bilih tiyang estri menika saged saha pantes bayari nalika dhahar sareng. Pasarujukan saking Bathara ateges Sirtu taksih *dihargai* dening Bathara. Kalenggahan *sejajar* antawisipun Sirtu kaliyan Bathara ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

"Sirtu!" bisike Bathara. Lirih, nanging ngangsa.

"Apa, Bathara! Aku ora ana niat nginggati kowe, kaya panjalukmu wingi bengi. Mung kowe aja ngrudhapaksa aku, ya? Ayo, ngancani aku menyang Warung Ijo."

Bathara, ora beda karo wong Batak liyane, duwe kekarepan kang atos, adreng, njiyatan. Otot-otot lanange sentosa. Upama gegeman dikencengi lan dheweke ngglendheng Sirtu mlebu menyang mobile, mangsa nggarah ngetog karosan luwar biyasa. Sirtu mesthi teluke. Ewa semana atine lanang kuwawa ngetog karosan mengkono. Lumuh dening esem lan swarane Sirtu kang lembut. (Suparto Brata, 2010: 168)

Data ing nginggil nyariosaken kekajenganipun Sirtu supados Bathara boten ngrudhapeksa dadosaken Sirtu sisihanipun. Sirtu boten badhe ngginggati Bathara saha taksih pengen srawung raket dados kanca memitran kemawon. Bathara menika tiyang jaler normal ingkang gadhah kekajengan, langkung kiyat tinimbang tiyang estri. Menawi nuruti kekajenganipun, Bathara saged kemawon ngrudhapeksa Sirtu supados purun mlebet mobil lajeng tindak dhahar sesarengan. Ananging Bathara boten tegel tumindak ngoten menika dhumateng Sirtu, kanthi swanten saha esem lembutipun Sirtu, Bathara luluh lajeng ndherek Sirtu jumangkah ing Warung Ijo. Tumindakipun Bathara nedahaken ilih Bathara taksih *menghargai* Sirtu dados tiyang estri ingkang dipuntresnani.

3). *Mendominasi*

Mendominasi inggih menika kalenggahan nguwaosi pihak sanes. Wonten ing *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, *mendominasi* gadhah teges kalenggahan paraga Sirtu nguwaosi paraga jaler saha tingkat kalenggahan paraga Sirtu wonten

ing sanginggiling paraga jaler. Data ing ngandhap menika nedahaken Bathara ingkang kapeksa nuruti kekajenganipun Sirtu ingkang meksa ngajak wangsul saking *nite club*.

"Aku wis ngantuk banget, ki! Ayo aku terno mulih dhisik.mengko balia mrene meneh!"

Sawise kaping telu-papat Sirtu ngajak diterne mulih, Bathara kapeksa nuruti. (Suparto Brata, 2010: 105)

Saking data ing nginggil katingal bilih Bathara ajrih menawi Sirtu duka amargi sampun ambal kaping sekawan ngajak wangsul saking *nite club*. Lajeng Bathara kapeksa nuruti kekajenganipun Sirtu. Kawontenan menika nedahaken kalenggahan Sirtu *mendominasi* utawi nguwaosi paraga Bathara. Data sanes ingkang nedahaken kalenggahan Sirtu *mendominasi* Bathara katingal ing ngandhap menika.

"Aku ora sudi kokelem-elem ngono! Ora butuh ngarem-arem ramamu! Aku emoh koktresnani lan emoh dadi bojomu!"

"Lo, priye ta, Sirtu!? Bapak mengko rak duka setengah mati! Lan aku priye?! Aku ki kurang apa ta, Sirtu?! Aku rak ya bisa ngemong kowe? Wong lanang sing kaya apa sing kokgoleki? Lan dumuken apa kang ala ing pribadiku?" (Suparto Brata, 2010: 107)

Bathara rumaos ajrih bilih bapakipun duka amargi Sirtu nginggati boten purun dados tunanganipun Bathara. Sirtu lajeng duka kaliya Bathara, boten purun dipunalem saha dipuntresnani dening Bathara, menapa malih dados garwanipun. Sirtu sampun rumaos kuciwa kaliyan tumindakipun Bathara. Kawontenan menika nedahaken kalenggahan Sirtu *mendominasi* paraga Bathara.

c. Ugrasamsi

Paraga Ugrasamsi inggih menika paraga jaler ingkang sampun damel Sirtu kesengsem awit pitepangan sapisan ing kantor Biro Pentas Artis. Saderengipun,

Ugra menika nyambut damel ing manca negara, lajeng wangsul malih ing kantor Biro Pentas Artis. Boten dangu sasampunipun pitepangan, Sirtu kaliyan Ugrasamsi sampun gadhah sesrawungan raket kados pasangan sarimbit. Kalenggahan Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan paraga Ugrasamsi inggih menika *didominasi, sejajar, saha mendominasi*.

1). *Didominasi*

Didominasi inggih menika *penguasaan* pihak ingkang kiyat dhumateng pihak ingkang sekeng. Wonten ing *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, *didominasi* gadhah teges kalenggahan paraga Sirtu dipunkuwaosi kaliyan paraga jaler. Kalenggahan Sirtu dipunkuwaosi kaliyan Ugrasamsi katingal saking data ing ngandhap menika.

Ugra tetep kepengen nyandhak dheweke. Nubruk awake kang wis gemluntung ing peturon empuk. Ugra ndekep. Iki mau sing dikuwatirake Sirtu! Saiki Sirtu kedekep! Tangane srawehan nyoba nulak, njorogake, misahake awake saka lendhetane awak lanang! Nanging bareng karo rasa kuwatire kuwi uga tuwuh rasa kepingine! Lan saya rekasa dheweke ngoncati awake Ugra kang terus nekad ngekep awake kang ringkih., kasenengane sangsaya mudal, guyu lan jerit kawetu bareng! (Suparto Brata, 2010: 110)

Saking data ig nginggil nyarioasken nalika Sirtu dipunajak Ugra piknik wonten ing puncak, Ugra meksa ndekep Sirtu ing peturon, wiwitipun Sirtu rumaos kuwatir, lajeng nyobi nolak kanthi njorogake Ugra supados uwal saking badhanipun Sirtu. Ananging, amargi raos tresnanipun Sirtu dhumateng Ugrasamsi, ingkang dadosaken Sirtu gampil luluh kaliyan pesonanipun Ugra, mila nalika Ugra ngrudhapeksa ngekep Sirtu, raos kuwatir menika malih dados raos kepingin.

2). *Sejajar*

Sejajar inggih menika salah satunggaling *relasi* ingkang salaras utawi kalenggahan-ipun sami. Wonten ing *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, *sejajar* gadhah teges kalenggahan paraga Sirtu gadhah derajat ingkang sami, mesthi *dinamis*, saha paraga Sirtu saged *mengeksistensikan* piyambakipun kaliyan *lingkungan* saengga tiyang estri menika saged *dihargai* dening tiyang jaler. Kalenggahan *sejajar* antawisipun Sirtu kaliyan Ugrasamsi katingal saking data ing ngandhap menika.

"Nanging aku emoh lo ya, yen kudu manggon ing Kutha Sragen!"

"Lo, lha priye? Awake dhewe iki arep omah-omah apa ora?"

"Cekake repelita-ku ~rencana pembangunan limang taun~ salah sijine ora bakal manggon ing kutha kene!"

Ugrasamsi ora arep dhebat-dhebatan prekara kuwi wektu iku. Dadi meneng. (Suparto Brata, 2010: 211)

Saking data ing nginggil, Ugra gadhah angen-angen bilih samengke sami palakrama badhe manggen ing Kutha Sragen. Ananging beda kaliyan Sirtu, piyambakipun gadhah kekajengan menawi samangke palakrama bote purun manggen ing Kutha Sragen ananging ing Kutha sanes. Ugrasamsi lajeng mendel kemawon boten ajeng dhebat kaliyan Sirtu. Tumindakipun Ugra ingkang mendel menika ingkang nedahaken kalenggahan antawisipun Sirtu kaliyan Ugra menika *sejajar*. Ugra taksih *menghargai* prinsipipun Sirtu, boten ajeng ndhebat.

3). *Mendominasi*

Mendominasi inggih menika kalenggahan nguwaosi pihak sanes. Wonten ing *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, *mendominasi* gadhah teges kalenggahan paraga Sirtu nguwaosi paraga jaler saha tingkat kalenggahan paraga Sirtu wonten

ing sanginggiling paraga jaler. Data ingkang nedahaken kalenggahan Sirtu *mendominasi* paraga Ugrasamsi katingal ing ngandhap menika.

"Kok meneng wae! Malah mesem! Kowe ki ngungkake aku apa ora?!" Sirtu nggetak karo nggebrak meja. Jengkel banget atine weruh ugra mung klecam-klecem, ora nanggapi serius.

"Huh?! Oh, iya! Aku ngrungkake! Dakrungkake! Kowe jebul kok cethas emen! Kaya Wara Srikandi! Biasane rak Nyembadra!"

"Aku bisa luwih galak meneh, yen perlu!" panjerite Sirtu.

"Wis! Wis, Sirtu! Sareh! Sareh! Aku teluk. Aku percaya dhumateng omonganmu kuwi. (Suparto Brata, 2010: 130)

Saking data ing nginggil nyariosaken nalika Sirtu duka dhumateng Ugra, Sirtu nggetak saha nggebrak meja, amargi jengkel kaliyan Ugra. Ugra boten nyana bilih Sirtu saged tumindak galak ngoten menika. Amargi Sirtu wantun tumindak ngoten menika, lajeng Ugra rumaos ajrih saha teluk, pitados kaliyan Sirtu bilih boten wonten sesambetan menapa-menapa antawisipun Sirtu kaliyan Bathara. Tumindak

galak Sirtu ingkang dadosaken Ugra ajrih saha teluk menika ingkang nedahaken kalenggahan Sirtu *mendominasi* utawi nguwaosi paraga Ugrasamsi.

d. Wasistandya

Paraga Wasistandya inggih menika Dhirektur Pratama pabrik barang-barang elektronik ing Sedhumateng. Awit sapisan pitepangan ing kantor Biro Penas Artis, Sirtu kaliyan Wasistandya sampun sami gadhah raos remen. Kalenggahan Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan paraga Wasistandya inggih menika *sejajar*.

1). Sejajar

Sejajar inggih menika salah satunggaling *relasi* ingkang salaras utawi kalenggahan-ipun sami. Wonten ing *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler, *sejajar* gadhah teges kalenggahan paraga Sirtu gadhah derajat ingkang sami,

mesthi *dinamis*, saha paraga Sirtu saged *mengeksistensikan* piyambakipun kaliyan *lingkungan* saengga tiyang estri menika saged *dihargai* dening tiyang jaler. Kalenggahan *sejajar* antawisipun Sirtu kaliyan Wasistandya katingal saking data ing ngandhap menika.

"Stop! Semene wae, Mas Wasis! Puteren mobile! Ayo oncat saka kene! Bali menyang Juanda! Operasi iki cukup samene wae!" pambengoke Sirtu. Ganti ngomandho.

"Lo! Sirtu! Priye ta karepmu?!" swara-swara wadon pating cruwet ing bak mburi.

"Aku sing ngomandho, Mas! Bali menyang Juanda!"

Bener! Sirtu sing ngomandho. Muncule Wasistandya ing grombolan kuwi rak marga niyate Wasis nemoni Sirtu. Sirtu sing ditemoni, Sirtu sing arep dipapag nganggo Volvo. Wong wadon liyane mung nunut! Sirtu sing paling wigati! Sing diarah disesubya. Saiki Sirtu ngomandho, ya Sirtu sing diturut! (Suparto Brata, 2010: 253)

Saking data ing nginggil nyariosaken nalika Sirtu, Wasis, Normasari saha kanca-kancanipun ngetutake mobilipun Ugrasamsi kaliyan Julaeahaque. Amargi Sirtu rumaos kuciwo kaliyan Ugrasamsi, lajeng Sirtu ngomando dhumateng Wasistandya supados puter balik menyang Juanda. Ananging Normasari saha kanca-kancanipun boten sarujuk. Amargi Wasistandya menika niatipun badhe kepanggih kaliyan Sirtu, Wasistandya langkung mirengaken printahipun Sirtu tinimbang printahipun Normasari saha kanca-kanca. Saking kawontenan menika katingal bilih Wasistandya taksih *menghargai* Sirtu ingkang dadosaken kalenggahan antawisipun Sirtu kaliyan Wasistandya *sejajar*.

3. Wujud *Ketidakadilan* Ingkang Dipunlampahi Paraga Sirtu wonten ing *Relasi Kaliyan Paraga Jaler ing Novel Nona Sekretaris*

Ketidakadilan gender inggih menika tumindak ingkang bedakaken salah satunggaling jinis *kelamin* tartamtu ingkang saged nuwuhaken *kesenjangan sosial*. Wonten *Novel Nona Sekretaris* menika, paragatama Sirtu Mekarndalu katingal kathah nglampahi *ketidakadilan gender* wonten ing *relasi* kaliyan paraga jaler.

Adhedhasar tabel identifikasi *ketidakadilan gender* ingkang sampun kaandharaken wonten ing perangan asiling panaliten, katingal bilih Sirtu pikantuk *ketidakadilan gender* wonten ing *relasi* kaliyan Pambudi, Bathara, saha Ugrasamsi. Wondene *relasi* kaliyan Wasistandya, Sirtu boten nglampahi *ketidakadilan gender* amargi *karakter relasi* antawisipun Sirtu kaliyan Wasistandya menika nedahaken kalenggahan *sejajar*.

a. Sirtu kaliyan Pambudi

Awit saking *relasi* antawisipun Paraga Sirtu kaliyan Pambudi, kalenggahan Sirtu mesthi *didominasi* kaliyan Pambudi. Sirtu asring dipunrudhapeksa kaliyan Pambudi supados purun nuruti sedaya kekajenganipun. Saking kawontenan menika, dadosaken Sirtu pikantuk *ketidakadilan gender*. Wonten ing novel menika, *ketidakadilan gender* ingkang dipuntindakaken dening Pambudi dhumateng Sirtu awujud *subordinasi*, *stereotip*, saha *kekerasan (seksual saha verbal)*

1). *Subordinasi*

Subordinasi inggih menika tumindak ngremehaken tiyang estri utawi tumindak ingkang mapanaken drajatipun tiyang estri ing sangandhaping tiyang

jaler. Tiyang estri dipunanggep dados tiyang ingkang sekeng saha tiyang ingkang asring dipunkuwaosi dening tiyang jaler, kados data wonten ing ngandhap menika.

Mbokmenawa biyen kae Sirtu pancen isih prawan kencur. Gek dipeksa-peksa cedhakan karo Drs. Pambudi , ya semu girap-girap, blingsatan. Emoh-emoh, nanging ora wani sentak penampike. Durung wani karo wong lanang. (Suparto Brata, 2010: 98)

Data ing nginggil nyariosaken nalika Sirtu taksih wonten Sragen, Sirtu rumaos kapeksa sesrawungan raket kaliyan Pambudi. Sajatosipun Sirtu rumaos ajrih, girap-girap, saha blingsatan ngadhepi tumindak meksa saking Pambudi. Sirtu boten wantun nolak tumindakipun Pambudi menika, amargi Sirtu taksih rumaos ajrih dhumateng tiyang jaler. Kawontenen menika nedahaken bilih Sirtu dipunkuwaosi kaliyan Pambudi. Wujud *subordinasi* sanesipun ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

"Renteng-renteng taek! Mongsok ora reti yen satemene aku dilarak saben lungu ngetok ing masyarakat Sragen!? Aku ki nonton bioskop bareng-bareng karo Pambudi biyen kae dipeksa-peksa! Kepeksa!"(Suparto Brata, 2010: 213)

Data ing nginggil ugi nedahaken wujud *penguasaan* Pambudi dhumateng Sirtu. Rikala Sirtu wangsul ing Sragen, Ibunipun Sirtu duka amargi pawarta ngengingi Sirtu kaliyan Bathara. Ibunipun rumaos isin, amargi tiyang Sragen sampun mangertos bilih Sirtu celak kaliyan Pambudi. Ananging Sirtu ngendika bilih nalika dipunajak ningali film wonten ing *bioskop*, Sirtu sajatosipun rumaos kapeksa. Kadadosan menika namung kekajenganipun Pambudi piyambak. Pambudi tansah nengenaken kepentinganipun piyambak, lajeng meksa Sirtu

supados nuruti kekajenganipun. Tumindakipun Pambudi menika kalebet *subordinasi* dhumateng tiyang estri.

2). *Stereotip*

Stereotip inggih menika *pelabelan negatif* dhumateng tiyang estri. Paraga Pambudi ing novel menika paring *stereotip* dhumateng Sirtu dados tiyang ala. Pambudi nganggep Sirtu dados tiyang ala, tiyang planyahan, saha remen saba *nite club* ing Jakarta. Kados data ing ngandhap menika.

"Kowe diclathu jare dadi hostess, sabamu nyang nite club! Dadi wong elek, wong planyahan! Kowe disebut....wis ta, nistha banget!" (Suparto Brata, 2010: 204)

Awit saking Pambudi maos pawarta ing koran Caraka ingkang marwatakaken bilih Sirtu dados tunanganipun tiyang Jakarta, putra saking tiyang ingkang gadah *nite club*. Lajeng Pambudi duka kaliyan Sirtu saha kulawarganipun. Sirtu dipuncclathu dados *hostess* ingkang asring mlebet ing *nite club*, dados tiyang ala, tiyang planyahan. Saking kawontenan menika, Sirtu dipunstereotipaken dados tiyang planyahan ingkang gampil kagodha tiyang jaler ingkang sugih bandha wonten ing kitha Jakarta.

3). *Kekerasan*

Tiyang estri menika identik kaliyan kekerasan (*violence*). Wonten ing *relasi* antawisipun Sirtu kaliyan Pambudi, Sirtu pikantuk *kekerasan* awujud *kekerasan seksual* saha *kekerasan verbal*. *Kekerasan seksual* inggih menika *kekerasan* ingkang dipuntindakaken dening tiyang jaler kanthi ngemek perangan badanipun tiyang estri tanpa idin. Sirtu asring pikantuk *kekerasan seksual* saking Pambudi,

tiyang ingkang srwung raket kaliyan Sirtu ing Sragen. *Kekerasan seksual* ingkang dipunalami Sirtu katingal saking data ing ngandhap menika.

Wong lanang Drs. Pambudi kuwi kerep wae dianggep kaduk wani kurangajar, cluthak, wani ngrudapeksa ngekep lan ngambung dheweke kanthi nyolong-nyolong. Sirtu pancen ora wani nulak utawa bengok-bengok nalika dikekep peksa. Nanging gragapan, bingung, lan rumangsa kepeksa. Nanging marga njaga becike pasrawungan, Sirtu tansah mangapura. Mangapura peksan! (Suparto Brata, 2010: 55)

Data ing nginggil nedahaken bilih Pambudi wantun ngrudhapeksa Sirtu supados Sirtu purun dipunkekep saha dipunaras. Tumidak ala menika katindakaken Pambudi kanthi nyolong-nyolong, ingkang dadosaken Sirtu ajrih, gragapan, bingung saha kapeksa nampi kawontenan menika amargi Sirtu boten wantun kaliyan Pambudi. Tumindakipun Pambudi menika kalebet *kekerasan seksual* awit Pambudi wantun ngrudhapeksa ngekep saha ngaras kanthi nyolong-nyolong tanpa kalilani pun saking Sirtu. *Kekerasan seksual* ugi katindakaken Pambudi kanthi sansaya asring wantun ngekep saha ngaras lathinipun Sirtu, kados data ing gandhap menika.

Saya judheg bareng Drs. Pambudi saya kerep meksa lungguh pepet-pepetan, sesenggolan, malah wani ngrangkul lan ngambung! Sidane judhege ora kena disayuti, mbedhal ora karuwan bareng Pambudi nduweni pakulinan elek dhumateng dheweke, yakuwi saya kerep ngekep lan ngarasi lambene! (Suparto Brata, 2010: 56)

Kejawi wantun ngrudhapeksa ngekep saha ngaras kanthi nyolong-nyolong, Pambudi ugi asring meksa Sirtu supados lenggah pepet-pepetan sasenggolan lajeng ngekep saha ngaras Sirtu. Sansaya dangu Pambudi langkung wantun dadosaken tumindak menika dados pakulinan, lajeng langkung asring ngekep saha ngaras lathinipun Sirtu. Tumindak menika kalebet *kekerasan seksual*, awit

tumindakipun Pambudi katindakaken kanthi peksan, boten mawi pasarujukan saking Sirtu.

Yen Pambudi biyen nggrangsange nemen, dupeh lanang wis digadhang dadi jodhone Sirtu terus kumawani nggrumut-nggrumut, nganti Sirtu kerik kabeh, jijik lan jinja, girap-girap ora kuwat, terus keplayu nginggati menyang Jakarta. (Suparto Brata, 2010: 236)

Data ing nginggil ugi nedahaken bilih Sirtu pikantuk *kekerasan seksual* saking Pambudi. Amargi Pambudi sampun dipungadhang kaliyan ibunipun Sirtu dados jodhonipun Sirtu, lajeng Pambudi rumaos wantun tumindak sekajenganipun piyambak inggih menika ngemek saha nggrumut-nggrumut badanipun Sirtu. Sirtu ingkang rumaos jijik saha jinja boten kiyat maleh ngadhepi tumindakipun Pambudi, lajeng nginggati tindak ing Jakarta.

Sanesipun pikantuk *kekerasan seksual* saking Pambudi, Sirtu ugi pikantuk *kekerasan verbal*, inggih menika *kekerasan* ngginakaken tembung-tembung kasar ingkang dipunucapaken dhumateng Sirtu. Kados data ing ngandhap menika.

*"Layang? Saka sapa?" pitakone Sirtu karo marani meja tengah, kepengen ngreti layang apa sing ditampa ibune.
"Saka Kangmasmu! Surasane jan manaske ati!"
Sirtu ora ngenteni enteke crita, mbukak laci meja tengah, nemu layang sakumbruk. Tulisane ana sing nganggo mangsi abang! Ana sing templekan huruf-huruf koran! Sirtu ora kober mriksa siji-siji. Ditarik sing tulisan abang, diwaca cepetan. Gawe abange kupinge. Ing kono Sirtu disebut "lonthe", "wedokan koklok" lan tembung ala liyane. (Suparto Brata, 2010: 104-105)*

Data ing nginggil nedahaken pangandikan kasar saking Pambudi ingkang dipuntujukaken dhumateng Sirtu lumantar serat ingkang dipunkirimaken ing ibunipun Sirtu. Wekdal menika Pambudi maos pawarta ing koran Caraka ngenginggi Sirtu ingkang sampun dados tunanganipun tiyang brewu ing Jakarta.

Awit saking pawarta menika Pambudi duka, lajeng neror kulawarganipun Sirtu ngginakaken serat.

Nalika Sirtu wangsul ing Sragen, ibunipun nedahaken serat menika. Wosipun serat dadosaken Sirtu gerah manahipun. Wonten ing serat menika Sirtu dipunclothu dados lonthe, tiyang koklok, saha tembung-tembung ala sanesipun. Tembung-tembung ala ingkang dipunserat dening Pambudi menika kalebet *kekerasan verbal*, awit tembung-tembung menika kasar ingkang dadosaken Sirtu gerah manah.

b. Sirtu kaliyan Bathara

Relasi antawisipun Sirtu kaliyan Bathara nedahaken bilih kalenggahan Sirtu menika *didominasi, sejajar*, saha *mendominasi* Bathara. Kawontenan Bathara minangka putra saking kulawarga brewu, dadosaken Bathara ingkang tresna sanget dhumateng Sirtu, wantun *mendominasi* Sirtu supados purun dados sisihanipun, sanajan sajatosipun Sirtu menika boten remen dhumateng Bathara. Kalenggahan Sirtu *didominasi* Bathara, dadosaken Sirtu pikantuk *ketidakadilan gender*. *Ketidakadilan gender* ingkang dipuntindakaken dening Bathara dhumateng Sirtu awujud *marginalisasi, subordinasi*, saha *stereotip*.

1). Marginalisasi

Marginalisasi inggih menika salah satunggaling wujud *ketidakadilan gender* ingkang matesi tumindakipun tiyang estri. *Marginalisasi* ingkang dipuntindakaken Bathara dhumateng Sirtu awujud boten pareng nyambut damel dados sekretaris malih nalika sampun tunangan kaliyan Bathara, kados data ing ing ngandhap menika.

"Nuwun sewu, Pak. Ora kulina melek bengi! Ngantuuuuuk banget!" Sirtu nrambul kandha. Duwe greget ngalem.

"O, iya?! Wong kowe nyambut gawe abot, ya, yen awan. Dadi sekretaris! Bar iki metua wae saka penggaweanmu, gek enggal tunangan, apa dhaup pisan karo Bathara! (Suparto Brata, 2010: 106)

Nalika Sirtu dipuntepangaken kaliyan bapakipun bathara, Sirtu badhe pamit wangsul amargi wekdal sampun langkung dalu saha Sirtu sampun rumaos ngantuk. Bapakipun Bathara ngidini amargi sampun mangertos bilih nalika siang Sirtu nyambut damel awrat dados sekretaris. Bapakipun Bathara dhawuhi Sirtu supados enggal medal saking padamelanipun dados sekretaris saha enggal tunangan menapa dhaup pisan kaliyan Bathara. Dhawuh supados Sirtu enggal medal saking padamelanipun dados sekretaris kalebet *marginalisasi*, awit boten marengaken Sirtu nyambut damel nalika sampun dados sisihanipun Bathara. *Marginalisasi* dhumateng Sirtu ugi katingal saking data ing ngandhap menika.

Sirtu nanggepi karo mesem. Panggah esem lan sikep ramah prasaja kang biyen. "Srawung kambi aku gelem ya ngene, ora gelem ya wis!"

"Nanging kowe ki bakal dadi sisihanku, Sirtu! Mbesuk yen ngurusi bale omah apa ya tingkate kaya ngeneeee wae? Pasrawungan masyarakat kene rak ya kudu owah! Owah mungguh!" (Suparto Brata, 2010: 196)

Saking data ing nginggil katingal bilih Bathara matesi tumindakipun Sirtu kanthi dhawuh supados benjang menawi sampun krama kaliyan Bathara, sesrawungan kaliyan masarakat kedah owah minggah. Tegesipun Sirtu kedah gladen dados tiyang brewu ingkang gesangipun mewah saha moncer. Ananging dhasaripun Sirtu menika sampun dados tiyang ingkang prasaja wiwit biyen. Sirtu rumaos tumindakipun dados tiyang prasaja dipunwatesi kaliyan Bathara supados malih dados tiyang ingkang langkung gadhah kados kulawarganipun Bathara.

2). *Subordinasi*

Kejawi pikantuk *marginalisasi*, Sirtu ugi dados korban *subordinasi*, inggih menika tumindak ngremehaken tiyang estri utawi mapanken drajatipun tiyang estri ing sangandhaping tiyang jaler. Wujud *subordinasi* Bathara dhumateng Sirtu katingal saking data ing ngandhap menika.

"Bathara Nainggolan ditaraktir cah wadon! Bathara Nainggolan putrane Paradha Nainggolan sing duwe Nainggolan Motors, ditaraktir bocah wadon!" (Suparto Brata, 2010: 36)

Data ing nginggil nedahaken bilih Bathara rumaos boten pantes nalika badhe dipuntraktir Sirtu. Bathara minangka tiyang jaler saha tiyang ingkang gadhah rumaos *genssi*, amargi umumipun tiyang jaler menika ingkang nraktir tiyang estri. Kadadosan menika kalebet *subordinasi* dhumateng tiyang estri, awit Bathara mapanaken Sirtu minangka tiyang estri ing sangandhaping tiyang jaler awujud ingkang rumaos pantes nraktir menika tiyang jaler dede tiyang estri. Wujud *subordinasi* sanesipun inggih menika Sirtu asring *didominasi* kaliyan Bathara kados data ing ngandhap menika.

"Sirtu aku wis matur Bapak! Bengi iki aku nggawa tunanganku.mengko kowe daktepunake karo bapak. Gelem ya?!"

"Ah, kowe ki aneh-aneh wae! Tepungan wong wadon durung nganti sesasi wis rumangsa cocog didadekake bojo! Nalarmu ki nyang endi, gek kepriye?!"

"Wis, pokoke aku mengko matur bapak yen kowe tunanganku! Yen perlu ya dipestakake pisan!" (Suparto Brata, 2010: 99-100)

Tumindakipun Bathara ingkang dipuntedahaken dening Sirtu menika minangka wujud *dominasi* tiyang jaler dhumateng tiyang estri. Saking data ing nginggil katingal bilih Bathara *mendominasi* Sirtu kanthi sepihak nepangaken Sirtu kaliyan bapakipun dados tunanganipun. Sanajan Sirtu sampun nulak saha duka dhumateng Bathara amargi pitepangan antawisipun Sirtu kaliyan Bathara

menika dereng dangu, ananging Bathara tetep meksa Sirtu supados purun dipuntepangaken minangka tunanganipun. Saking kawontenan menika katingal bilih Bathara tansah nengenaken kepentinganipun piyambak, boten nggatosaken kados pundi raosipun Sirtu. Bathara nguwaosi Sirtu supados purun dados tunanganipun. Tumindakipun Bathara menika kalebet *subordinasi* dhumateng tiyang estri.

3). *Stereotip*

Stereotip inggih menika *pelabelan negatif* dhumateng tiyang estri. Bathara gadhah pamanggih bilih tiyang estri menika tansah mbetahaken bandhanipun tiyang jaler. Kados ing ngandhap menika.

"Lo, priye ta, Sirtu!? Bapak mengko rak duka setengah mati! Lan aku priye?! Aku ki kurang apa ta, Sirtu?! Aku rak ya bisa ngemong kowe? Wong lanang sing kaya apa sing kokgoleki? Lan dumuken apa kang ala ing pribadiku?"
"Aku ora golek wong lanang, lan aku ora weruh apa sing ala ing awakmu..... (Suparto Brata, 2010: 107-208)

Data ing nginggil nedahaken bilih nalika Bathara bedhe ndadosaken Sirtu tunanganipun, ananging Sirtu nulak boten purun. Bathara rumaos saged nyekapi sedaya ingkang dipunmbetahaken Sirtu saha rumaos dados tiyang ingkang boten kirang menapa-menapa. Dhasaripun sampun saking kulawarga ingkang kacekapan, taksih jaka, bagus, ugi minangka putra saking tiyang brewu ing Jakarta. Sinaosa mekaten, Sirtu boten enggal tresna kaliyan Bathara. Sirtu menika tiyang ingkang prasaja, sawung raket kaliyan tiyang jaler boten dhasar pangkat, drajat, saha bandha, ananging adhedhasar manah. Panganggep Bathara menawi Sirtu menika tiyang ingkang tansah mbetahaken bandhanipun tiyang jaler kalebet

wujud *stereotip* dhumateng tiyang estri ingkang tansah mbetahaken bandhanipun tiyang jaler.

c. Sirtu kaliyan Ugrasamsi

Ugrasamsi minangka tiyang ingkang dipuntresnani Sirtu. Ananging sajatosipun Ugrasamsi menika priya hindhung belang ingkang sampun dadosaken manahipun Sirtu kuciwa amargi wantun *selingkuh* kaliyan kanca raketipun Sirtu inggih menika Juliahaque. Kalenggahan Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan Ugrasamsi nedahaken kalenggahan *didominasi, sejajar, saha mendominasi*. Awit saking menika, Sirtu kathah pikantuk *ketidakadilan gender* saking Ugrasamsi awujud *subordinasi* saha *stereotip*.

1). Subordinasi

Subordinasi inggih menika salah satunggaling wujud *ketidakadilan gender* kanthi ngremehaken tiyang estri utawi mapanaken drajatipun tiyang estri ing sangandhaping tiyang jaler. Ugrasamsi gadhah panganggep bilih Sirtu tansah gumantung kaliyan bandhanipun Bathara, kados data ing ngandhap menika.

"Lo, lha kepriye ta? Rak bener. Kowe saiki dadi calon mantune wong sugih! Rak kepenak! Mau esuk pak Bahar wis kandha, mesthine sedhela engkas kowe metu saka kene. Manut kabare Caraka, tunanganmu enggal wae anggone ngresmekake! Lan apa tega wong brewu kaya Paradha weruh calon mantune nyambutgawe golek dhuwit ing kantor utawa prusahakan liya?" (Suparto Brata, 2010: 129)

Saking data ing nginggil, Ugrasamsi gadhah panganggep bilih Sirtu menika boten sah nyambut damel malih dados sekretaris amargi sampun wonten Bathara ingkang saged nyekapi sedaya kabetahanipun Sirtu. Sirtu bakal gesang kepenak dados mantunipun tiyang brewu. Panganggep Ugrasamsi menika kalebet *subordinasi*, awit penggalih menika mapanaken tiyang estri ing sangandhaping

tiyang jaler, tiyang estri ingkang gampil kapincut tiyang jaler amargi bandha ingkang kathah. *Subordinasi* sanesipun katingal saking data ing ngandhap menika.

"O, aku yen karo bajingan kaya ngana kae ora bisa ngomong apik kok! Gage, Mas, diucit wae. Ayo mengko digropyok bebarengan yen lagi dhong padha wuda! Aku ora trima yen Sirtu kang suci murni digawe slingkuhan kaya ngono!" (Suparto Brata, 2010: 247)

Data ing nginggil nyariosaken nalika Normasari duka dhumateng Ugrasamsi amargi Ugra wantun selingkuh ing wingkingipun Sirtu kaliyan Juliahaque, kanca raketipun Sirtu piyambak. Kalenggahan Sirtu minangka korban selingkuhan dening Ugrasamsi, tiyang jaler ingkang dipuntresnani kaliyan Sirtu. Kawontenan menika dadosaken *subordinasi* tiyang estri minangka korban selingkuhan tiyang jaler.

2). *Stereotip*

Sanesipun pikantuk *subordinasi*, Sirtu ugi pikantuk *ketidakadilan gender* awujud *stereotip*, inggih menika *pelabelan negatif* dhumateng tiyang estri. Sirtu dipunstereotipaken dening Ugrasamsi dados tiyang estri ingkang gampil kagodha tiyang jaler. Kados data ing ngandhap menika.

"Mokal kowe ora ngreti sapa Bathara kok gelem dijak mrana. Apa kowe ditemu ing ndalan?" (Suparto Brata, 2010: 129)

Saking data ing ngiggil nedahaken bilih Ugrasamsi menggalih *negatif* dhumateng Sirtu. Kenging menapa purun dipunajak menyang *nite club* bilih sajatosipun Sirtu menika dereng tepang raket kaliyan Bathara. Ananging Sirtu purun kemawon ajakanipun Bathara. Saking kawontenan menika, Sirtu dipunstereotipaken dados tiyang gampang ingkang kagodha tiyang jaler

ingkang saged dipunpanggihi ing margi. Sirtu ugi dipunstereotipaken dening Ugrasamsi dados tiyang ingkang sekeng, kados data ing ngandhap menika.

"Huh?! Oh, iya! Aku ngrungokake! Dakrungokake! Kowe jebul kok cethas emen! Kaya Wara Srikandi! Biyasane rak Nyembadra!"

"Aku bisa luwih galak meneh, yen perlu!" panjerite Sirtu. (Suparto Brata, 2010: 130)

Ugrasamsi boten nyana bilih Sirtu menika saged ngendika cethas saha galak. Amargi asringipun Sirtu menika solah bawanipun anteng, sekeng lembut kados Dewi Sembadra, ananging dinten menika Sirtu saged galak kados Wara Srikandi. Pangaggep Ugrasamsi mastani bilih Sirtu menika sekeng lajeng boten saged galak kalebet *stereotip* dhumateng tiyang esti bilih tiyang estri menika tiyang sekeng.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar saking asiling panaliten saha pirembagan ngengingi *Relasi* Paraga Sirtu Mekarndalu kaliyan Paraga Jaler wonten ing *Novel Nona Sekretaris* Anggitanipun Suparto Brata, saged dipunpendhet dudutan kados mekaten.

1. Penokohan paraga Sirtu saha paraga jaler kanthi aspek *fisiologis*, *psikologis*, saha *sosiologis*, kados ing ngandhap menika.
  - a. Paraga Sirtu minangka tiyang ingkang *status sosial*-ipun kapetang sae, inggih menika putra saking tiyang ingkang cekap saha gadhah, nyambut damel dados sekretaris sinaosa namung lulusan SMA. Sirtu ugi minangka tiyang istri ingkang gadhah pasuryan sulistya saha gadhah kapribaden ingkang sae, antawisipun prasaja, lugu, pangerten, boten pelit, prigel, jujur, *humoris*, tresna dhumateng Ugrasamsi, saha wicaksana. Ananging inggih wonten kabribaden ingkang boten sae antawisipun, *berprasangka buruk*, galak, saha *agresif*.
  - b. Paraga Pambudi minangka tiyang ingkang gadhah kalenggahan dados pegawe negeri ananging gadhah kapribaden ingkang ala atawisipun, munafik, umuk, kurangajar, saha remen ngala-ala.
  - c. Paraga Bathara minangka tiyang ingkang gadhah *status sosial* langkung inggil njalari gadhah sifat *mendominasi* paraga Sirtu, ananging ugi gadhah kapribaden ingkang sae antawisipun pangerten, pitados dhumateng Sirtu, saha tresna dhumateng Sirtu.

- d. Paraga Ugrasamsi minangka tiyang ingkang gadhah padamelan dados wakil dhirektur ingkang gadhah kapribaden sae antawisipun sopan, prigel, grapyak, saha gadhah prinsip. Ananging ing sawingkingipun, Ugrasamsi nyidhem wadi antawisipun *hidhung belang*, remen ngrayu, saha ngumbar janji.
  - e. Paraga Wasistandya minangka tiyang ingkang gadhah kalenggahan , gadhah pasuryan ingkang bagus saha gadhah kapribaden ingkang sae antawisipun remen ngalem Sirtu, *gentleman*, saha pangerten. Wasistandya kapetang dados tiyang ingkang sae, ingkang dados idamanipun tiyang estri.
2. Wujud *relasi* paraga Sirtu kaliyan paraga jaler.
- a. Wujud *relasi* paraga Sirtu kaliyan Pambudi nedahaken pambudi mesthi *mendominasi* Sirtu
  - b. Wujud *relasi* paraga Sirtu kaliyan Bathara kapetang luwes, inggih menika saged *mendominasi*, *sejajar*, saha saged *didominasi* Sirtu. Kaluwesan Bathara menika saged tuwuh jalaran Bathara gadhah raos tresna ingkang estu dhumateng Sirtu. Kawontenan menika sajatosipun ingkang njalari Bathara saged mapanaken dhiri kanthi sae ing sangajengipun Sirtu.
  - c. Wujud *relasi* paraga Sirtu kaliyan Ugrasamsi saged *mendominasi*, *sejajar*, saha saged *didominasi* Sirtu. Memper sami kaliyan wujud *relasi* kaliyan Bathara, ingkang mbedakaken inggih menika Sirtu ingkang gadhah raos tresna ingkang estu dhumateng Ugrasamsi.
  - d. Wujud *relasi* paraga Sirtu kaliyan Wasistandya nedahaken kalenggahan *sejajar*, amargi Sirtu kaliyan Wasistandya sami gadhah raos tresna.

3. Wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu wonten ing *relasi* kaliyan paraga jaler antawisipun *subordinasi*, *marginalisasi*, *stereotip*, saha *kekerasan* (*seksual saha verbal*).

B. Implikasi

Panaliten menika ngrembag babagan *perwatakan*, wujud *relasi*, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paraga Sirtu Mekarndalu wonten ing *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata. Panaliten menika dipunkajengaken saged paring pitedah dhumateng pamaos bilih tiyang ingkang gadhah kalenggahan ananging watakipun ala, mesthi gesangipun kathah perkawis.

C. Pamrayogi

Panaliten dhateng *novel Nona Sekretaris* anggitanipun Suparto Brata taksih winates nliti *perwatakan*, wujud *relasi*, saha wujud *ketidakadilan* ingkang dipunlampahi paragatama. Pamrayogi kangge panaliten salajengipun supados saged nliti paraga estri wonten ing karya sastra mliginipun karya sastra Jawi sanesipun ingkang pikantuk *ketidakadilan*, saengga saged katingal *ketidakadilan gender* wonten ing karya sastra Jawi menika taksih kapetang inggil menapa boten.

KAPUSTAKAN

- Aminudin. 1995. *Pengantar Apresiasi Karya Sastra*. Bandung: Sinar Baru.
- Brata, Suparto. 2010. *Nona Sekretaris*. Yogyakarta: Narasi.
- Djajanegara, Soenarjati. 2000. *Kritik Sastra Feminis, Sebuah Pengantar*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Umum.
- Endraswara, Suwardi. 2003. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.
- Nurdiyantoro, Burhan. 2010. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gadjah mada University Press.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2004. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- , 2007. *Sastra dan Cultural Studies Representasi Fiksi dan Fakta*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sayuti, Suminto A. 2000. *Berkenalan dengan Prosa Fiksi*. Yogyakarta: Gama Media.
- Stanton, Robert. 2007. *Teori Fiksi*. Dipunterjemahkan ing basa Indonesia dening Sugihastuti saha Rossi Abi Al Irsyad. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sugihastuti saha Itsna Hadi Saptiawan. 2007. *Gender dan Inferioritas Perempuan: Praktik Kritik Sastra Feminis*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sugihastuti. 2009. *Teori Apresiasi Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sugihastuti dan Suharto. 2002. *Kritik Sastra Feminis: Teori dan Aplikasinya*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Wiyatmi. 2006. *Pengantar Kajian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka.
- Wellek, Rene saha Austin Warren. 1990. *Teori Kesusastraan*. Dipunterjemahkan ing basa Indonesia dening Melanie Budianta. Jakarta: Gramedia.

LAMPIRAN

Lampiran 1

Ringkesaning Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata

Sirtu Mekarndalu menika tiyang saking kitha Sragen ingkang ayu saha prasaja. Sirtu tindak dhateng kitha Jakarta kangge pados padamelan. Nalika wonten Sragen Sirtu nate kursus ketrampilan ngetik, steno, tata buku, saha basa Inggris, menika dipun dadosaken modhal kangge pados padamelan ing kitha Jakarta. Dumugi Jakarta Sirtu kepanggih saha pitepangan kaliha Juliaha wonten warung Ijo ingkang cerak kaliha pondhokanipun Sirtu. Sirtu saha Juliaha nyariosaken pengalamanipun piyambak-piyambak, saha wiwit menika Sirtu saha Juliaha dados kanca kenthel.

Sajatosipun Sirtu tindak dhateng Jakarta menika boten pikantuk dening ibunipun, nanging ancasipun Sirtu kangge nginggati Drs Pambudi. Pambudi menika priya ingkang sugih nyambut damel ing kantor walikota Semarang. Pambudi sampun matur kaliha ibunipun Sirtu badhe dadosaken Sirtu garwa, ananging tumindakipun Pambudi dhateng Sirtu kirang sae, wantun ngrudapeksa ngekep saha ngaras Sirtu kanthi nyolong-nyolong. Sirtu kedah nyaguhi menapa kemawon ingkang dados kersanipun Pambudi. Dangu-dangu Sirtu boten betah kaliha kawontenan menika. Awit saking menika Sirtu tindak dhateng Jakarta.

Boten dangu wonten Jakarta, Sirtu pikantuk padamelan dados sekretaris wonten Biro Pentas Artis inggih menika kantor Impresario ingkang dipun pimpin dening Baharudin. Kantor menika ngatur pagelaran gendhing saha beksan. Wonten kantor menika Sirtu pitepangan kaliyan para seniwati gendhing saha beksan, sarta anggota event organisator sanesipun.

Sirtu pitepangan kalihan Bathara minangka putranipun pengusaha *nite club* NAC. Nanging wiwitipun tepang Sirtu boten mangertos babagan menika, Sirtu nganggep Bathara namung tiyang ingkang nyambut damel serabutan. Wiwit pepanggihan sapisan Bathara sampun katresnan marang Sirtu awit piyambakipun ayu saha prasaja.

Rikala dinten Setu, Sirtu dipunajak Bathara dhateng *nite club*. Wonten ing papan menika Sirtu dipuntepangaken kalihan ramanipun Bathara, asmanipun Paradha Nainggolan. Paradha Nainggolan menika priyayi ingkang dipunormati saha ingkang gadhah *nite club*. Bathara nepangaken Sirtu minangka sisihanipun. Sirtu kaget amargi boten mangertos menawi Bathara badhe ngendika kados menika, ananging Sirtu boten saged nolak amargi ramanipun Bathara remen dhateng Sirtu saha sarujuk menawi Sirtu dados garwanipun Bathara. Wonten *nite club* kathah wartawan saking koran Caraka badhe wawancara kalihan Sirtu.

Wekdal sakmenika Ugra ngajak Sirtu piknik dhateng Puncak dinten Minggu enjing, Sirtu nampi pangajakipun Ugra. Ugra menika wakil direktur ing kantor Biro Pentas Artis. Sirtu saha Ugra budhal dhateng puncak menika enjing sanget. Wonten ngrika Ugra sampun pesen Villa kangge liburan kalihan Sirtu. Ugra saha Sirtu *memadu kasih*. Nalika kekalihipun saweg *memadu kasih*, Sirtu taken dhateng Ugra. Nanging pitakenipun Sirtu menika malah nyinggung raosipun Ugra. Sirtu nyesel sanget amargi sampun nyinggung raosipun Ugra. Sasampunipun kadadosan menika Sirtu langkung tresna dhateng Ugra. Ugra ugi paring janji menawi mbenjing badhe sowan dhateng Ibu Sirtu wonten Sragen kangge nglamar Sirtu dados garwanipun.

Nalika Sirtu nembe makarya, piyambakipun dipun kagetaken pawarta ing koran Caraka ingkang ngandharaken bilih Sirtu menika dados sisihanipun Bathara. Sirtu ajrih menawi Ugra *salah paham* saha nganggep Sirtu menika wanodya ingkang purun kalih priya sinten kemawon. Nanging Ugra pitados kalihan menapa ingkang dipun andharaken dening Sirtu. Sasampunipun perkawis menika rampung, Pak Baharudin ngutus Sirtu supados kepanggih kalihan Normasari kangge napak asmani surat persetujuan menawi pagelaran menika dipun dadosaken video. Ing panggalihing Sirtu, Normasari menika tiyang ingkang sombong saha angkuh. Nanging nalika kepanggih kalihan Sirtu, Normasari sopan sanget saha grapyak amargi Sirtu menika calon mantunipun Paradha Nainggolan. Normasari purun Tapak asma surat kala wau ananging Sirtu kedah manggihaken Normasari kalihan Paradha Nainggolan. Sirtu nyaguhi panyuwunanipun Normasari. Satunggaling dinten Sirtu ngajak Normasari dhateng nite club kangge kepanggih kalihan Paradha Nainggolan. Sasampunipun kepanggih Paradha ngendika dhateng Sirtu babagan tumindakipun Normasari ingkang boten sopan. Sirtu nyesel sanget sampun nguciwani Paradha amargi tumindak ingkang Normasari.

Ing sawijining dinten Sirtu ngajak Ugra dhateng Sragen saha dipun tepangaken kalihan ibu Sirtu. Ananging Ibunipun Sirtu kepara duka kalihan Sirtu amargi priya ingkang dipun tepangaken boten sami kalihan priya ingkang dipun wartakaken ing koran Caraka. Ibu Sirtu kawatir sanget Sirtu tumindak ingkang boten becik. Kawontenan ing desa Sragen menika nembe gencar babagan Sirtu dados sisihaning tiyang ingkang misuwur ing Jakarta, perkawis menika dadosaken Pambudi duka saha *mencaci maki* Sirtu mawi seratan ingkang dipunkirimaken

dhateng Ibunipun Sirtu.

Pagelaran Normasari wonten Senayan Jakarta saha Ngayogyakarta menika sukses. Ananging wonten ing pawarta koran, malah Juliaha langkung misuwur dene Normasari. Juliaha dipun unggul-unggulaken saha dipun anggep ingkang dadosaken pagelaran kala wau sukses. Pagelaran ingkang pungkasan dipun adani ing Surabaya, wonten ngrika Sirtu kepanggih malih kalihan Wasitadya, inggih menika pengusaha kamera ingkang dados *patner* padamelan wonten ing pagelaran. Wiwit kepanggih kalihan Wasis, Sirtu ngraos katresnan dhateng Wasis, ugi mekaten ingkang dipun raosaken Wasis. Sirtu dipun tepangaken kalihan tiyang sepuhipun Wasis.

Sasampunipun pagelaran rampung, Ugra saha Juliaha nglajengaken acara kangge damel video, nanging tiyang kalih menika malah tindak dhateng Villa. Wasis, Sirtu, Normasari, Ratih, saha Kuntum menika ngetutaken Ugra saha Juliaha kala wau. Wonten margi Normasari, Ratih, saha Kuntum cariyos menawi sampun nate dados korban tumindak Ugra. Sirtu kuciwa sanget dhateng Ugra ingkang sampun mblenjani janji.

Sirtu saha kanca-kanca kala wau tindak dhateng bandhara. Rencananipun sedaya wangsul dhateng Jakarta, nanging Sirtu boten badhe wangsul. Sirtu mendhet keputusan kangge nrima lamaranipun Wasis. Lajeng Wasis sarta kulawarganipun ndherek Sirtu dhateng Sragen kanthi maksud kangge nglamar Sirtu dados garwanipun Wasitadya.

Lampiran 2

Tabel 1. Penokohan Paraga Sirtu saha Paraga Jaler wonten ing Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata

1. Sirtu

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
1	<i>"Suwaramu apik ora?" Sirtu gedheg. "Eman, lho! Rupamu ayu mrakati. Yen swaramu apik, kowe mesthi diuber-uber cameramen TV! Njoged? Njoged jaipongan apa dhangsah rege iso ora?"</i>	13	Ayu			Nedahaken bilih Sirtu menika tiyang ingkang gadhah praupan ayu.
2	<i>Sirtu menganggo roke abang manda-manda, ora nyolok. Rok yasan dina lebaran kepungkur, bedhahane Modiste Kuwungsari. Mbokmenawa wis tau dikumbah ping patbelas, warnane abang wis ora katon anyar, ewasemana Sirtu isih sae nganggo.</i>	14		Prasaja		Sirtu menika tiyang ingkang prasaja nalika ngginakaken rasukan.
3	<i>"Aku ora gela. Aku ora ketarik dadi peragawati." "Lo, bayarane gedhe! Dietung jam-jaman. Gek yen awake apik lan rupane ayu kaya kowe ngono mesthi dienggo terus karo Bu Artati.</i>	17	Awak apik			Sirtu gadhah awak ingkang apik kados pragawati.
4	<i>"Tik! Surat-surat sing numpuk kae konen ngetiki. Golekana sing gampang. Isih durung wani bengesan ngono mesthi</i>	22		Lugu		Nedahaken bilih Sirtu menika taksih lugu.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>During duwe pengalaman, ngetike mesthi durung lancar,..."</i>					
5	<i>"Wis, aja dipikir dawa-dawa. Aja dirasa-rasa mundhak ngrekasa! Pak Baharudin suwarane pancen bantas. Nanging ora duwe karep ngancurake usahane liyan.....Kowe ora prelu sedhih!" Karo mlangkah njejeri lanang nglokro mau Sirtu terus wae ngomong nglelpur. Marga katone wong mau sedhih banget.</i>	33		Pangerten		Sirtu gadhah sipat pangerten marang kanca ingkang saweg susah.
6	<i>Nomnoman kuwi ora gage nyekel gagang telpon sing dituding Sirtu, nanging saya andreng anggone nyawang Sirtu, seneng weruh rupa kang endah.</i>	33	Ayu			Nedahaken bilih Sirtu menika gadhah praupan ingkang ayu.
7	<i>Bathara pesen sate rong puluh, sajak anggak arep nraktir Sirtu. Nanging ing batin Sirtu arep mbayari. Dheweke rumangsa, sing ngajak mangan mau dheweke. Bathara mung sadrema ngeterke. Dadi sapa sing wani ngajak,. Kudu wani cucul dhuwit. Apa meneh ngerti yen nasibe Bathara dina kuwi lagi apes.</i>	35-36		Ora pelit		Purun nraktir kanca ingkang saweg sisah.
8	<i>Lagi esuke Sirtu ketemu Julaeha ing Warung Ijo. Diblakani yen Sirtu nyambut gawe dadi sekretaris Baharudin Jarum,</i>	36			Dados sekretaris	Sirtu nyambut damel dados sekretaris.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
9	<p><i>"Wah kowe pinter banget ya! Yen ora pinter mangsa gampanga ngono ndang cekel gawe! Priye ta olehmu ngangsu kaprigelan lan ketrampilan?"</i></p> <p><i>"Ah, biyasa wae. Wong nggonku ndesa, ora ana sekolah dhuwur sekretaris, dadi ya les ngetik telung sasi, ditambah les basa Inggris nem sasi. Yen basa Inggris mono nalika ana ing SMA rak diajari, dadi mung kari nlanyahake lan nyinau korespondensi wae. Ya mung kuwi sanguku lunga menyang kutha metropolitan iki."</i></p>	37		Prigel		Sirtu gampil pikantuk padamelan amargi kaprigelanipun
10	<p><i>"Ah, biyasa wae. Wong nggonku ndesa, ora ana sekolah dhuwur sekretaris, dadi ya les ngetik telung sasi, ditambah les basa Inggris nem sasi. Yen basa Inggris mono nalika ana ing SMA rak diajari, dadi mung kari nlanyahake lan nyinau korespondensi wae. Ya mung kuwi sanguku lunga menyang kutha metropolitan iki."</i></p>	37			Lulusan SMA	Nedahaken bilih Sirtu menika lulusan SMA.
11	<p><i>Sirtu manthuk-manthuk, setuju bakal ngeling-eling omonge Julaeha. Lan gage ngadeg, marani meja kasir, arep mbayari enteke sarapan. "Enteke sarapane kancaku pisan!" ujure.</i></p>	38		Ora pelit		Purun nraktir kanca nalika sarapan sareng.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
12	<i>Sajrone sapatemon kuwi, Bathara takon-takon luwih njlimet bab pribadine Sirtu. Lan Sirtu mangsuli apa pitakone Bathara kanthi jujur. Isih prawan, durung duwe pacar, saka ndesa, durung genep sesasi neng Jakarta, dudu sarjana, sinaune ngranggeh karir mung saka kursus-kursus. Pancen ora ana wewadi kang perlu ditutup-tutupi, wong niyate sawung karo wong Batak kuwi rak marga memitran.</i>	43-44		Jujur		Jujur mangsuli pitakenanipun Bathara.
13	<i>"Aku duwe perlu liya, Sirtu. Kalilana nyingkir dhisik!" "Ora mampir dhisik?" "Jaremu wingi ibu kosmu kereng?" "Lan yen kowe kepengen digembrong, bengi-bengi kok maradhayoh menyang nggonku! Iki mau satemene ya mung lamis-lamis lambe!" ujare Sirtu nglucu.</i>	44		Humoris		Remen geguyon kangge nyairaken kawontenan nalika kaliyan kanca jaler.
14	<i>"Ora papa ora, Bu! Wong aku wis diwasa, duwe ijazah SMA, wis lulus les ngetik, steno lan bisa basa Inggris!"</i>	52			Lulusan SMA	Nedahaken bilih Sirtu menika lulusan SMA.
15	<i>Bareng lulus SMA, kanggo ngisi urip, Sirtu les ngetik lan steno ing prapatan Kuwungsari.</i>	55			Lulusan SMA	Nedahaken bilih Sirtu menika lulusan SMA.
16	<i>Pradangga Praba tinggal donya nalika Sirtu anyak sekolah ing</i>	58			Putranipun	Nedahaken bilih Sirtu

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>SMA. Nanging uripe Sirtu meh ora ana owah-owahane, marga tinggalane bandhane Pradangga Praba wis kebacut cukup. Ibune tetep isih ngajar.</i>				tiyang Gadhah	menika putra saking tiyang ingkang cepak saha gadhah.
17	<i>"Ya ngono! Aku pancen wis sumpah emoh ketemu dhapure sekretarismu sing dhisik! Daktrima aku emoh tilik mrengs! E, manis uga ya sekretarismu sing iki! Mulane kowe ora tau ngendhangiku aku gladhen, la wong ana panorama kang ngesepake pandulu! Sapa jenengmu, Cah Ayu?" dhayoh kuwi kambi ngulurake tangan marang Sirtu.</i>	62	Ayu			Sirtu dipunalem ayu nalika pitepangan kaliyan Normasari.
18	<i>Sirtu nyawang Ugra, gumun. Kena apa bab kontrak omah barang ditakokake Sirtu? Nanging humore Sirtu gage muntab, "Apa aku memper dadi tukang makelar omah?"</i>	71		Humoris		Remen geguyon kangge nyairaken kawontenan nalika kaliyan kanca jaler.
19	<i>"Ah kowe ki ngawur wae! Aja gawe ala aku lo, ya! Yen aku bengok-bengok, wong-wong ngarepan kuwi bakal nulungi aku!" ujare Sirtu karo ngedohi Bathara.</i>	75		Berprasan gka buruk		Menggali negatif tumrap menapa ingkang dereng dipunmagertosi.
20	<i>"Sing digondhol ki ya sapa?! Stop! Yen kowe isih ngomong perkara Batak ngono kuwi, luwih becik metua! Aku ora arep</i>	81		Galak		Nedahaken sikap Sirtu ingkang galak.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>ngrungokakae! Aku arep turu!" Muni ngono mau kanthi kasar Sirtu njorogake Juliaha bali menyang arah lawang.</i>					
21	<i>Sirtu ngrangkul bangkekane Ugra lan nyelehake sirah kang dibuntel rambut lembut kuwi ing pundhake Ugra.</i>	89		<i>Agresif</i>		Nyariosaken sikap Sirtu ingkang agresif.
22	<i>"Lo, kena apa? Rupamu ki ayu, lo, Sirtu. Ayu, manis, merakati. Sing sapa nyawang kowe, apa meneh yen kok jak omong, mesthi sengsem! Nyawang kowe ki rasane donya dadi padhang lan ngresepake."</i>	93	Ayu			Nedahaken bilih Sirtu menika gadhah praupan ingkang ayu.
23	<i>"Kowe ki ayu alami, kok, Sirtu. Sanajan anggonmu dandan prasaja, rai ora ditopengi bahan kosmetik, nanging tampilanmu ngeram-erami. Yen kowe manut kandhaku, terus tutugna caramu dandan model kaya ngono. Aja kakehan pulasan! Oh, ayumu bakal abadi!"</i>	93		Prasaja		Nedahaken Sirtu menika tiyang ingkang prasaja.
24	<i>"Kosik! Awake dhewe iki arep menyang endi? Kokpilihake mobil apik iki rak dudu mobil temanten, ta? Janjimu wingi rak arep menyang nite club?"</i>	100		<i>Berprasan gka buruk</i>		Menggalih negatif tumrap menapa ingkang dereng dipunmagertosi.
25	<i>"Aku ora ngerti. Aku durung tau dikekep lan dingenekake iki dening piya. Kowe kerep ya, nglakoni ngene?"</i>	111		<i>Berprasan gka buruk</i>		Menggalih negatif ingkang dereng dipunmagertosi.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
26	<i>"Kowe isih murni banget ,Sirtu!"</i> <i>"Aku rak wis kandha!"</i> <i>"Aku ngerti sadurunge kowe kandha."</i> <i>"Apa aku wagu?"</i>	111		Lugu		Nedahaken bilih Sirtu menika taksih lugu ngengingi sesambetan kaliyan tiyang jaler.
27	<i>Oh, Ugra! Kabeh mau kliru! Sirtu nampik Bathara, marga ana Ugra! Sirtu ora golek kasugihan, ora golek maratua kang kuwasane ngadubilahi, ora golek liya-liyane meneh....Sirtu golek ati kang cocog, Sirtu golek Ugra!</i>	126		Tresna marang Ugra		Sirtu gadhah raos tresna marang Ugra saengga nampik Bathara.
28	<i>Baharudin nyawang gumun marang sekretarise kang ayu, lantip lan tatag kuwi.</i>	126	Ayu			Nedahaken bilih Sirtu menika gadhah praupan ingkang sulistya.
29	<i>Ugrasamsi nggatekake sikep ringase Sirtu. Prawan ayu iki pancen isih murni.</i>	130		Lugu		Nedahaken bilih Sirtu menika taksih lugu.
30	<i>"Hm! Kowe isih enom, ora duwe pengalaman srawung karo wong lanang sajake. Lunga menyang Jakarta sangu kepinteran, rumangsa dadi lan kacongah ngadhepi Jakarta, ora ngretia atimu kecolongan! Angel nemokake bali. Bakal angel tamban-</i>	136		Lugu		Nedahaken bilih Sirtu menika taksih lugu ngengingi sesambetan kaliyan tiyang jaler.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>tambanane, marga kowe kasmaran marang Ugra!"</i>					
31	<i>"Aku ngerti, Sirtu! Aku wis krasa wiwit sepisanan Ugra mlebu kantor iki! Kowe gupuh lan nggregeli nyekeli map, wusana jiblok! O, gampang wae nyetitekake prawan kasmaran kuwi! Wiwit kuwi aku ngreti, atimu kecanthol Ugra! Tutupana lemah sagunung anakan, wong nyawang luwih waskitha!"</i>	136- 137		Tresna marang Ugra		Sirtu gadhah raos tresna marang Ugra wiwit sapisanan tepang.
32	<i>Wong-wog mau padha saya adreng anggone nggatekake bareng Sirtu bengok-bengok ngunek-unekake Danang. Sapa wong wadon ayu kuwi kok wani ngelok-elokake pegawe Pentas Artis? Ayu nanging galak! Danang ya klincutan disemprot kaya mengkono.</i>	141		Galak		Nedahaken sikap Sirtu ingkang galak nalika boten remen kaliyan ngendikanipun Danang.
33	<i>Sirtu isih risi menganggo kaya ngono sanajan mlebu menyang nite club. Karo dene ramane Bathara rak iyo wis ngelem-elem Sirtu merga menganggo lugu lan prasaja? Sirtu duwe klambi lima-enem stel wae cukup. Kuwi wae potongane prasaja, ora srawean kaya klambi panggung!</i>	162		Prasaja		Nedahaken Sirtu menika tiyang ingkang prasaja menawi ngginakaken rasukan.
34	<i>Sirtu arep mangsuli kepriye? Dora apa blaka? Ah, ora bisa Sirtu dora marang Paradha, sanajan dora sembada. Mula</i>	179		Jujur		Jujur mangsuli pitakenanipun Paradha.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>banjur blaka wae, kenali lagi sajrone minggu kuwi.</i>					
35	<i>"Priye, Sirtu? Isih sering ketemu Bathara?" "Bathara dudu duwekku," Sirtu cepet mangsuli sumengit. "Adhuh, thik galake! Maksudku anggonmu srawung karo dheweke kepriye?"</i>	195		Galak		Sirtu boten remen nalika ngrembag bab anggenipun srawung kaliyan Bathara.
36	<i>"Kemule, Mas! Yen mangsa rendheng ngene iki Sragen bengine ya kekes. Kowe rak ya perlu kemul!" Kemul wis dipasrahake, nanging Sirtu ora enggal metu. Malah lungguh ing tempat tidhure.</i>	206		Panger- ten		Nggatosaken Ugra, maringi kemul amargi hawa kutha Sragen adhem.
37	<i>Sirtu gage menyat lan metu saka kamar. "Lawange kancingen, Mas, mengko mundhak klebon prawan ayu! Digrumut dadi apa kowe engko!" banyolane Sirtu ninggal kamar.</i>	207		Humoris		Remen geguyon kangge nyairaken kawontenan nalika kaliyan kanca jaler.
38	<i>Esuke Sirtu nganggo clana cutdoray ireng ngepres, klambine kaos abang, mbrenjul-mbrenjul lan nggik-nggik awake katon jelas.</i>	208	Awak apik			Sirtu gadhah awak ingkang apik.
39	<i>Esuke Sirtu nganggo clana cutdoray ireng ngepres, klambine kaos abang, mbrenjul-mbrenjul lan nggik-nggik awake katon jelas, rambute ngrembyak ireng sapundhak.</i>	208	Rikma cemeng sapundhak			Sirtu gadhah rikma warni cemeng ingkang panjangipun sapundhak.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
40	<i>"Yen aku bisa wae! Nanging Mas Ugra embuh! Satemene aku kepengin ketemu Mas Wasis. Esemé ngangeni!"</i>	220		<i>Agresif</i>		Nyariosaken sikap Sirtu ingkang <i>agresif</i> nalika badhe kepaggih kaliyan Wasis.
41	<i>"Aku diculik menyang endi iki?" Sirtu nyoba guyon. Satemene atine yo wiwit polah, mengko gek dheweke dipaeka ala dening sedulur loro kuwi?</i>	231		<i>Berprasan gka buruk</i>		Menggalih negatif tumrap menapa ingkang dereng dipunmagertosi.
42	<i>"Apa Ugra lan Juliahaque arep koktandangi dhewe? Ah, aku melu cancut, arep melu melehake Ugra! Dakewangi Sirtu!" "Ora! Bab Ugra lan Juliahaque dakpasrahake kowe kabeh! Embuh kono sakarepmu arep matrapi paukuman! Aku ora arep melu-melu nggawe prekara!"</i>	256		Wicaksana		Sirtu tansah wicaksana anggenipun paring paukuman tumrap Ugra saha Juliahaque.

2. Pambudi

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
1	<i>Emoh kaya Drs. Pambudi, golek pangkat, golek palungguhan ing dhinese ora marga kewasisan lan kepethelane nyambutgawe, nanging marga pintere setor rai marang Gubernur utawa Walikota!</i>	30		Munafik		Nedahaken Pambudi gadhah sipat munafik, <i>cari muka</i> kaliyan atasanipun.
2	<i>Sirtu kelingan Pambudi. Ya, wong lanang siji kuwi sing wis tau ngekep lan ngaras dheweke!</i>	50	Tiyang jaler			Kanthi fisik Pambudi menika tiyang jaler.
3	<i>Pambudi saploke srawung diarep-arep tembung panglamare marang Sirtu wes kerep teka menyang Sragen, nginep ing omahe Sirtu. Biyasane nggawa mobil plat abang. Mobil dhines. Wiwit sasi Juni kepungkur, rong sasi sadurunge Sirtu budhal menyang Jakarta, jare mobil dhines kuwi wis dituku, dadi duweke dhewe. Pambudi umuk jare mobile kurang apik, arep diijolake karo sing luwih apik, tukar tambah.</i>	52		Umuk		Nyariosaken bilih Pambudi menika gadhah sipat umuk bandha.
4	<i>Drs. Pambudi kuwi jare cekel gawe ana ing Kantor Walikota Semarang. Pegawe negeri, pangkate dhuwur wong sarjana.</i>	52			Pegawe negeri	Pambudi gadhah padamelan dados pegawe negeri ing Kantor Walikota Semarang.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
5	<i>Drs. Pambudi kuwi jare cekel gawe ana ing Kantor Walikota Semarang. Pegawe negeri, pangkate dhuwur wong sarjana.</i>	52			Sarjana	Nedahaken Pambudi menika lulusan sarjana.
6	<i>Sirtu ora ngerti piye carane nyambutgawene Pambudi. Sok-sok dina Jumuah wis teka ing Krapyak, mulih Senen isuk! Dadi pegawe negeri kuwi kok gampang timen oleh wektu prei! Kuwi diumukakae dening Pambudi, nyambutgawene kepenak, bejane gedhe, gampang munggah pangkat lan blanjane saben taun mundhak! Angger pinter setor rai ngomong marang panggedhene, apa-apa dadi gampang. Kudu kerep ngetok. Lan aja lali, apik marang wong-wong personalia sing nggarap unggah-unggahan pangkat lan blanja. Yen diunggahake blanjane aja lali karo wong-wong kuwi! Kudu diujuri!</i>	53		Munafik		Nedahaken bilih Pambudi menika gadhah sipat munafik, cari muka kaliyan atasanipun.
7	<i>Wong lanang Drs. Pambudi kuwi kerep wae dianggep kaduk wani kurangajar, cluthak, wani ngrudapeksa ngekep lan ngambung dheweke kanthi nyolong-nyolong.</i>	55		Kurang ajar		Nyariosaken Pambudi asring ngrudapeksa ngekep saha ngambung Sirtu.
8	<i>Drs. Pambudi saya kerep meksa lungguh pepet-pepetan, sesenggolan, malah wani ngrangkul lan ngambung! Sidane judhege ora kena disayuti, mbedhal ora karuwan bareng</i>	56		Kurang ajar		Nyariosaken Pambudi asring ngrudapeksa ngekep saha ngaras lambenipun

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>Pambudi nduweni pakulinan elek marang dheweke, yakuwi saya kerep ngekep lan ngarasi lambene!</i>					Sirtu.
9	<i>Lan banjure Sirtu mikirake ibune. Koran Caraka mesti wae tekan Semarang lan Sragen! Mesti geger keluwargane maca pawarta kuwi! Apa unine Drs. Pambudi marang ibune? Oh, wong lanang kuwi kejem! Tegelan! Ibune mesti diclathu blak-blakan! Lan ibune bakal kisinin entek-entekan! Kaya diwudani ing ngarepe wong akeh! Dhasar Pambudi kaya ngana brangasane!</i>	119		Remen ngala-ala		Sipatipun Pambudi ingkang remen nylathu ibunipun Sirtu amargi pawarta ngengingi Sirtu ing Koran Caraka.
10	<i>"Pambudi preye Bu?" kaya Raden Permadi marang Buta Cakil, ditakoni durung mangsuli ganti takon. "Ah, Allah, kowe ki pancen pinter gawe geger kok! Weruh gambarmu dipacak neng koran, gage esuke Kangmasmu mreng. Mencak-mencak! Ngonek-ngoneke aku saemoh-emohe! Kowe diclathu jare dadi hostess, sabamu nyang nite club! Dadi wong elek, wong planyahan! Kowe disebut.....wis ta, nistha banget! Aku dielok-elokake jare wongtuwa ora bisa ndhidhik, guru nanging ora bisa muruk! Sirtuuu, Sirtu! Ngretia ta, Sirtu!</i>	204		Remen ngala-ala		Sipatipun Pambudi ingkang remen nylathu ibu saha Sirtu amargi pawarta ngengingi Sirtu ing Koran Caraka.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>Dadi ibu kuwi abot sanggane! Kae galo, aku dikirim layang sadhabreg! Daksimpen ing laci meja tengah!"</i>					
11	<i>"Lurah Sragen Wetan wingenane rak mreng, setengahe ya nyuwun pangapura dene sikepe rada kebandhang obong-obongane Pambudi. Nggugu wae karo apa surasane layange Pambudi, melu sengit marang keluargane kene. Biyen layang-layange Pambudi marang Pak Lurah rak dituduhake kene....!"</i>	260		Penghasut/ munafik		Nyariosaken Pambudi ingkang manas-manasi Pak Lurah supados sengit marang keluarganipun Sirtu.
12	<i>"Jebule Drs. Pambudi ki wis omah-omahan. Malah wis duwe anak!"</i>	260		Munafik		Pambudi menika sampun krama lajeng cidra marang Sirtu.

3. Bathara

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
1	<i>"Dadi priye aku iki, Pak?" pitakone dhayoh mau. Isih enom, omonge logat Batak.</i>	32	Enem			Nedahaken Bathara menika taksih enem.
2	<i>"Ora, maksudku karo kowe. Jenengmu sapa?" "Sirtu! Utawa kandha sekretaris ngono wae rak uwis." "Sirtu! Iki wae, manis diucapake, kaya wonge."</i>	34		Remen ngrayu Sirtu		Bathara menika remen ngrayu Sirtu kanthi ngendika bilih Sirtu menika manis.
3	<i>"Lho aku rak sing pese sate!" "Alah suk wae yen rejekimu mrenthel, aku traktiren." "Iki jan aneh banget!" nom-noman kuwi gedheg-gedheg. "Kena apa?" "Bathara Nainggolan ditaraktir cah wadon! Bathara Nainggolan putrane Paradha Nainggolan sing duwe Nainggolan Motors, ditaraktir kancane wadon!"</i>	36		Gengsi		Nedahaken bilih Bathara menika isin menawi dipuntraktir dening tiyang estri.
4	<i>"Wis suwe?" Sirtu takon. Ora ketara njengeke swara gumun. "Sore iki aku sing mbayari," wangsulane Bathara njujug prekarane.</i>	43		Gengsi		Nedahaken bilih Bathara menika isin menawi dipuntraktir dening tiyang estri.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
5	<i>"Iya, aku ya prasakan! Wis sesuk wae dakampiri meneh, ya, yen arep mangan? Wektune lan enggone kaya iki mau!"</i>	44		Pangerten		Remen mapag Sirtu nalika badhe nedha.
6	<i>"Athooo! Sirtu iki, lara! Ora apa-apa ta, ngomong ngono, wong awake dhewe rak wis cukup umur! Lan Bathara ketoke gagah, ora papa yen nganti tekan ngambung!"</i>	50	Gagah			Nedahaken bilih Bathara gadhah awak ingkang gagah.
7	<i>"Hee! Wis suwe?" panyapane Sirtu kang budhal metu saka omah arep mangan.</i> <i>"Suwea yen wis ketemu kowe ya terus kaya oleh obat! Rasa jengkel lan cengklungen terus ilang plas!"</i>	72		Remen ngrayu Sirtu		Asring ngrayu Sirtu.
8	<i>"Lo, wacanen dhisik, kowe setuju apa ora. Kok kaya wong wuta aksara wae!"</i> <i>"Aku ora ngerti ngene-ngene iki, Sirtu. Aku percaya wae marang kowe."</i> <i>"Yen aku ngapusi lan gawe pitunanmu?"</i> <i>"Aku gelem kok, kokapusi."</i>	90		Pitados marang sirtu		Nyariosaken Bathara menika pitados sanget marang Sirtu.
9	<i>"Wahdhuh! Gagah temen yen ngene iki arekku!" aloke Sirtu bareng nemoni Bathara!</i>	97	Gagah			Nedahaken Bathara gadhah awak gagah.
10	<i>"Sirtu. Aku wis matur bapak! Bengi iki aku nggawa</i>	99		Grusa-		Nyariosaken Bathara

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>tunanganku. Mengko kowe daktepingake karo bapak.gelem ya?!"</i> <i>"Ah, kowe ki aneh-aneh wae! Tepungan wong wadon durung nganti sesasi wis rumangsa cocog didadekake bojo! Nalarmu ki nyang endi, gek kepriye?!"</i>			grusu		ingkang grusa-grusu nepangaken Sirtu dados tunanganipun.
11	<i>Bathara dudu wong sing kesrakat nggragapi uripe sarana nyambutgawe srabutan apa wae.</i>	106			Putranipun tiyang brewu.	Nedahaken biih Bathara menika saking putra tiyang brewu.
12	<i>"Oh, Sirtu! Mati aku yen ngono! Aku ora bisa urip tanpa kowe! Dakjaluk kanthi banget, Sirtu, aja kokinggati aku! Aja ngomong sing elek bab sesrawungan kita! Ora papa kowe saiki nesu! Nesua! Nesua! Nanging aja nyepatani kang ala-ala, kang misahake kowe lan aku! Aja, ya, Sirtu."</i>	108		Tresna sanget kaliyan Sirtu		Nedahaken raos tresnanipun Bathara kangge Sirtu.
13	<i>"Heh, Sirtu! Ora kliru ta pangrungonku? Kowe nampik dadi mantune Paradha Nainggolan?! Nulak dadi mantune wong sugih brewu sing nguwasani kabeh microlet?"</i>	120			Putranipun tiyang brewu	Nedahaken Bathara menika putranipun tiyang brewu.
14	<i>"Wah ,Sirtu! Kowe jan kaya widadari!" wisike Bathara semanak.</i>	177		Remen ngrayu		Asring ngelem Sirtu.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
15	<p><i>"Norma! Kowe rak bisa ta nyopiri mobil? Aja mabuk dhisik!"</i></p> <p><i>ujare Sirtu ngrerepa kancane wadon. Ora nrewes babar pisan marang Bathara.</i></p> <p><i>"Lo, yen mabuk ya dakterake wae, Sirtu! Bathara melu nyawang Normasari.</i></p>	181		Pangerten		<p>Pangerten badhe ngeterake Sirtu wangsul amargi Norma mabuk.</p>
16	<p><i>Apa kang dikojahke kuwi klakon tenan. Wis tau Bathara udreg,"Aku ora bisa, Sirtu, memba-memba utawa nyamar ngene terus! Kowe rak ngerti, aku iki pancen putrane wong sugih, wong kondhang, kanca wartawane akeh. Mongsok tumpakane Yamahaa wae. Mangane neng Warung Ijoooo wae! Yen konangan kanca-kancane Bapak rak sido dadi topik. Apa meneh ketemon wartawan, dadi head line! Cilaka!"</i></p>	196		Gengsi		<p>Bathara isin nalika kedah nyamar dados tiyang ingkang sisah.</p>

4. Ugrasamsi

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
1	<i>"Heh, Lilis! Lilis! Delengen! Layange Ugra! Ugrasamsi! Ugra arep bali mrene! Arep bali mbiyantu aku! Hebat! Iki wacanen! Dheweke wis bosen dadi wartawan perang kluyuran neng Birma, Kamboja, Vietnam!"</i>	30			Wartawan	Ugrasamsi nate nyambut damel dados wartawan.
2	<i>Dina kuwi jeneng Ugrasamsi ngumandhang ing Kantor Pentas Artis. Sirtu dicritani Atik, jare Ugra wonge simpatik, awake lencir, rambute lurus, lan sikape sopan.</i>	31	Awak lencir			Ugrasamsi gadhah awak ingkang lencir.
3	<i>Dina kuwi jeneng Ugrasamsi ngumandhang ing Kantor Pentas Artis. Sirtu dicritani Atik, jare Ugra wonge simpatik, awake lencir, rambute lurus, lan sikape sopan.</i>	31	Rikma lurus			Ugrasamsi gadhah rikma ingkang lurus
4	<i>Dina kuwi jeneng Ugrasamsi ngumandhang ing Kantor Pentas Artis. Sirtu dicritani Atik, jare Ugra wonge simpatik, awake lencir, rambute lurus, lan sikape sopan.</i>	31		Sopan		Nggambaraken Ugra solah bawanipun sopan.
5	<i>Ugrasamsi dadi kembang lambe. Luwih meneh Baharudin, anggone ngumukake keprigelane Ugra ora entek-entek.</i>	31		Prigel		Ugra gadhah kaprigelen babagan ngwontenaken pagelaran.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
6	<i>Wis kulina srawung kaya nalikane Ugra isih dadi andhahane Baharudin. Meja lan kamare sing lawas, ora susah diprentah Dhirektur wis padha dicepakake. Pancen saprana-seprene Wakil Dhirektur kuwi durung ana sing ngajuli.</i>	39			Wakil Dhirektur	Ugrasamsi nyambut damel dados Wakil Dhirekturipun Baharudin.
7	<i>Ora eling priye kawitane, mara-mara tangane wis digegem Ugra. Sirtu saya angglong atine. Ndredheg kabeh kaya wong pasa ngenteni dhenge bedhug buka!</i> <i>"Sing krasan nyambut gawe neng kene, ya," ujare Ugra kaya marang adhine wae.</i>	41		Grapyak		Sikapipun Ugra marang Sirtu nalika saweg pitepangan.
8	<i>"Kanthi ancaman bisa cepet oleh bandha?" Atik nggodha.</i> <i>"Lan bojo!" sing digodha naggepi ndagel.</i> <i>"Iya wong kumpulanmu neng kene artis ayu-ayu. Neng Kamboja paling-paling ngekep mortir! Kuwatir digranat anak buahe Heng Samrin! Ngono andhekna kalis wae, atine ora kecanthol wong ayu!"</i>	42		<i>Hidhung belang</i>		Ugra gampil celak kaliyan artis ingkang sulistya.
9	<i>Mlebune Baharudin dietut dening Ugrasamsi. Kaya padatan, wong lanang kang cepet ngrayuk kuwasa dadi bayangkarine Biro Pentas Artis jumangkah amba lan rikat. Dedege pideksa,</i>	60		Grapyak		Sikapipun Ugra marang tiyang sanes ing Kantor Biro Pentas Artis.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>sorot mripate mranani kaya ngajak memitran marang saben uwong sing srawung karo dheweke.</i>					
10	<i>Saka lirikan mripate Sirtu weruh Ugra lagi omong-omong gegojegan karo wong wadon sing rambute diore. Ora mung grapyak ing omonge, nanging uga dibarengi mlaku karo lengene ngrangkul bangkekane wong wadon cedhake.</i>	62		<i>Hidhung belang</i>		Nedahaken Ugra gampil celak kaliyan tiyang estri.
11	<i>"Bagus!" Normasari ngelem ketrampilane Ugra.</i>	63		Prigel		Ugra prigel paring usul lajeng dipunalem Normasari.
12	<i>Dene Ugrasamsi agahan marani Kuntum, imbal wicara karo main mata. Sajake Ugra nawani mangan awan bebarengan ing sawenehe restoran.</i>	68		<i>Hidhung belang</i>		Ugra ngrayu kuntum sinambi main mata.
13	<i>"Tetep! Pasaran wis dibiyantu dening Ugra, pegawe anyar nanging trampil masarake karcis. Wonge bagus rupane, grapyak tangkepe marang kanca-kancane!"</i>	73	Bagus			Ugra gadhah praupan ingkang bagus saha sikape ingkang grapyak.
14	<i>"Dadi nyambutgawe ing Biro Pentas Artis iki mung kokanggo tambel butuh, nyambung umur?" "Ora nyambung umur, nanging ngiseni urip. Sanajan bayarku</i>	87		Gadhah prinsip		Gadhah prinsip badhe mandiri boten gumantung marang liyan.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>akeh, lan Pak Bahar nguja aku marga aku dianggep paling cocog bisa mbiyantu usahane, nanging aku ora rumangsa lega. Ora bakal kalegan Aku rumangsa dicencang, marga priye-priyea uripku tetep gumantung marang pak Bahar. Marang Biro Pentas Artis. Aku kepingin ngadeg dhewe, ora gumantung menyang liyan nanging marang karyaku lan bejaku."</i>					
15	<i>"Ngarang? Apa tenan kowe duwe bakat ngarang?" "Manut kiyakinanku mangkono. Urip dadi pengarang kuwi luhur lan ora gumantung liyan. Wiraswasta murni kang asile gemantung marang kreasine lan kasregepane dhewe! Yen duwe bakat ngarang, kuwi ateges ora ngajeni marang kodrate, ora ngajeni peparinge Gusti Allah. Kuwi dosa! Dosa banget!"</i>	88		Gadhah prinsip		Gadhah prinsip piyambak ngengingi gesang dados panganggit.
16	<i>Lan sabanjure Ugra nyritakake kesenengane motret. Potret salon utawa potret seni, dudu warta utawa dhokumen. Nalika dadi wartawan dheweke diajari motret karo redhaksine seniore, lan dipeksa golek warta mawa foto.</i>	92			Wartawan	Ugrasamsi nate nyambut damel dados wartawan.
17	<i>"Lo, kena apa? Rupamu ki ayu, lo, Sirtu. Ayu, manis, merakati. Sing sapa nyawang kowe, apa meneh yen kok jak omong,</i>	93		Remen ngrayu		Ugra ngalem Sirtu ayu saha nyengsemake.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>mesthi sengsem! Nyawang kowe ki rasane donya dadi padhang lan ngresepake."</i>			Sirtu		
18	<i>Ugra nyawang Sirtu karo ngguyu. Untune katon putih, gedhe, lan rancak, nambahi nggenthenge wong lanang kuwi.</i>	109	Untu putih. Gedhe saha rancak.			Ugrasamsi gadhah untu ingkang putih. Gedhe saha rancak.
19	<i>Ugra nyawang Sirtu karo ngguyu. Untune katon putih, gedhe, lan rancak, nambahi nggenthenge wong lanang kuwi.</i>	109	Bagus			Nedahaken bilih Ugra menika gadhah praupan ingkang bagus.
20	<i>"Kowe dijanjeni apa karo Ugra?" Baharudin takon alon, suwarane mbapaki. Panyawange landhep ngiris raine wong ayu Sirtu..... "Kowe abot karo janjine Ugra! Lan koklabuhi nulak donya branane Nainggolan!Hm!" Baharudin gedheg-gedheg kaya mau.</i>	136		Ngumbar janji		Nyariosaken bilih Ugra menika tiyang jaler ingkang gampil ngumbar janji marang tiyang estri.
21	<i>"Tya, iya, aku paham. Ora sah dakwaca. Wingi-wingi Bahar ya wis ngrimuk aku. Nanging ora patio dakrewes, wong pikiran</i>	149		Hidhung belang		Nedahaken Ugra menika priya hidhung belang.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
	<i>kuwi metu saka Ugrasamsi! Sing ada-ada ngene kabeh mau rak Ugrasamsi! Mula aku rada wegah! Ugrasamsi kuwi wong lanang sajake lecekan, ya! Ora bisa serius!..."</i>					
22	<i>"Norma! Wis, aja ngomong bab kuwi, ah! Daktutup ya?!" "Kosikta! Terus saiki kowe ngraketi Ugrasamsi! Apa ya kenalan biyasa?! Mokal yen prawan ayu murni legan kaya kowe wani nyedhaki wong lanang ula kaya Ugra ora ngemu pamrih apa-apa! Kowe sing ketarik Ugrasamsi, apa Ugrasamsi sing mikut kowe?"</i>	190		Hidhung belang		Nedahaken bilh Ugra menika priya hidhung belang.
23	<i>"Aku mengko sowan ibumu nglamar kowe!" "Tenan kuwi?!" ujare Sirtu karo nyablek. Kenese prawan Jawane metu."Apa aku tau cidra?"</i>	193		Ngumbar janji		Ugra menika tiyang jaler ingkang gampil ngumbar janji marang tiyang estri.
24	<i>Nanging wong nyatane nganti saprene durung kewetu guneme nglamar kowe! Apa meneh nganggo cara kuna sarana nekakake rama-ibune, nembung kanthi resmi wae durung ana tembunge!</i>	213		Ngumbar janji		Ugra menika ngumbar janji badhe nglamar Sirtu.
25	<i>Sirtu duwe rasa saya ora percaya karo omongane Ugra sing wis diobralake marang Sirtu. Ora mutu.</i>	216		Ngumbar janji		Ugra tiyang ingkang gampil ngumbar janji

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
26	<i>"Lo, Sirtu! Kowe ki patut tenan dadi artis kawentar. Rupamu ayu, dedegmu lencir, potongan awakmu....!" Ugra anggone ngelem ndlujur wae kaya truk anjer reme blong.</i>	217		Remen ngrayu		Ugra ngalem Sirtu ayu supados purun dados artis.
27	<i>"Manut firasatku kok nyalawadi timen tingkahe wong loro kuwi! Ugra lan Juliahaque, arep padha ngajak rusak-rusakan! Sing wedok wis genah manungsa bejat! Sing lanang- ah, Sirtu, wiwit biyen aku rak kandha, Ugra kuwi wong lanang lecekan! Thukmis! Hidhung belang! Saiki ayo padha dikunthit!"</i>	244		Hidhung belang		Nedahaken bilh Ugra menika priya hidhung belang.
28	<i>Takono kuntum iki, sapa Ugrasamsi kuwi?! Lonthe lanang, gigolo! Aja adoh-adoh lete karo Corolla kae, Mas!</i>	245		Hidhung belang		Nedahaken Ugra menika priya hidhung belang.

5. Wasistandya

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
1	<i>"Jeng Sirtu! Wah,wah, anglese atiku, ketekan widadari saka Jakarta!" "Ah, Mas Wasis!" Sirtu klincutan.</i>	229		Remen ngalem		Wasistandya ngalem Sirtu kanthi tembung ingkang dipuntuturaken.
2	<i>Saka rumangsane Sirtu, wong lanang kang duwe panggonan kuwi katon sigrak lan nggantheng, sanajan penganggone ora nganggo dhasi kaya dhek mertamu neng Jakarta biyen.</i>	229	Bagus			Nggambaraken bilih Wasistandya menika tiyang jaler ingkang nggantheng.
3	<i>Sirtu saya reti menawa pabrik barang-barang elektronik kuwi Dhirektur Pratamane Wasistandya. Mula nganglang menyang jerone pabrik ing endi wae tansah diurmati banget dening pegawene.</i>	230			Dhirektur Pratama	Wasistandya nyambut damel dados Dhirektur Pratama pabrik elektronik
4	<i>"La sing isih legan pancen mung awake dhewe. Upama ditugake seteruse dadi sajodho tenan rak ora papa ta?" wangsulane Wasis.</i>	234		Gentleman		Nedahaken bilih Wasis menika tresna kaliyan Sirtu.
5	<i>Sawise parkir, sing numpak mlebu lobi hotel, priya nganggo sandhangan sarwa cereng, sepatune gilap, rambute jungkatan klemis.</i>	237	Rapi			Nggambaraken wasis menika tiyang ingkang rapi.

Tabel Salajengipun

No. Data	Data	Kaca	Perwatakan			Katrangan
			Fisik	Psikis	Sosial	
6	<i>Kanca-kanca, iki Ir. Wasistandya, adhike Mas Kasandanu! "Ooo! Layak! Ngganthenge padha!" ujure Normasari. "O, ya nggantheng iki sithik!" Ratih numpangi.</i>	239	Bagus			Nggambaraken bilih Wasistandya menika nggantheng.
7	<i>"Ora! Ora wigati. Anu, kok, malah ora ana gegayutane karo seniman-seniwati kae. Aku mung kepengen nguntabake budhale sliramu. Marga kira-kira bakale suwe maneh awake dhewe iki ora srawung. Bakal suwe aku ora bisa nyawang sliramu. Yen aku kangen priye, hara?"</i>	240		Pangerten		Wasistandya purun nguntabaken Sirtu wangsul dhateng jakarta.
8	<i>"Bapak, Ibu, priye, Mas? Rak padha kasugengan ta?" "Iki mau nakoke sliramu, kapan mrana meneh? Ya dakwangsli, mengko yen urusane wis genah, mesthi marak meneh." "Genah? Urusan apa?" "Yen genah Jeng Sirtu dadi calon mantune!"</i>	241		Gentleman		Nedahaken bilih Wasis menika gadhah niat badhe nglamar Sirtu.
9	<i>Dene Ratih sing sabar ngenteni kanca-kancane, ora melu yelyelan, bareng nampa giliran cekel-cekelan tangan karo Wasis, mripate manther ngematake nyawang baguse wong lanang ing ngarepe.</i>	257	Bagus			Nggambaraken bilih Wasistandya menika tiyang jaler ingkang nggantheng.

Lampiran 3

Tabel 2. Relasi Antawisipun Paraga Sirtu Kaliyan Paraga jaler wonten ing Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata

No. Data	Paraga Jaler	Data	Kaca	Wujud Relasi			Katrangan
				DM	SJ	MD	
1	Bathara	<p><i>"Iki jan aneh banget!" nom-noman kuwi gedheg-gedheg.</i></p> <p><i>"Kena apa?"</i></p> <p><i>"Bathara Nainggolan ditaraktir cah wadon! Bathara Nainggolan putrane Paradha Nainggolan sing duwe Nainggolan Motors, ditaraktir kancane wadon!"</i></p> <p><i>"Ah, ora sah dipikir dawa! Wong nasibmu lagi apes! Karuwane aku sing isih beja!" Anggone muni ngono Sirtu karo ngelus gegere Bathara, nuduhake akrabe lan tuluse atine anggone gelem nraktir.</i></p>	36		√		Bathara menghargai niat Sirtu ingkang badhe nraktir sanajan sajatosipun Bathara gengsi bilih dipuntraktir tiyang estri.
2	Pambudi	<p><i>Wong lanang Drs. Pambudi kuwi kerep wae dianggep kaduk wani kurangajar, cluthak, wani ngrudapeksa ngekep lan ngambung dheweke kanthi nyolong-nyolong. Sirtu pancen ora wani nulak utawa bengok-bengok nalika dikekep peksa. Nanging gragapan, bingung, lan rumangsa kepeksa. Nanging marga njaga becike pasrawungan, Sirtu tansah mangapura. Mangapura peksan!</i></p>	55	√			Sirtu kanthi kepeksa boten nulak tumindak ala Pambudi amargi Sirtu menika taksih polos saha dereng wantun kaliyan tiyang jaler.
3	Pambudi	<p><i>Saya judheg bareng Drs.. Pambudi saya kerep meksa lungguh</i></p>	56	√			Kepolosanipun Sirtu

Tabel Salajengipun

No. Data	Paraga Jaler	Data	Kaca	Wujud Relasi			Katrangan
				DM	SJ	MD	
		<i>pepet-pepetan, sesenggolan, malah wani ngrangkul lan ngambung! Sidane judhege ora kena disayuti, mbedhal ora karuwan bareng Pambudi nduweni pakulinan elek marang dheweke, yakuwi saya kerep ngekep lan ngarasi lambene!</i>					dadosaken Pambudi gadhah pakulinan ala inggih menika sansaya asring ngekep saha ngaras Sirtu.
4	Bathara	<i>"Saiki genten giliranku lo sing mbayari! Janji dhisik. Yen kowe nulak, aku emoh nggonceng kowe. Arep golek warung dhewe." "Kowe kok kuwatir emen aku suda dhuwitku, Sirtu? Aku yo mampu, lo, Sirtu!" "Gak! Yen gak gelem ya wis! Iki prinsip!" "Oke! Oke! Beneran gak ngetokake dhuwit!"</i>	72		√		Bathara boten saged nulak kekajenganipun Sirtu ingkang badhe nraktir, tegesipun Bathara taksih menghargai niat saenipun Sirtu sanajan piyambakipun gadhah arta langkung kathah.
5	Pambudi	<i>Mbokmenawa biyen kae Sirtu pancen isih prawan kencur. Gek dipeksa-peksa cedhakan karo Drs. Pambudi, ya semu girap-girap, blingsatan. Emoh-emoh, nanging ora wani sentak penampike. Durung wani karo wong lanang.</i>	98	√			Sirtu boten saged nulak tumindak ala Pambudi amargi Sirtu menika taksih polos saha dereng wantun kaliyan tiyang jaler.
6	Bathara	<i>"Sirtu. Aku wis matur bapak! Bengi iki aku nggawa tunanganku. Mengko kowe daktepongake karo bapak. Gelem</i>	99- 100	√			Bathara kanthi sepihak nepangaken Situ kaliyan

Tabel Salajengipun

No. Data	Paraga Jaler	Data	Kaca	Wujud Relasi			Katrangan
				DM	SJ	MD	
		<p>ya?!"</p> <p>"Ah, kowe ki aneh-aneh wae! Tepungan wong wadon durung nganti sesasi wis rumangsa cocog didadekake bojo! Nalarmu ki nyang endi, gek kepriye?!"</p> <p>"Wis, pokoke aku mengko matur bapak yen kowe tunanganku! Yen perlu ya dipestakake pisan!"</p>					bapakipun dados tunangnipun, sanajan tepang kaliyan Sirtu dereng wonten setunggal wulan.
7	Bathara	<p>"Aku wis ngantuk banget, ki! Ayo aku terno mulih dhisik.mengko balia mreng meneh!" Sawise kaping telu-papat Sirtu ngajak diterne mulih, Bathara kepeksa nuruti.</p>	105			√	Bathara kanthi kepeksa nuruti kekajenganipun Sirtu ingkang ngajak wangsul.
8	Bathara	<p>"Aku ora sudi kokelem-elem ngono! Ora butuh ngarem-arem ramamu! Aku emoh koktresnani lan emoh dadi bojomu!"</p> <p>"Lo, priye ta, Sirtu!? Bapak mengko rak duka setengah mati! Lan aku priye?! Aku ki kurang apa ta, Sirtu?! Aku rak ya bisa ngemong kowe? Wong lanang sing kaya apa sing kokgoleki?Lan dumuken apa kang ala ing pribadiku?"</p>	107			√	Bathara ngraos wedi bilih Bapakipun duka amargi Sirtu kanthi galak boten purunditresnani Bathara saha boten purun dados garwanipun.
9	Ugrasamsi	<p>Ugra tetep kepengen nyandhak dheweke. Nubruk awake kang wis gemluntung ing peturon empuk. Ugra ndekep. Iki mau sing dikuwatirake Sirtu! Saiki Sirtu kedekep! Tangane</p>	110	√			Amargi raos tresnanipun Sirtu marang Ugrasamsi, ingkang dadosaken Sirtu gampil luluh

Tabel Salajengipun

No. Data	Paraga Jaler	Data	Kaca	Wujud Relasi			Katrangan
				DM	SJ	MD	
		<i>srawehan nyoba nulak, njorogake, misahake awake saka lendhetane awak lanang! Nanging bareng karo rasa kuwatire kuwi uga tuwuh rasa kepingine! Lan saya rekasa dheweke ngoncati awake Ugra kang terus nekad ngekep awake kang ringkih,kasenengane sangsaya mudal, guyu lan jerit kawetu bareng!</i>					kaliyan pesonanipun Ugra, mila nalika Ugra ngrudhapeksa ngekep Sirtu boten saged nulak.
10	Ugrasamsi	<i>"Kok meneng wae! Malah mesem! Kowe ki ngungokake aku apa ora?!" Sirtu nggetak karo nggebrak meja. Jengkel banget atine weruh ugra mung klecam-klecem, ora nanggapi serius. "Huh?! Oh, iya! Aku ngrungokake! Dakrungokake! Kowe jebul kok cethas emen! Kaya Wara Srikandi! Biyasane rak Nyembadra!" "Aku bisa luwih galak meneh, yen perlu!" "Wis! Wis, Sirtu! Sareh! Sareh! Aku teluk. Aku percaya marang omonganmu.</i>	130			√	Ugrasamsi teluk marang Sirtu nalika Sirtu nggetak saha nggebrak meja supados pitados kaliyan Sirtu bilih boten wonten sesambetan antawisipun Sirtu kaliyan Bathara.
11	Bathara	<i>"Sirtu!" bisike Bathara. Lirih, nanging ngangsa. "Apa, Bathara! Aku ora ana niat nginggati kowe, kaya panjalukmu wingi bengi. Mung kowe aja ngrudhapaksa aku, ya? Ayo, ngancani aku menyang Warung Ijo."</i>	168		√		Bathara taksih nggegem niat sae, taksih menghargai Sirtu dados tiyang estri ingkang dipuntresnani, sanajan wonten

Tabel Salajengipun

No. Data	Paraga Jaler	Data	Kaca	Wujud Relasi			Katrangan
				DM	SJ	MD	
		<i>Bathara, ora beda karo wong Batak liyane, duwe kekarepan kang atos, adreng, njiyatan. Otot-otot lanange sentosa. Upama gegeman dikencengi lan dheweke ngglendheng Sirtu mlebu menyang mobile, mangsa nggarah ngetog karosan luwar biyasa. Sirtu mesthi teluke. Ewa semana atine lanang kuwawa ngetog karosan mengkono. Lumuh dening esem lan swarane Sirtu kang lembut.</i>					niat ngrudhapeksa Sirtu supados purun mlebet mobil.
12	Ugrasamsi	<i>"Nanging aku emoh lo ya, yen kudu manggon ing Kutha Sragen!" "Lo, lha priye? Awake dhewe iki arep omah-omah apa ora?" "Cekake repelita-ku ~rencana pembangunan limang taun~ salah sijine ora bakal manggon ing kutha kene!" Ugrasamsi ora arep dhebat-dhebatan prekara wektu iku. Dadi meneng.</i>	211		√		Ugrasamsi ngalah nalika dhebat kaliyan Sirtu bab samangke nalika sampun krama badhe lenggah wonten Sragen menapa wonten kitha sanes.
13	Pambudi	<i>Yen Pambudi biyen nggrangsange nemen, dupeh lanang wis digadhang dadi jodhone Sirtu terus kumawani nggrumut-nggrumut, nganti Sirtu keri kabeh, jijik lan jinja, girap-girap ora kuwat, terus keplayu nginggati menyang Jakarta.</i>	236	√			Amargi sampun digadhang dados sisihanipun Sirtu, lajeng Pambudi wantun tumindak saremenipun piyambak.

Tabel Salajengipun

No. Data	Paraga Jaler	Data	Kaca	Wujud Relasi			Katrangan
				DM	SJ	MD	
14	Wasistandya	<p><i>"Stop! Semene wae, Mas Wasis! Puteren mobile! Ayo oncat saka kene! Bali menyang Juanda! Operasi iki cukup samene wae!" pambengoke Sirtu. Ganti ngomandho.</i></p> <p><i>"Lo! Sirtu! Priye ta karepmu?!" swara-swara wadon pating cruwet ing bak mburi.</i></p> <p><i>"Aku sing ngomandho, Mas! Bali menyang Juanda!"</i></p> <p><i>Bener! Sirtu sing ngomandho. Muncule Wasistandya ing grombolan kuwi rak marga niyate Wasis nemoni Sirtu. Sirtu sing ditemoni, Sirtu sing arep dipapag nganggo Volvo. Wong wadon liyane mung nunut! Sirtu sing paling wigati! Sing diarah disesubya. Saiki Sirtu ngomandho, ya Sirtu sing diturut!</i></p>	253		√		Wasistandya langkung mirengaken printahipun Sirtu tinimbang printahipun Normasari saha kanca. Amargi Wasis menika sajatosipn badhe kepanggih kaliyan Sirtu.

Lampiran 4

Tabel 3. Wujud Ketidakadilan Ingkang Dipunlampahi Paraga Sirtu wonten ing Novel Nona Sekretaris Anggitanipun Suparto Brata

No. Data	Nama Paraga	Data	Kaca	Wujud Ketidakadilan
1	Sirtu kaliyan Bathara	<i>"Bathara Nainggolan ditarhtir cah wadon! Bathara Nainggolan putrane Paradha Nainggolan sing duwe Nainggolan Motors, ditarhtir bocah wadon!"</i>	36	Subordinasi
2	Sirtu kaliyan Pambudi	<i>Wong lanang Drs. Pambudi kuwi kerep wae dianggep kaduk wani kurangajar, cluthak, wani ngrudapeksa ngekep lan ngambung dheweke kanthi nyolong-nyolong. Sirtu pancen ora wani nulak utawa bengok-bengok nalika dikekep peksa. Nanging gragapan, bingung, lan rumangsa kepeksa. Nanging marga njaga becike pasrawungan, Sirtu tansah mangapura. Mangapura peksan!</i>	55	Kekerasan fisik : Pelecehan seksual
3	Sirtu kaliyan Pambudi	<i>Saya judheg bareng Drs.. Pambudi saya kerep meksa lungguh pepet-pepetan, sesenggolan, malah wani ngrangkul lan ngambung! Sidane judhege ora kena disayuti, mbedhal ora karuwan bareng Pambudi nduweni pakulinan elek marang dheweke, yakuwi saya kerep ngekep lan ngarasi lambene!</i>	56	Kekerasan fisik : Pelecehan seksual
4	Sirtu kaliyan Pambudi	<i>Mbokmenawa biyen kae Sirtu pancen isih prawan kencur. Gek dipeksa-peksa cedhakan karo Drs. Pambudi , ya semu girap-girap, blingsatan. Emoh-emoh, nanging ora wani sentak penampike. Durung wani karo wong lanang.</i>	98	Subordinasi
5	Sirtu kaliyan Bathara	<i>"Sirtu aku wis matur Bapak! Bengi iki aku nggawa tunanganku.mengko kowe daktepongake karo bapak. Gelem ya?!"</i> <i>"Ah, kowe ki aneh-aneh wae! Tepungan wong wadon durung nganti sesasi wis rumangsa</i>	99-100	Subordinasi

Tabel Salajengipun

No. Data	Nama Paraga	Data	Kaca	Wujud Ketidakadilan
		<i>cocog didadekake bojo! Nalarmu ki nyang endi, gek kepriye?!"</i> <i>"Wis, pokoke aku mengko matur bapak yen kowe tunanganku! Yen perlu ya dipestakake pisan!"</i>		
6	Sirtu kaliyan Bathara	<i>"Bathara! Aku ora tanggung jawab karo lelakonku lan keluwargamu ing bengi iki, ujure Sirtu adreng. "Kowe nakalan. Ora blaka apa kang bakal kadadean.kowe mojokake aku! Saiki aku ora bisa polah! Kapeksa aku mung manut-manut wae iki, kepeksa! Aku ora pengen gawe gendra ana ing kene, ing ngarepe bapakmu lan diseksen kanca-kancane!"</i>	103	Subordinasi
7	Sirtu kaliyan Bathara	<i>"Nuwun sewu, Pak. Ora kulina melek bengi! Ngantuuuuuk banget!" Sirtu nrambul kandha. Duwe greget ngalem.</i> <i>"O, iya?! Wong kowe nyambut gawe abot, ya, yen awan. Dadi sekretaris! Bar iki metua wae saka penggaweanmu, gek enggal tunangan, apa dhaup pisan karo Bathara!"</i>	106	Marginalisasi
8	Sirtu kaliyan Bathara	<i>"Kowe wes edan-edanan bengi iki, Bathara! Rumangsamu ki aku kokanggep apa? Kokdadekake wayang saenake dhewe wae. Aku ki manungsa! Kang duwe rasa-pangrasa, nalar, kapribaden, lan liya-liyane! Mongsok kokpanjer, kokjejer, kaya aku ki topeng robot sing obah-obahe mung angger dipijet tombole! Edan kok kowe ki!"</i>	107	Subordinasi
9	Sirtu kaliyan Bathara	<i>"Lo, priye ta, Sirtu!? Bapak mengko rak duka setengah mati! Lan aku priye?! Aku ki kurang apa ta, Sirtu?! Aku rak ya bisa ngemong kowe? Wong lanang sing kaya apa sing kokgoleki? Lan dumuken apa kang ala ing pribadiku?"</i>	107- 108	Stereotip

Tabel Salajengipun

No. Data	Nama Paraga	Data	Kaca	Wujud Ketidakadilan
		<i>"Aku ora golek wong lanang, lan aku ora weruh apa sing ala ing awakmu....."</i>		
10	Sirtu kaliyan Ugrasamsi	<i>"Lo, lha kepriye ta? Rak bener. Kowe saiki dadi calon mantune wong sugih! Rak kepenak! Mau esuk pak Bahar wis kandha, mesthine sedhela engkas kowe metu saka kene. Manut kabare Caraka, tunanganmu enggal wae anggone ngresmekake! Lan apa tega wong brewu kaya Paradha weruh calon mantune nyambutgawe golek dhuwit ing kantor utawa prusahakan liya?"</i>	129	Subordinasi
11	Sirtu kaliyan Ugrasamsi	<i>"Mokal kowe ora ngreti sapa Bathara kok gelem dijak mrana. Apa kowe ditemu ing ndalan?"</i>	129	Stereotip
12	Sirtu kaliyan Ugrasamsi	<i>"Huh?! Oh, iya! Aku ngrungokake! Dakrungokake! Kowe jebul kok cethas emen! Kaya Wara Srikandi! Biyasane rak Nyembadra!"</i> <i>"Aku bisa luwih galak meneh, yen perlu!" panjerite Sirtu.</i>	130	Stereotip
13	Sirtu kaliyan Bathara	<i>Sirtu nanggepi karo mesem. Panggah esem lan sikep ramah prasaja kang biyen.</i> <i>"Srawung kambi aku gelem ya ngene, ora gelem ya wis!"</i> <i>"Nanging kowe ki bakal dadi sisihanku, Sirtu! Mbesuk yen ngurusi bale omah apa ya tingkate kaya ngene wae? Pasrawungan masyarakate kudu owah! Owah mungga!"</i>	196	Marginalisasi
14	Sirtu kaliyan Pambudi	<i>"Kowe diclathu jare dadi hostess, sabamu nyang nite club! Dadi wong elek, wong planyahan! Kowe disebut....wis ta, nistha banget!"</i>	204	Stereotip

Tabel Salajengipun

No. Data	Nama Paraga	Data	Kaca	Wujud Ketidakadilan
15	Sirtu kaliyan Pambudi	<p>"Layang? Saka sapa?" pitakone Sirtu karo marani meja tengah, kepengen ngreti layang apa sing ditampa ibune.</p> <p>"Saka Kangmasmu! Surasane jan manaske ati!"</p> <p>Sirtu ora ngenteni enteke crita, mbukak laci meja tengah, nemu layang sakumbruk. Tulisane ana sing nganggo mangsi abang! Ana sing templekan huruf-huruf koran! Sirtu ora kober mriksa siji-siji. Ditarik sing tulisan abang, diwaca cepetan. Gawe abange kupinge. Ing kono Sirtu disebut "lonthe", "wedokan koklok" lan tembung ala liyane.</p>	204- 205	Kekerasan verbal
16	Sirtu kaliyan Pambudi	<p>"Renteng-renteng taek! Mongsok ora reti yen satemene aku dilarak saben lungu ngetok ing masyarakat Sragen!? Aku ki nonton bioskop bareng-bareng karo Pambudi biyen kae dipeksa-peksa! Kepeksa!"</p>	213	Subordinasi
17	Sirtu kaliyan Pambudi	<p>Yen Pambudi biyen nggrangsange nemen, dupeh lanang wis digadhang dadi jodhone Sirtu terus kumawani nggrumut-nggrumut, nganti Sirtu kerik kabeh, jijik lan jinja, girap-girap ora kuwat, terus keplayu nginggati menyang Jakarta.</p>	236	Kekerasan fisik : Pelecehan Seksual
18	Sirtu kaliyan Ugrasamsi	<p>"O, aku yen karo bajingan kaya ngana kae ora bisa ngomong apik kok! Ayo mengko digropyok bebarengan yen lagi dhong padha wuda! Aku ora trima yen Sirtu kang suci murni digawe slingkuhan kaya ngono!"</p>	247	Subordinasi

